

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Danica POŽENEL

**PREDLOG KAZALNIKOV ZA VREDNOTENJE PROGRAMA
LEADER V SLOVENIJI**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**A PROPOSAL OF INDICATORS FOR EVALUATION OF LEADER
PROGRAMMES IN SLOVENIA**

GRADUATION THESIS
University studies

Domžale, 2012

Z diplomskim delom končujem Univerzitetni študij kmetijstvo - zootehnika. Opravljeno je bilo na Katedri za agrarno ekonomiko, politiko in pravo Oddelka za zootehniko Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani.

Komisija za dodiplomski študij Oddelka za zootehniko je za mentorja diplomskega dela imenovala doc. dr. Luko Juvančiča.

Recenzent: prof. dr. Emil Erjavec

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Ivan ŠTUHEC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Član: prof. dr. Emil ERJAVEC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Član: doc. dr. Luka JUVANČIČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Datum zagovora:

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, identična tiskani verziji.

Danica Poženel

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 631(043.2)=163.6
KG	kmetijstvo/razvoj podeželja/programi/Leader/kazalniki/lokalne akcijske skupine/lokalna razvojna strategija/letni izvedbeni načrt/Slovenija
KK	AGRIS E14
AV	POŽENEL, Danica
SA	JUVANČIČ, Luka (mentor)
KZ	SI-1230 Domžale, Groblje 3
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
LI	2012
IN	PREDLOG KAZALNIKOV ZA VREDNOTENJE PROGRAMA LEADER V SLOVENIJI
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	XI, 103 str., 17 pregl., 12 sl., 2 pril, 49 vir.
IJ	sl
JJ	sl/en
AI	Pripravljen je predlog kazalnikov za vrednotenje EU programa razvoja podeželja Leader. Podatke na podlagi katerih je narejen naš predlog kazalnikov, smo pridobili iz lokalnih razvojnih strategij (LRS) in letnih izvedbenih načrtov (LIN) za leti 2008 in 2009 za 33 lokalnih akcijskih skupin (LAS). Vse kazalnike iz vseh LRS in LIN smo zbrali skupaj in nato izločili tiste, ki niso ustrezali našim kriterijem. Kriteriji za presojanje ustreznosti kazalnikov so bili: podvajanje kazalnikov, splošna uporabnost, nujnost spremljanja, aktualnost kazalnikov, glede na zadevajočo problematiko, predlagane smernice in metoda SMART (Specific, Measurable, Attainable, Relevant, Time-bound). Preostale kazalnike smo razvrstili v deset vsebinskih sklopov in sicer: izobraževanje in zaposlovanje, promocija in trženje, podjetništvo in inovacije, turizem, infrastruktura, ohranjanje naravne in kulturne dediščine, varovanje okolja in trajnostni razvoj, izboljšanje kakovosti življenja na podeželju, izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva in delovanje LAS. Kazalniki donosa iz desetih vsebinskih sklopov so temelj za predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader. Slednjim smo določili tudi kazalnike rezultata in opredelili način merjenja za posamezen kazalnik.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Dn

DC UDC 631(043.2)=163.6

CX agriculture/rural development/programmes/Leader/indicators/local action groups/local development strategy/annual implementation projects/Slovenia

CC AGRIS E14

AU POŽENEL, Danica

AA JUVANČIČ, Luka (supervisor)

PP SI-1230 Domžale, Groblje 3

PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Animal Science

PY 2012

TI A PROPOSAL OF INDICATORS FOR EVALUATION OF LEADER PROGRAMMES IN SLOVENIA

DT Graduation thesis (University studies)

NO XI, 103 p., 17 tab., 12 fig., 2 ann., 49 ref.

LA sl

AL sl/en

AB The thesis presents a proposal of indicators for evaluation of Leader programmes in Slovenia. Data, used for the proposal, have been acquired from the Local Development Strategies and Annual Implementation Plans for 2008 and 2009 of 33 Local Action Groups. Indicators from all Local Development Strategies and Annual Implementation Plans have been gathered and those which did not meet our criteria, have been eliminated. Criteria for assessment of indicators' suitability included: duplication of indicators, general applicability, need for monitoring, indicators' actuality according to development issues, proposed guidelines and SMART method (Specific, Measurable, Attainable, Relevant, Time-bound). Other indicators have been sorted into ten topics as following: Education and employment, Promotion and marketing, Entrepreneurship and innovation, Tourism, Infrastructure, Preservation of natural and cultural heritage, Environmental protection and sustainable development, Improvement of rural life quality, Improvement of the competitiveness of agriculture and Local Action Groups' operation. Output indicators from ten topics presented the proposal of indicators for evaluation of Leader programmes. For the latter, result indicators and method of measurement for each indicator have been determined.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	III
Key Words Documentation (KWD)	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo preglednic	VII
Kazalo slik	IX
Kazalo prilog	X
Okrajšave in simboli	XI
Slovarček	XII
1 UVOD	1
2 PREGLED OBJAV	4
2.1 UREDITEV POLITIKE RAZVOJA PODEŽELJA V EU 2007 – 2013	4
2.1.1 Pravne osnove, organiziranost in institucionalni okvir	4
2.1.2 Izvajanje politike razvoja podeželja v obdobju 2007 – 2013 v Sloveniji	9
2.2 POMEN IN ORGANIZIRANOST PARTNERSKEGA SODELOVANJA ZA RAZVOJ PODEŽELJA NA LOKALNI RAVNI	13
2.2.1 Pristop Leader- kronologija in temeljna načela	13
2.2.2 Organiziranost razvojnega pristopa Leader znotraj EU politike razvoja podeželja	19
2.3 IZVAJANJE PROGRAMOV PARTNERSKEGA SODELOVANJA ZA RAZVOJ PODEŽELJA V SLOVENIJI	20
2.3.1 Od Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) do Razvojnih programov podeželja (RPP) – kratek kronološki pregled	20
2.3.2 Izvajanje razvojnega pristopa Leader v Sloveniji	22
2.4 POMEN SPREMLJANJA IN VREDNOTENJA PROGRAMOV RAZVOJA PODEŽELJA	31
2.4.1 Okvir skupnega spremljanja in vrednotenja – Common monitoring and evaluation framework (CMEF)	31
2.4.2 Hierarhija ciljev in kazalnikov	32
2.4.3 Intervencijska logika	34

2.4.4	Vloga in vrste kazalnikov	36
2.4.5	Spremljanje in vrednotenje: definicije in cilji	43
2.4.6	Proces vrednotenja	46
2.4.7	Kronološki potek vrednotenja	48
2.4.8	Spremljanje in vrednotenje projektov na ravni LAS	50
3	MATERIAL IN METODE	52
3.1	METODE ZBIRANJA PODATKOV	52
3.2	PREDSTAVITEV IN ANALIZA PODATKOV IZ LOKALNIH RAZVOJNIH STRATEGIJ IN LETNIH IZVEDBENIH NAČRTOV	53
4	REZULTATI	59
4.1	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »IZOBRAŽEVANJE IN ZAPOSLOVANJE«	59
4.2	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »PROMOCIJA IN TRŽENJE«	60
4.3	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »PODJETNIŠTVO IN INOVACIJE«	63
4.4	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »TURIZEM«	65
4.5	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »INFRASTRUKTURA«	68
4.6	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »OHRANJANJE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE«	71
4.7	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »VAROVANJE OKOLJA IN TRAJNOSTNI RAZVOJ«	73
4.8	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »IZBOLJŠANJE KAKOVOSTI ŽIVLJENJA NA PODEŽELJU«	77
4.9	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »IZBOLJŠANJE KONKURENČNOSTI KMETIJSTVA«	81
4.10	KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »DELOVANJE LOKALNIH AKCIJSKIH SKUPIN«	83
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	86
5.1	RAZPRAVA	86
5.2	SKLEPI	92
6	POVZETEK	93
7	VIRI	95
	ZAHVALA	
	PRILOGE	

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Finančna sredstva po posameznih oseh ter delež sofinanciranja EKSRRP v obdobju 2007 - 2013 za Slovenijo	11
Preglednica 2: Razporeditev finančnih sredstev med ukrepe četrte osi	12
Preglednica 3: Skupni osnovni kazalniki za os Leader	39
Preglednica 4: Skupni kazalniki donosa za os Leader	40
Preglednica 5: Skupni kazalniki vpliva	42
Preglednica 6: Glavna vprašanja in vrste kazalnikov za različna obdobja vrednotenja	44
Preglednica 7: Kazalniki za os Leader za obvezno spremljanje in poročanje	51
Preglednica 8: Primer zbiranja podatkov o kazalnikih za vrednotenje programov Lokalne akcijske skupine Loškega pogorja	54
Preglednica 9: Izsek kazalnikov razporejenih v vsebinski sklop »Izobraževanje in zaposlovanje« in prikaz metode izločanja	55
Preglednica 10: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Izobraževanje in zaposlovanje«	60
Preglednica 11: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Promocija in trženje«	61
Preglednica 12: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Podjetništvo in inovacije«	64
Preglednica 13: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Turizem«	66
Preglednica 14: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Infrastruktura«	69
Preglednica 15: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Ohranjanje naravne in kulturne dediščine«	72
Preglednica 16: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Varovanje okolja in trajnostni razvoj«	74
Preglednica 17: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju«	79

Preglednica 18: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva«	82
Preglednica 19 : Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop » Delovanje LAS«	84

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Razporeditev funkcij prvega in drugega stebra SKP	4
Slika 2: Politika razvoja podeželja 2007 – 2013 – shema organiziranosti	5
Slika 3: Sedem ključnih značilnosti pristopa Leader	16
Slika 4: Življenjski cikel Programa razvoja podeželja	32
Slika 5: Hierarhija ciljev (in podciljev) EU za Razvojno politiko podeželja za obdobje 2007 – 2013	33
Slika 6. Hierarhija ciljev za pristop Leader	34
Slika 7: Diagram elementov intervencijske logike	35
Slika 8: Odnosne povezave med osnovnimi kazalniki, kazalniki donosa, rezultata in vpliva	37
Slika 9: Povezava med vrednotenjem in intervencijsko logiko	45
Slika 10: Časovni potek aktivnosti vrednotenja	48

KAZALO PRILOG

Priloga A: Karta LAS

Priloga B: Osnovni podatki posamezne LAS

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

ARSKTRP	Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja
BDP	bruto domači proizvod
BZ	blagovna znamka
CMEF	Common monitoring and evaluation framework – Okvir skupnega spremljanja in vrednotenja
CRPOV	Program celostnega razvoja podeželja in obnove vasi
EK	Evropska komisija
EKSRP	Evropski kmetijski sklad za razvoj podeželja
ES	Evropska skupnost
EU	Evropska unija
EU-27	27 držav članic Evropske unije
IKT	informacijsko-komunikacijska tehnologija
LAS	lokalna akcijska skupina
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale - Povezava med dejavniki razvoja in podeželskimi gospodarstvi
LIN	letni izvedbeni načrt
LRS	lokalna razvojna strategija
MKO	Ministrstvo za kmetijstvo in okolje
NSN	Nacionalni strateški načrt
OVE	obnovljivi viri energije
PRP (2007 -2013)	Program razvoja podeželja (za programsko obdobje 2007 – 2013)
RPP	Razvojni program podeželja
SKP	skupna kmetijska politika
SMART	specific, measurable, attainable, relevant, time-bound (specifični, merljivi, dosegljivi, ustrezni, časovno omejeni)
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
SWOT	strenghts, weaknesses, opportunities, threats (prednosti, slabosti, priložnosti, nevarnosti)
Uredba Sveta	Uredba Sveta (ES) št. 1698/2005 o podpori za razvoj podeželja iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja za obdobje 2007-2013
VTC	vinske turistične ceste

SLOVARČEK

BIODIVERZITETA; oziroma biološka raznovrstnost predstavlja raznolikost med živimi organizmi in vključuje genetsko, medvrstno in ekosistemsko raznovrstnost. Omogoča primerno izrabo bioloških virov (za hrano, farmacevtska sredstva, turizem) in razumevanje pomena posameznih ekosistemov v biosferi. Gre za število različnih vrst organizmov, ki poseljujejo določen prostor in raznolikost ekosistemov nekega območja. Človeštvo uživa številne okoljske koristi biološke raznovrstnosti (naravni viri, voda, klimatski pogoji, rekreacija, duhovna sprostitve...) (Medved, 2011).

MODEL LOKALNE TRAJNOSTNE OSKRBE S HRANO; lokalna pridelava, predelava in distribucija trajnostno proizvedene hrane, ki je fizično in cenovno dostopna lokalnemu prebivalstvu in porabljena na lokalnih trgih – od njive do krožnika v lokalnem okolju. Koncept lokalno-trajnostne oskrbe je usmerjen v rast in razvoj lokalnega trga za lokalno pridelano hrano (Kratke ... , 2012).

Natura 2000; evropsko omrežje posebnih varstvenih območij, ki so jih določile države članice Evropske unije. Njen glavni cilj je ohraniti biotsko raznovrstnost za prihodnje rodove. Na varstvenih območjih želimo ohraniti živalske in rastlinske vrste ter habitate, ki so redki ali so v Evropi že ogroženi (O naturi ... , 2007)

OBNOVLJIVI VIRI ENERGIJE (OVE); vključujejo vse vire energije, ki jih zajemamo iz stalnih naravnih procesov kot so sončno sevanje, veter, vodni tok v rekah, fotosinteza, zemeljski toplotni tokovi itd. Obnovljivi viri energije so viri, ki se obnavljajo in se ohranjajo v naravi. Mednje prištevamo: biomaso, sončno energijo, vetrno energijo, vodno energijo, geotermalno energijo, toplotne črpalke (Obnovljivi ... , 2012).

HEME KAKOVOSTI HRANE; V Sloveniji imamo štiri sheme kakovosti, ki omogočajo zaščito kmetijskih pridelkov oziroma živil. Pogoji in zahteve vsake sheme kakovosti so jasno opredeljeni v evropski in nacionalni zakonodaji. Sheme kakovosti, ki so opredeljene z evropsko zakonodajo, omogočajo zaščito kmetijskih pridelkov oziroma živil na notranjem trgu EU. Evropske sheme kakovosti so: Zaščiteni označba porekla (ZOP), Zaščiteni geografska označba (ZGO) in Zajamčena tradicionalna posebnost (ZTP). Shema kakovosti, ki je opredeljena z nacionalno zakonodajo, omogoča zaščito kmetijskih pridelkov oziroma živil samo na območju RS. Nacionalna shema kakovosti se imenuje Višja kakovost (Zaščiteni ... , 2012).

SONARAVNO KMETOVANJE; je način kmetovanja, ki dolgoročno ne dela škode okolju. Sonaravno kmetovanje vključuje le materiale, ki jih je mogoče vključiti v osnovni krog kroženja organskih snovi. Pomembno je, da varuje naravne vire. Sonaravno kmetovanje lahko dosežemo predvsem z biološkimi procesi, ki vključujejo kroženje hranilnih snovi, zaščito rastlin in ohranjanje plodne zemlje (Osterc, 2003).

SWOT analiza; analiza razvojnih možnosti območja, na podlagi podatkov o prednostih, slabostih, priložnostih in nevarnostih.

1 UVOD

Razvoj podeželja je izredno pomembno področje skupne kmetijske politike (SKP). Podeželska območja pokrivajo 91 % ozemlja Evropske unije (EU) in na njih živi več kot 56 % prebivalstva iz 27 držav članic Evropske unije (EU-27) (Politika ... , 2008). Podeželska območja doprinesejo 45 % bruto dodane vrednosti v EU-27 in zagotavljajo 53 % zaposlenosti, vendar zaostajajo v primerjavi z urbanimi območji. Dohodek na prebivalca na pretežno podeželskih območjih je skoraj dvakrat manjši v primerjavi s pretežno urbanimi območji. Nižji dohodki tako ne zadržijo in ne privlačijo ambicioznejših posameznikov (Sporočilo ... , 2006).

Slovenija je z 20.273 km² površine ena manjših evropskih držav, spada pa med države z nadpovprečnim deležem podeželskih območij. Po zadnjem popisu prebivalstva leta 2002, obsegajo podeželska območja 89,1 % celotnega ozemlja države. Na njih živi 57,3 % prebivalstva. Za zagotovitev trajnostnega razvoja teh območij je potrebno aktivno sodelovanje države in lokalnih prebivalcev (Bedrač in Cunder, 2008).

Slovenski prostor odlikujejo velika reliefna razgibanost, raznovrstnost kulturne krajine, stavbene in naselbinske dediščine in bogati ter raznoliki naravni sistemi. Skoraj 90 % površine leži nad 300 metri nadmorske višine. Ravninska območja v obliki sklenjenih dolin in kotlin predstavljajo le slabih 20 % vsega ozemlja. Posledica tega je bila v preteklosti slabša prehodnost območij, težavne razmere za poselitev in organizacijo gospodarskih dejavnosti (Bedrač in Cunder, 2008).

Kmetijska pridelava in gozdarstvo sta še vedno bistvena dejavnika za načrtovanje rabe zemljišč, upravljanje z naravnimi viri na podeželskih območjih EU in ekonomsko diverzifikacijo podeželskih skupnosti. Zato je splošna prednostna naloga EU krepitev politike razvoja podeželja, saj le-ta obravnava izzive, s katerimi se spopadajo naša podeželska območja in razvoj njihovega potenciala (Politika ... , 2008).

Osnovni namen evropske kmetijske politike je ohranitev poseljenosti podeželja in s tem preprečevanje zaraščanja in izseljevanja. Evropsko podeželje lahko ponudi marsikaj in ni

več le prostor za pridelavo hrane (Program ... , 2009). Zdi se nam samoumeven kraj lepote, počitka, razvedrila – če zanj skrbimo. Gozdovi so naša pljuča in naše orožje v boju proti podnebnim spremembam. Mnoge privlači misel, da bi živeli in delali na podeželju, če bi seveda imeli ustrezne storitve in infrastrukturo. Skrb za podeželsko okolje pogosto zahteva finančna sredstva (Politika ... , 2008).

S pristopom k EU se spreminja pravna ureditev podpor za lokalne programe celostnega razvoja podeželja v Sloveniji. Dosedanje programe Vinskih turističnih cest (VTC), Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) in Razvojne programe podeželja (RPP) je treba uskladiti z organizacijskimi načeli Leader. Poleg institucionalne in organizacijske usposobitve, kot so vzpostavitev lokalnih akcijskih skupin (LAS), pravna registracija javno-zasebnih partnerstev, zagotovitev zasebnih finančnih virov, je treba vzpostaviti tudi sistem spremljanja oziroma vrednotenja programa Leader (Kaj ... , 2005).

Z izvajanjem razvojnih projektov po načelih Leader so odločitve o lokalnem razvoju prenesene na lokalno raven. Odločitve temeljijo na razvojnih potrebah in potencialih posameznega območja (Kaj ... , 2005).

Spodbujanje oblikovanja javno–zasebnih partnerstev naj bi spodbudilo zavest lokalnega prebivalstva o tem, da ima na lokalni ravni možnost, dolžnost in odgovornost za samostojno odločanje o razvoju in izvajanju razvojnih projektov (Kaj ... , 2005).

Namen naše diplomske naloge je, na podlagi pregleda lokalnih razvojnih strategij (LRS) vseh delujočih LAS, nabora aktivnosti, ki jih le-te prijavljajo v sofinanciranje Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP) ter kazalnikov, ki so jih LAS predložile za spremljanje svojih programov, pripraviti predlog kazalnikov, s katerimi bi lahko ovrednotili program Leader.

V diplomski nalogi smo skušali dokazati naslednji dve hipotezi:

HIPOTEZA 1: Možno je vzpostaviti sistem kazalnikov za vrednotenje programa Leader v Sloveniji.

HIPOTEZA 2: Vzpostavitev spremljanja in vrednotenja programov, ki jih LAS predstavljajo v svojih LRS in prijavljajo za sofinanciranje v letnih izvedbenih načrtih, je ključnega pomena pri ugotavljanju učinkovitosti javnih podpor za razvoj podeželja.

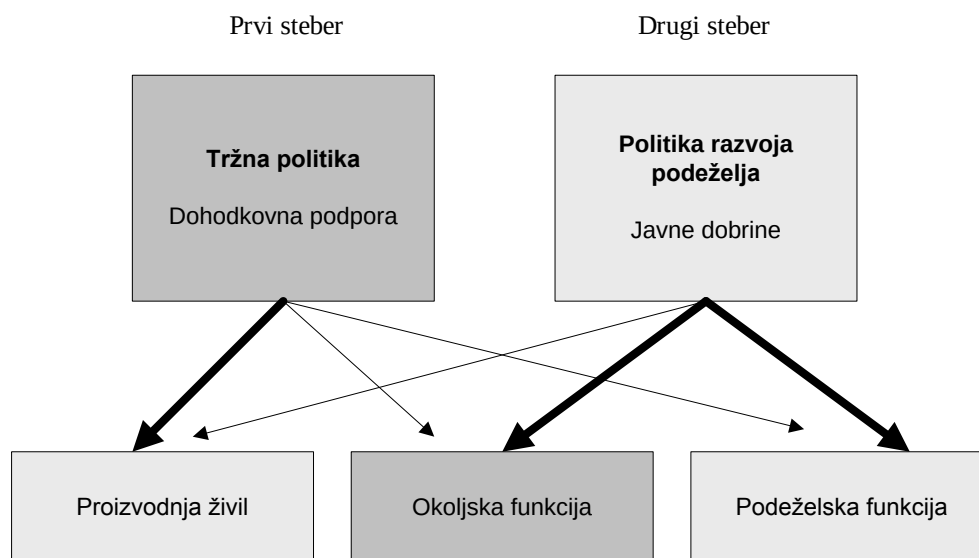
2 PREGLED OBJAV

2.1 UREDITEV POLITIKE RAZVOJA PODEŽELJA V EU 2007 – 2013

2.1.1 Pravne osnove, organiziranost in institucionalni okvir

Politika razvoja podeželja EU se je razvijala kot del SKP in je bila prvotno osredotočena na podpiranje naložb na kmetijah (Politika ... , 2006).

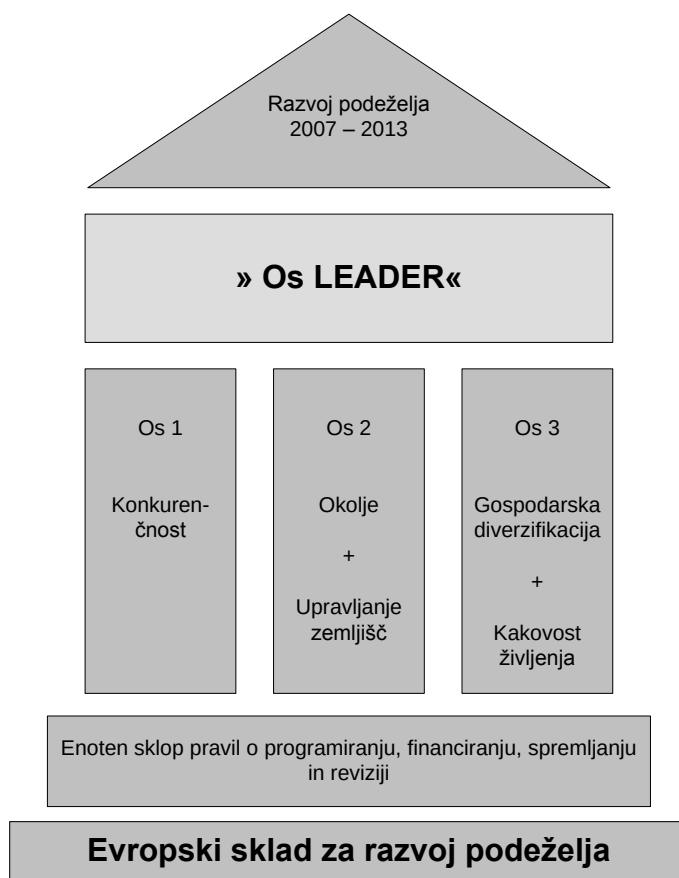
Do sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja je imela EU veliko ukrepov za prestrukturiranje kmetijstva, ozemeljski/lokalni razvoj in vključevanje okoljskih vidikov. Program reform SKP je opredelil politiko razvoja podeželja kot drugi steber SKP. Cilj programa je bil spremljati nadaljnjo reformo tržne politike (prvi steber) SKP. SKP je vedno bolj usmerjena k doseganju ustreznega ravnotežja med obema stebroma (Slika 1).

Slika 1: Razporeditev funkcij prvega in drugega stebra SKP
(Politika ... , 2006)

Na dopolnjevanje dveh stebrov SKP se osredotoča tudi reforma SKP, ki so jo začeli izvajati leta 2005. Kot je razvidno iz slike 1, se prvi steber osredotoča na zagotavljanje osnovne dohodkovne podpore kmetom, ki imajo možnost proizvajati za potrebe trga, medtem ko drugi steber podpira kmetijstvo kot ponudnika javnih dobrin na podlagi

njegove okoljske in podeželske funkcije ter podeželska območja pri njihovem razvoju. Sporazum¹ iz junija 2003 o temeljiti reformi SKP krepi politiko razvoja podeželja z uvedbo novih ukrepov (spodbujanje kakovosti in dobrega počutja živali ter pomoč za kmete pri izpolnjevanju novih standardov EU) in zagotovitev več denarja EU za razvoj podeželja, tudi na način zmanjšanja neposrednih plačil za velike kmete (Politika ... , 2006).

Slika 2: Politika razvoja podeželja 2007 – 2013 – shema organiziranosti
(Politika ... , 2006)

V Uredbi Sveta (ES) št. 1698/2005 (Uredba Sveta) so določena bistvena pravila, ki urejajo politiko razvoja podeželja v obdobju 2007 – 2013 in ukrepi politike, ki so na voljo državam članicam in regijam (Politika ... , 2008). Shema organiziranosti politike razvoja podeželja je prikazana v sliki 2.

¹ Kmetijski ministri EU so 26. Junija 2003 v Luksemburgu dosegli sporazum o temeljiti reformi SKP na podlagi predloga, ki ga je podala Evropska komisija 23. januarja 2003.

Z novo Uredbo Sveta o podpori za razvoj podeželja iz Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja (EKSRP) za obdobje 2007-2013, sprejeto septembra 2005, se je evropska SKP, ki je bila primarno usmerjena na kmetijski sektor, preoblikovala v celovito politiko razvoja podeželja. Evropska politika razvoja podeželja zasleduje tri skupno določene temeljne cilje, na katere morajo države članice in regije porazdeliti svoja sredstva za razvoj podeželja (Ploštajner, 2005):

1. Izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva in gospodarstva s podporo za prestrukturiranje, razvoj in inovacije.
2. Izboljšanje okolja in podeželja s podporo za upravljanje zemljišč.
3. Izboljšanje kakovosti življenja na podeželskih območjih in spodbujanje diverzifikacije gospodarskih dejavnosti.

Zastavljene cilje bo EU dosegla preko izvajanja ukrepov politike razvoja podeželja, ki so skladno z evropsko uredbo razdeljeni na štiri osi (Politika ... , 2008).

Kot je prikazano na sliki 2, so za vsako tematsko os na voljo že vnaprej določeni ukrepi za razvoj podeželja. Ti ukrepi so tako najpomembnejše sestavine posamezne osi in države članice lahko med njimi izberejo tiste, za katere menijo, da bodo najbolj doprinesli k povečevanju dodane vrednosti ob upoštevanju ciljev EU (Politika ... , 2006).

Prva os predstavlja ukrepe za *»izboljšanje konkurenčnosti kmetijskega in gospodarskega sektorja«*. Zaradi vse večje liberalizacije trgovine s kmetijskimi proizvodi se je sočasno z izgubljanjem pomena kmetijstva kot prevladujoče dejavnosti v podeželskih območjih povečala konkurenčnost v tem sektorju. Zato sta tu ključna cilja učinkovitost in konkurenčnost. Prizadevanje za konkurenčnost pomeni izboljšanje gospodarske storilnosti kmetijstva, tako z zmanjšanjem proizvodnih stroškov, kot tudi s povečanjem velikosti kmetijskih gospodarstev, spodbujanjem inovativnosti in večjo usmeritvijo k trgu. Pomembno je izkoristiti možnost diverzifikacije gospodarskih dejavnosti in se osredotočiti na kakovost in varnost živil, proizvode z dodano vrednostjo in proizvodnjo biomase, ter na čistejšo in okolju prijaznejšo proizvodno tehniko.

V tej osi so ukrepi razvrščeni v štiri skupine (Politika ... , 2006):

- človeški viri (sem spadajo ukrepi v zvezi z poklicnim usposabljanjem in dejavnostmi informiranja odraslih oseb, ki se ukvarjajo s kmetijskimi, živilskimi in gozdarskimi vprašanji),
- fizični kapital (ukrepi o podporah za posodobitev kmetijskih gospodarstev, povečanje gospodarske vrednosti gozdov, dodajanja vrednosti kmetijskim in gozdarskim proizvodom ...),
- kakovost živil (skupina ukrepov za spodbujevalna plačila za kmete, ki prostovoljno sodelujejo v shemah EU ali nacionalnih shemah) in
- prehodni ukrepi za nove države članice (ukrepi, ki podpirajo delno samooskrbno kmetovanje ter ustanavljanje in vodenje skupin proizvajalcev).

Druga os pomeni »podpora pri projektih izboljšanja okolja in podeželja«. Prednostni nalogi druge osi sta podpora ohranjanju kmetovanja na območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko dejavnost in spodbujanje sonaravnega kmetovanja. Slednji se izvajata tudi na območjih Natura 2000, ki predstavljajo omrežje posebnih varstvenih območij in območjih, ki so za ohranjanje biodiverzitete oziroma biološke raznovrstnosti posebnega pomena. Spoštovanje ustreznih obveznih in nacionalnih zahtev EU je tako splošen pogoj za ukrepe iz druge osi. Ti so razdeljeni na dve skupini in sicer (Politika ... , 2006):

- trajnostna raba kmetijskih zemljišč (kmetijsko - okoljski ukrepi so edini obvezni ukrepi, vključeni v programe razvoja podeželja) in
- trajnostna raba gozdnih zemljišč.

Tretja os spodbuja »diverzifikacijo podeželskega gospodarstva in izboljšanje kakovosti življenja«. Glavni cilj tretje osi je pomagati ohranjati in izboljšati socialni in gospodarski sistem, še posebej na bolj oddaljenih podeželskih območjih, kjer število prebivalstva upada in tako zagotavljati »vitalno podeželje«. S tem se izboljšuje kakovost življenja na podeželju preko boljšega dostopa do osnovnih storitev, infrastrukture in boljšega okolja. Za privlačnejša podeželska območja je potrebno spodbujanje trajnostne rasti, ustvarjanje novih možnosti zaposlovanja, predvsem za mlade in ženske, ter olajšanje dostopa do novih komunikacijskih tehnologij in s tem do najnovejših informacij. Pri tem imajo pomembno

vlogo diverzifikacija kmetijskih dejavnosti v smeri nekmetijskih dejavnosti, pomoč stranskih dejavnosti in krepitev povezav med kmetijskim, gozdarskim in ostalimi sektorji. Tako so ukrepi tretje osi razdeljeni v tri skupine:

- diverzifikacija podeželskega gospodarstva (na voljo trije ukrepi: diverzifikacija v nekmetijske dejavnosti, podpora ustanavljanju in razvoju podjetij in spodbujanje turističnih dejavnosti) (Rural ... , 2005),
- izboljšanje kakovosti življenja na podeželskih območjih (na voljo dva ukrepa: podpora za vzpostavljanje osnovnih storitev za gospodarstvo in podeželsko prebivalstvo in ohranjanje ter izboljševanje naravne in kulturne dediščine podeželja) in
- usposabljanje, pridobivanje strokovnih znanj in animacija (na voljo trije ukrepi: usposabljanje in dejavnosti informiranja, pridobivanje strokovnih znanj in animacija podeželskih območij ter izvajanje LRS) (Politika ... , 2006).

Vsakemu posameznemu temeljnemu cilju programa razvoja podeželja ustreza tematska os, ki jo dopolnjuje »metodološka« os, imenovana »os Leader« ali četrta os (Program ... , 2009).

Četrta os ali pristop Leader naj bi pomagal akterjem na podeželju izboljšati dolgoročne možnosti posameznih lokalnih območij oziroma spodbujal odločanje o razvoju posameznih podeželskih območij po pristopu »od spodaj navzgor« (Politika ... , 2006). Pristop Leader je namenjen oblikovanju in spodbujanju izvajanja celostnih, visoko kakovostnih in izvirnih strategij za trajnostni razvoj lokalnih območij, ki so jih pripravila in jih izvajajo lokalna javno–zasebna partnerstva, t.i. LAS ter oblikovanju LAS in krepitvi lokalnega potenciala za uporabo pristopa Leader (Ploštajner, 2005). Njegov splošni cilj je prispevati k prednostnim nalogam ciljev 1 in 2 in še zlasti cilja 3 ter imeti pomembno vlogo pri prednostni nalogi izboljšanja upravljanja in sprostitve endogenega razvojnega potenciala podeželskih območij (Prošek, 2006b). Pristop Leader sestavljajo trije ukrepi in sicer:

- izvajanje LRS (ukrepi št. 411, 412, 413 iz Programa razvoja podeželja (PRP) 2007-2013): ta ukrep je namenjen izvajanju ukrepov po načelih Leader, temelječih na lokalnih razvojnih potencialih, izraženih potrebah in definiranih problemih. Ti

odražajo potrebe lokalnega prebivalstva in prispevajo k izboljšanju kakovosti življenja, ustvarjanju novih delovnih mest na podeželju preko podpor za izvajanje inovativnih projektov, ki so v skladu z LRS (Ravnik, 2007).

- spodbujanje medregijskega in čezmejnega sodelovanja (ukrep št. 421 iz PRP 2007-2013): cilj ukrepa je spodbujanje povezovanja med seboj podobnih si podeželskih območij za skupno izvajanje razvojnih projektov in izmenjavo znanj in izkušenj. Medregijsko sodelovanje se izvaja med posameznimi LAS znotraj Slovenije, čezmejno sodelovanje pa kot sodelovanje z LAS drugih držav članic ali tretjih držav (Bedrač in Cunder, 2008). V tem primeru mora vsaj ena LAS skupaj z drugo LAS oziroma podobno oblikovanimi skupinami pripraviti skupen projekt sodelovanja (Kovačič, 2007).
- vodenje LAS, pridobitev strokovnih znanj in animacija območja (ukrep št. 431 iz PRP 2007-2013): zadnji od treh ukrepov je namenjen spodbujanju podeželskih prebivalcev k pristopu v LAS in usposabljanju za upravljanje LAS ter uspešnemu izvajanju LRS po načelih Leader. Aktivnosti animacije so namenjene tako podeželskim prebivalcem kot tudi upravljavcem (Bedrač in Cunder, 2008).

Pristop Leader k razvoju podeželja zajema posamezne prilagojene projekte, ki jih izvajajo lokalna partnerstva in so namenjeni reševanju posebnih lokalnih vprašanj. Z izvajanjem pristopa Leader se nadgrajujejo cilji prve, druge in zlasti tretje osi (Politika ... , 2008).

2.1.2 Izvajanje politike razvoja podeželja v obdobju 2007 – 2013 v Sloveniji

Za novo politiko razvoja podeželja EU, kot je opisana v Uredbi Sveta, sta značilni »stalnost in spreminjanje«. Ta še naprej zagotavlja več ukrepov, med katerimi lahko države članice izbirajo in za katere lahko dobijo finančno podporo Evropske skupnosti (ES) iz celostnih programov za razvoj podeželja. Nova politika tako spreminja način razvijanja teh programov s podpiranjem strateške vsebine in trajnostnega razvoja podeželskih območij (Politika ... , 2006).

Novost v obdobju 2007 – 2013 je poudarek na dosledni strategiji za razvoj podeželja po vsej EU, kar dosegamo z izvajanjem Nacionalnih strateških načrtov (NSN), ki temeljijo na

strateških smernicah EU (Politika ... , 2008). Februarja 2006 je bil tako sprejet Sklep Sveta o strateških smernicah Skupnosti za razvoj podeželja. Te zagotavljajo okvir za razvoj podeželja na podlagi naslednjih šestih strateških smernic ES (Sklep ... , 2006):

1. Izboljšanje konkurenčnosti kmetijskega in gospodarskega sektorja.
2. Izboljšanje okolja in podeželskih območij.
3. Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju in spodbujanje diverzifikacije.
4. Razvoj lokalnih zmogljivosti za diverzifikacijo in zaposlovanje.
5. Prenašanje prednostnih nalog v programe.
6. Dopolnjevanje med instrumenti Skupnosti.

V skladu s predhodno navedenimi strateškimi smernicami države članice pripravijo svoje NSN o razvoju podeželja. Ti predstavljajo referenčni okvir za pripravo PRP (Sklep ... , 2006).

Tudi v Sloveniji so cilji za razvoj podeželja do leta 2013 opredeljeni v NSN. Osnovni cilj PRP 2007–2013 je uravnotežen in trajnostni razvoj podeželskih območij Slovenije (Program, 2009). PRP 2007 – 2013 je skupni programski dokument Slovenije in Evropske komisije (EK), ki ga je ob koncu julija 2007 potrdila EK in predstavlja programsko osnovo za črpanje finančnih sredstev držav članic EU iz EKSRP (Subvencije ... , 2008).

Glavni namen pomoči EKSRP naložbam v kmetijstvu je povečanje gospodarske učinkovitosti kmetijstva, ki se kaže na več načinov. Med njimi so: boljša uporaba proizvodnih dejavnikov (nove tehnologije, inovacije), usmerjanje v kakovost, ekološko pridelavo ter diverzifikacijo kmetijskih in nekmetijskih dejavnosti v neživilskih sektorjih in sektorjih z energetske pridelki in na način izboljšanja varovanja okolja, varstva pri delu ter higiene in dobrega počutja živali na kmetijskih gospodarstvih, ob poenostavitvi pogojev za podporo naložbam (Subvencije ... , 2008).

Slovenija bo s PRP 2007 - 2013 izvajala izbrane ukrepe iz vseh štiri osi, opredeljenih v Uredbi sveta, na podlagi analize stanja, zastavljenih ciljev in prioritet na osnovi Strateških smernic Skupnosti in NSN. Kot je razvidno iz preglednice 1, je za ukrepe vseh štirih osi v

obdobju 2007 - 2013 namenjenih skoraj 1,16 milijarde evrov. Od tega znaša prispevek EKSRP dobrih 900 milijonov evrov, preostali del predstavljajo nacionalna sredstva.

Preglednica 1: Finančna sredstva po posameznih oseh ter delež sofinanciranja EKSRP v obdobju 2007 - 2013 za Slovenijo (Program, 2007: 5)

Os	Javna sredstva (v mio EUR)				
	Skupaj	% od skupaj	EKSRP sofinanciranje (%)	EKSRP sredstva	% na os EKSRP
1.os	399	34,43	75,00	300	33,28
2.os	588	50,73	80,00	470	52,22
3.os	132	11,39	75,00	99	11,00
4.os	34	2,93	80,00	27	3,00
Tehnična pomoč	6	0,52	75,00	4	0,50
Skupaj	1.159	100,00	77,68	900	100,00

Podlaga za pridobitev evropskih sredstev so dobri programi in finančna soudeležba domačih investitorjev (Program ... , 2009).

Kot prikazano v preglednici 1 je z NSN okvirno predvideno, da bi Slovenija prvi osi namenila nekaj več kot 33 %, drugi osi nekaj več kot 52 % in tretji osi 11 % sredstev, pridobljenih iz EKSRP. Nekaj sredstev mora biti namenjenih tudi projektom, ki temeljijo na pobudah Leader. Za četrto os oziroma os Leader je namenjenih 3 % od vrednosti PRP 2007 – 2013 oziroma dobrih 34 milijonov EUR (Program, 2007).

Za vsako os je potrebna minimalna finančna podpora za zagotovitev splošnega ravnotežja programa, ki naj bi znašala: 10 % za prvo os, 25 % za drugo os, 10 % za tretjo os in 2,5 - 5 % za os Leader. Višina podpore za os Leader je manjša za nove države članice in znaša 2,5 % (Pristop ... , 2006).

Sredstva za os Leader so razdeljena tudi znotraj le-te in sicer med tri ukrepe:

- izvajanje LRS; z namenom dosega ciljev v okviru ene ali več osi (prve, druge in tretje) se podpora dodeli do višine 50% upravičenih stroškov posameznega projekta oziroma do 100% za neprofitne projekte na podlagi zahtevka za povračilo. Tako je

najmanjši znesek podpore posameznemu projektu 2.000 EUR, največji pa 70.000 EUR. Upravičenci do pomoči lahko prejmejo tudi prispevek v naravi, ki lahko znaša do 20% skupne vrednosti projekta (Kovačič, 2007),

- spodbujanje medregijskega in čezmejnega sodelovanja; ti ukrepi vključujejo cilje v okviru prve, druge in tretje osi. Za take projekte je določena stopnja pomoči do 80% upravičenih stroškov, kjer najmanjši znesek pomoči znaša 2.000 EUR, največji pa 30.000 EUR. Podpora je namenjena spodbujanju sodelovanja, prenosu dobrih praks in pretoku informacij med LAS (Bedrač in Cunder, 2008),
- vodenje LAS, pridobitev strokovnih znanj in animacija območja; stopnja pomoči lahko znaša do 50% vrednosti upravičenih stroškov in ne sme presegati 20% javnih izdatkov LRS (Ravnik, 2007). Podpora iz tega ukrepa je namenjena vzpostavitvi, upravljanju in delovanju LAS, dejavnostim spodbujanja podeželskega prebivalstva in pridobivanju strokovnih znanj za uspešno izvajanje LRS (Bedrač in Cunder, 2008).

V NSN razvoja podeželja je četrta prednostna os namenjena krepitvi lokalnih razvojnih pobud po načelih in z uporabo pristopa Leader. Lokalni akterji izvajajo aktivnosti, ki so namenjene sodelovanju, pripravi in realizaciji LRS, povezovanju v razvojna partnerstva in animaciji podeželskih prebivalcev (Bedrač in Cunder, 2008).

Preglednica 2: Razporeditev finančnih sredstev med ukrepe četrte osi (Kovačič, 2007: 29)

Ukrep	Sredstva EKSREP – PRP 2007 – 2013 (v EUR)	Predvidena sredstva povprečno letno (v EUR)	% od vseh sredstev EKSREP
Izvajanje LRS	23.632.002	3.376.000	70%
Spodbujanje medregijskega in čezmejnega sodelovanja	3.376.002	482.286	10%
Vodenje LAS, pridobitev strokovnih znanj in animacija območja	6.752.001	964.571	20%
Skupaj	33.760.006	4.822.858	100%

Kot je razvidno iz preglednice 2, je za izvedbo projektov in aktivnosti opredeljenih v LRS, namenjenih največ in sicer 70 % sredstev osi Leader. Ta sredstva so na voljo tudi za prve tri osi za določanje projektov, ki ustrezajo ciljem posamezne osi in drugim. V pripravo,

izvedbo in financiranje projektov mora biti vključeno podeželsko prebivalstvo na območju LAS (Bedrač in Cunder, 2008).

Za učinkovito oblikovanje in izvajanje LRS je pomembno, da se posamezna podeželska območja s podobnimi razvojnimi možnostmi, potrebami in izzivi povežejo med seboj in si tako izmenjajo izkušnje s področja ustanavljanja, delovanja, vodenja LAS, izvajanja projektov in pristopa Leader nasploh. Izvajanju projektov sodelovanja je namenjenih 10 % sredstev četrte osi. S tem dosežemo učinkovitejše in skladnejše izvajanje pristopa Leader na celotnem območju Republike Slovenije (Bedrač in Cunder, 2008).

Tretjemu ukrepu četrte osi, kot so dejavnosti vodenja LAS, pridobitev strokovnih znanj in animacija območja, je namenjenih 20 % sredstev četrte osi. Sredstva so namenjena vzpostavitvi in delovanju LAS (sredstva za to aktivnost so omejena na maksimalno 20 % skupnih stroškov LRS). Podpora v okviru tega ukrepa omogoča uspešno delovanje LAS in vključevanje podeželskega prebivalstva v proces nastajanja in uresničevanja LRS (Bedrač in Cunder, 2008).

Oblikovanje novega enotnega sklada in poenotenje pravil o financiranju, nadzoru ter poročanju sta poenostavila uresničevanje politike razvoja podeželja in uporabnikom omogočata lažji dostop do finančnih sredstev (Program ... , 2007).

2.2 POMEN IN ORGANIZIRANOST PARTNERSKEGA SODELOVANJA ZA RAZVOJ PODEŽELJA NA LOKALNI RAVNI

2.2.1 Pristop Leader - kronologija in temeljna načela

V Sloveniji je na lokalnem nivoju še vedno opazno pomanjkanje interesa in predvsem znanja za vključevanje lokalnih prebivalcev v načrtovanje in odločanje o razvoju. Primanjkuje lastnih pobud prebivalstva in samostojnosti pri uvajanju novih dejavnosti na podeželju. Zato je treba lokalno prebivalstvo spodbujati k povezovanju v LAS, ki so nosilke razvoja na svojem območju in podpirati njihovo ustanavljanje. Za uspešno ustanavljanje LAS in vključevanje podeželskega prebivalstva v proces nastajanja in

uresničevanja LRS je potrebno spodbujanje izobraževanja za pridobivanje ustreznih znanj o načelih, načinu in uporabnosti pristopa Leader (Bukovnik, 2009). Izvajanje pristopa Leader ponuja možnost, da se v okviru LRS, ki temelji na lokalnih potrebah in prednostih, kombinirajo vsi trije cilji – konkurenčnost, okolje ter kakovost življenja in diverzifikacija. Za izvajanje pristopa Leader so tako ključne LAS, partnerski pristop in načrtovanje »od spodaj navzgor« (Ploštajner, 2005).

Različni pristopi za razvoj podeželja, ki so bili preizkušeni v zgodnjih 90. letih, so bili tipično sektorske narave. Najprej so bili osredotočeni na kmete in uporabili pristop »od zgoraj navzdol«, s podpornimi shemami določenimi na nacionalni ali regionalni ravni. Leta 1991 pa so začeli izvajati pristop Leader, ki temelji na območju in ga izvajajo »od spodaj navzgor«. Slednji vključuje lokalne skupnosti in dodaja vrednost lokalnim virom. Njegov cilj je izboljšati razvojne možnosti podeželskih območij na podlagi lokalnih pobud, znanja, spodbujanja pridobivanja znanja in izkušenj glede lokalnega razvoja in razširjanja znanja in izkušenj na ostala podeželska območja (Pristop ... , 2006).

Leader, ki pomeni *»povezavo med dejavniki razvoja in podeželskimi gospodarstvi«*, podpira izvajanje integriranih, visoko kakovostnih in inovativnih razvojnih strategij za trajnostni razvoj podeželskih območij. Ta povezava je usmerjena v spodbujanje podeželskih prebivalcev k razmisleku o dolgoročnem razvojnem potencialu njihovega okolja, česar rezultat so LRS in realizirani projekti. Tu je ključnega pomena sodelovanje med partnerji na lokalni, državni in mednarodni ravni (Prošek, 2006a).

V političnem smislu je bil Leader uveden kot »pobuda Skupnosti« in financiran iz strukturnih skladov EU. Do danes so se zvrstile že tri generacije Leader, začnši z prvo Leader I (1991 - 1993), za njim se je izvajal Leader II (1994 – 1999) in kasneje še Leader + (2000 – 2006). V tem času so imele posamezne regije in države članice samostojne programe Leader, ki so jih ločeno financirali na ravni EU. Z letom 2007, ko so začeli izvajati trenutni pristop Leader, ki bo trajal še do leta 2013, je pristop Leader vključen v nacionalne in regionalne splošne programe za razvoj podeželja s podporo EU, skupaj z ostalimi osmi za razvoj podeželja. Financiranje osi Leader tako z letom 2007 izvajajo s

pomočjo splošnih finančnih prispevkov, ki jih vsaka država članica prejme od EU v okviru EKSRP, za podporo razvoja podeželja (Pristop ... , 2006).

Leader je inovativni pristop v sklopu politike razvoja podeželja EU. Je pristop, ki spodbuja izkoriščanje endogenih razvojnih potencialov in oblikovanje javno-zasebnih partnerstev (Bedrač in Cunder, 2008). Bolj kot stalni niz ukrepov, ki bi jih bilo treba izvajati, je Leader način združevanja in doseganja razvoja podeželja v lokalnih podeželskih skupnostih (Pristop ... , 2006).

Skladno z Uredbo Sveta (in Izvedbeno Uredbo Komisije 1974/2006) pristop Leader, ki ga opredeljuje 61. člen, vsebuje sedem ključnih značilnosti, ki so prikazane na sliki 3. Le-te celovito usmerjajo razvoj podeželskih območij. Vsaka značilnost se pozitivno dopolnjuje in povezuje z ostalimi skozi celoten postopek izvajanja in ima trajni učinek na dinamiko podeželskih območij in njihovo sposobnost reševanja razvojnih problemov (Pristop ... , 2006).

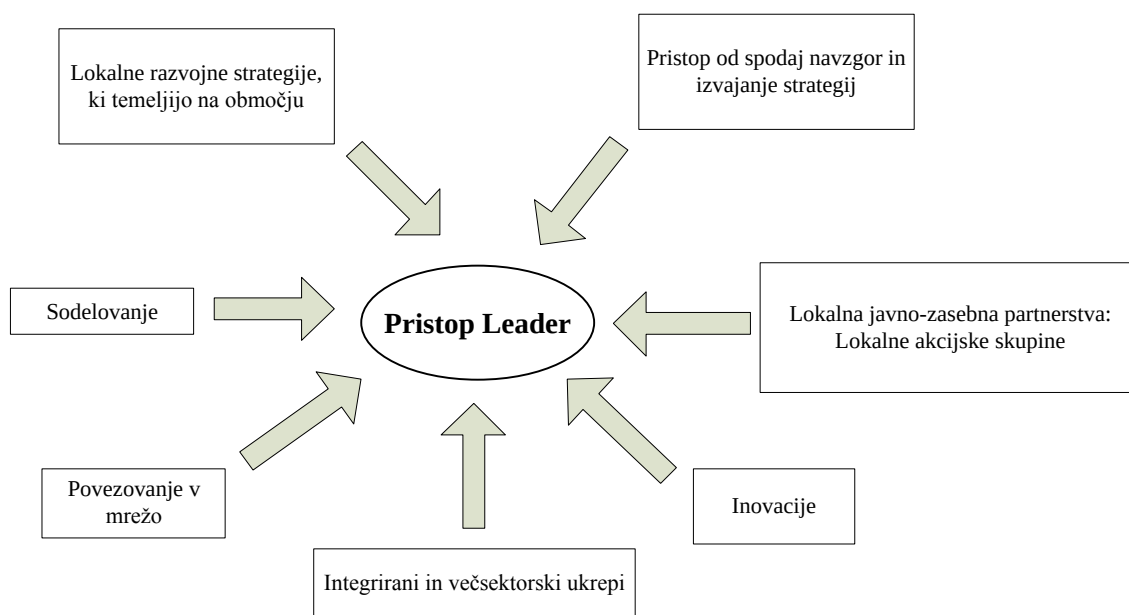
Prva od sedmih značilnosti pristopa Leader je, da gre za *»pristop, ki temelji na območju«*, ki za ciljno območje političnega izvajanja jemlje majhno (med 10.000 in 100.000 prebivalci), homogeno, družbeno povezano ozemlje. Pogosto ga označujejo skupna tradicija, lokalna identiteta, občutek pripadnosti ali skupne razvojne potrebe in pričakovanja. Izbrano območje mora biti dovolj povezano in imeti dovolj kritične mase v smislu človeških, finančnih in ekonomskih virov, ni pa treba, da ustreza vnaprej določenim upravnim mejam. Izbira takega področja omogoča prepoznavanje lokalnih močnih in šibkih točk, nevarnosti in priložnosti (Pristop ... , 2006).

Druga ključna značilnost pristopa Leader je pristop *»od spodaj navzgor«*. Pri tem lokalni akterji sodelujejo pri sprejemanju odločitev glede strategije in pri izbiri prednostnih nalog, ki jih je na njihovem lokalnem območju treba izvesti. Vključevanje lokalnih akterjev pomeni tudi širše prebivalstvo, ekonomske in družbene interesne skupine, predstavnike javnosti in zasebne institucije, ki živijo in delujejo na nekem območju.

Bistvena za pristop »od spodaj navzgor« je krepitev zmogljivosti. Ta vključuje (Pristop ..., 2006):

- dvigovanje ozaveščenosti, usposabljanje, sodelovanje in združevanje lokalnega prebivalstva, da opredeli močne in šibke točke območja,
- sodelovanje različnih interesnih skupin pri sestavi LRS ter
- določitev jasnih meril za izbor na lokalni ravni ustreznih ukrepov za izvajanje strategije.

Pristop »od spodaj navzgor« dopolnjuje klasične ukrepe, ki jih izvajajo na nacionalni in regionalni ravni na način »od zgoraj navzdol«. Od vseh sedmih lastnosti je pristop »od spodaj navzgor« najbolj specifičen (Pristop ... , 2006).

Slika 3: Sedem ključnih značilnosti pristopa Leader
(Bedrač in Cunder, 2008)

Naslednja med ključnimi značilnostmi pristopa Leader so *javno-zasebna partnerstva* oziroma *LAS*. Ustanovitev LAS je izvirna in pomembna lastnost pristopa Leader. LAS imajo nalogo opredelitve in izvedbe LRS, sprejemanja odločitev o dodelitvi finančnih sredstev in upravljanja z njimi. Tudi izbira posameznih projektov za sofinanciranje glede na LRS je v domeni LAS. Te morajo povezati javne in zasebne partnerje, ki morajo biti dobro uravnoteženi in morajo predstavljati obstoječe lokalne interesne skupine, ki izhajajo

iz različnih socialno-ekonomskih sektorjev na območju. LAS se lahko ustanovijo zgolj z namenom pridobitve dostopa do podpore Leader ali pa so osnovane na že obstoječem partnerstvu (Pristop ... , 2006).

Leader ima lahko dragoceno vlogo pri spodbujanju novih in inovativnih pristopov k razvoju podeželja, zato je ena izmed ključnih značilnosti tega pristopa tudi *»omogočanje inovacij«*. Le-te spodbujajo tako, da se LAS dopušča svoboda in fleksibilnost pri sprejemanju odločitev glede ukrepov, ki jih želijo podpreti. Inovacije lahko pomenijo predstavitev novega proizvoda, postopka organizacije ali novega trga, kar velja tako za podeželska kot za urbana območja. Vendar imajo podeželska območja zaradi svoje majhne gostote prebivalstva in razmeroma nizke ravni človeških in fizičnih virov šibkejšo povezavo z raziskovalnimi in razvojnimi središči in težka uresničitjo radikalne novosti. Inovacije na podeželju lahko pomenijo prenos in prilagoditev inovacij razvitih drugod, posodobitev tradicionalnih oblik znanja in izkušenj ali iskanje novih rešitev za trajne težave podeželja, ki jih ostale politične intervencije niso mogle zadovoljivo in trajno odpraviti (Pristop ... , 2006).

Kot peto značilnost pristopa Leader štejemo *»povezane in večsektorske ukrepe«*, ki se kažejo v večsektorski pripravi in izvedbi strategije, ki temelji na vzajemnem delovanju med akterji in projekti iz različnih sektorjev lokalnega gospodarstva. Leader ni sektorski razvojni pristop, zato mora imeti LRS večsektorske temelje oziroma načela in povezovati več sektorjev dejavnosti (Bedrač in Cunder, 2008). Ukrepi in projekti, ki jih zajemajo LRS, morajo biti med seboj povezani v usklajeno celoto (Pristop ... , 2006).

Za pristop Leader je pomembna tudi vzpostavitev mreže lokalnih partnerstev oziroma *»povezovanje v mrežo«*. Povezovanje v mrežo pomeni izmenjavo dosežkov, izkušenj in znanja med skupinami Leader, podeželskimi območji, upravami in organizacijami, vključenimi v razvoj podeželja znotraj EU, če so ali niso neposredni upravičenci do programa Leader. To je tudi dober način za prenašanje dobre prakse, razširjanje inovacij in gradnjo na znanju, ki je bilo pridobljeno iz lokalnega razvoja podeželja. Povezovanje v mrežo tke vezi med ljudmi, projekti in podeželskimi območji in tako premaguje izolacijo med nekaterimi podeželskimi regijami (Pristop ... , 2006). Povezovanje LAS in drugih

primerljivih skupin pripomore k iskanju potencialnih partnerjev za izvedbo projektov sodelovanja (Bedrač in Cunder, 2008).

Glede na predhodno navedeno delimo mreže na (Pristop ... , 2006):

- institucionalne mreže; ustanovila jih je EK, ki tudi določa njihovo vlogo. EU podpira strukture povezovanja v mrežo na evropski in nacionalni ravni, ki združujejo skupine Leader, uprave in vse ostale zainteresirane partnerje, dejavne pri razvoju podeželja,
- lokalne, regionalne in nacionalne mreže; mreže ali združenja skupin Leader, ki so bila sestavljena ali so nastala bolj neformalno na lokalni, regionalni ali nacionalni ravni v nekaterih državah članicah (npr. mreža irskih in grških skupin) in na evropski ravni (npr. Evropsko združenje Leader za razvoj podeželja - ELARD).

Zadnja oziroma sedma značilnost sega dlje od povezovanja v mreže. »Sodelovanje« oziroma izvajanje projektov medregionalnega in meddržavnega sodelovanja pomeni, da se LAS loti skupnega projekta s še eno skupino Leader ali s skupino, ki zavzema podoben pristop v drugi regiji, drugi državi članici ali celo tretji državi. Sodelovanje lahko pomaga skupinam Leader, da razširijo svoje lokalne dejavnosti. Omogoči jim razreševanje določenih problemov in dodajanje vrednosti lokalnim virom. Lahko je na primer način za doseganje kritične mase, ki je potrebna, da je določen projekt uspešen ali za spodbujanje dopolnilnih ukrepov, kot na primer trženje skupin Leader v različnih regijah, katerih področja so specializirana za specifičen proizvod (npr. volna, kostanj itd.) ali za razvoj skupnih turističnih pobud, temelječih na skupni kulturni dediščini (romanski, keltski itd.).

V okviru programa Leader obstajata dva možna tipa sodelovanja (Pristop ... , 2006):

- medregionalno sodelovanje; sodelovanje med različnimi podeželskimi območji v isti državi članici. Odvija se lahko med skupinami Leader, odprto je tudi za druge lokalne skupine, ki uporabljajo podoben sodelovalni pristop ter
- meddržavno sodelovanje; sodelovanje med skupinami Leader iz najmanj dveh držav članic ali s skupinami iz tretjih držav, ki zavzemajo podoben pristop .

Sedem značilnosti programa Leader naj bi izvajali kot celoto, posamezne značilnosti naj bi dopolnjevale ena drugo. Leader je še posebno primeren za inovacije, saj merila niso predhodno definirana in mreženje spodbuja prenos znanja. Mreženje in sodelovanje, tako na nacionalni kot na evropski ravni sta uporabna za izmenjavo izkušenj, realizacijo skupnih projektov in pridobivanje sposobnosti. Sedem ključnih značilnosti pojasnjuje, kaj pomeni pristop Leader. Uveljavljanje teh načel v praksi pomeni, da »resnični« ljudje oblikujejo LRS in sodelujejo v dejavnostih (Pristop ... , 2006).

Leader spodbuja podeželska območja, da raziščejo nove načine, kako bi postala oziroma ostala konkurenčna, kako bi najbolje izrabila svoje prednosti in odgovorila na izzive, s katerimi se morda srečujejo, kot npr. staranje prebivalstva, nizka raven zagotavljanja storitev ali pomanjkanje možnosti zaposlovanja. Na ta način Leader prispeva k izboljšanju kakovosti življenja na podeželju za kmečke družine in širše podeželsko prebivalstvo (Pristop ... , 2006).

Pristop Leader je orodje, ki dobro deluje v zelo različnih situacijah in vrstah območij in tako prilagaja politično odločanje podeželja izjemni raznolikosti potreb podeželskih območij. Zaradi tega je sedaj postal sestavni del politike razvoja podeželja (Pristop ... , 2006).

2.2.2 Organiziranost razvojnega pristopa Leader znotraj EU politike razvoja podeželja

V programskem obdobju 2007 – 2013 je pristop Leader postal del PRP EU. Ta se financira v okviru EKSRP, kar pomeni, da je skupaj z ostalimi tremi osmi vključen v nacionalne in regionalne programe za razvoj podeželja (Bedrač in Cunder, 2008). Podrobnejši opis izvajanja razvojnega pristopa Leader v Sloveniji je predstavljen v poglavju 2.3.2.

2.3 IZVAJANJE PROGRAMOV PARTNERSKEGA SODELOVANJA ZA RAZVOJ PODEŽELJA V SLOVENIJI

2.3.1 Od Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV) do Razvojnih programov podeželja (RPP) – kratek kronološki pregled

Lokalnih interesnih skupin niso vedno spodbujali, da bi si pridobile znanja in postale oblikovalci prihodnosti za svoja lastna območja (Pristop ... , 2006). Slovenija ima na področju celostnega razvoja podeželja že dolgoletne izkušnje. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje (MKO) je leta 1992 pričelo s sofinanciranjem priprave razvojnih programov, v katerih so občine in druge institucije na lokalnem nivoju, skupaj s prebivalci, pripravile večletne razvojne programe za izbrana območja. Izdelana je bila enotna metodologija, s katero naj bi predvsem olajšali in poenotili pripravo lokalnih razvojnih projektov (Bedrač in Cunder, 2008).

S pristopom k načrtovanju razvoja na podeželju, ki bi ga lahko primerjali s programom Leader, imamo v Sloveniji kar bogate izkušnje. Eden prvih razvojnih programov podeželja v Sloveniji je bil program Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV). Le-ta je že v preteklosti predstavljal začetek oblikovanja lokalnih razvojnih partnerstev in načrtovanje razvoja na podlagi lokalnih razvojnih pobud (Juvančič, 2005).

Izvajanje programa CRPOV se je začelo v času osamosvojitve Slovenije. Poleg tujih zgledov je na nastanek programa in začetek njegovega izvajanja vplivala tudi nakopičenost raznovrstnih problemov na našem podeželju. To je narekovalo uporabo celostnega pristopa, saj je reševanje samo posameznih problemov neučinkovito. Območja izvajanja projektov CRPOV so bila sprva omejena na območje ene vasi ali krajevne skupnosti. Leta 1991 je bilo v CRPOV kot državni program vključenih prvih 17 naključno izbranih lokacij. Projekti CRPOV so skušali animirati širok obseg interesnih skupin (Juvančič, 2005). Glavni namen programa CRPOV je bil usposobiti prebivalce na območjih izvajanja programa za izvajanje razvojnih dejavnosti z uporabo projektnega pristopa. Izdelani projekt za posamezno območje naj bi celostno reševal probleme območja, prispeval k

aktiviranju ustreznih razvojnih usmeritev in hkrati ohranjal in varoval značilnosti podeželja in vasi na območju (Bedrač in Cunder, 2008).

Program CRPOV je bil na državni ravni skupek posameznih majhnih, prostorsko omejenih projektov, ki jih je na podlagi razpisov financiralo MKO. Projekti so obsegali tri faze: pripravo – uvajanje - izvajanje. V pripravljalnem delu so na pobudo prebivalcev, za območja, ki so se želela vključiti v projekt, opredelili značilnosti, probleme območja ter ključne interese prebivalcev. Do naslednje faze je običajno prišlo le, če je občina za območje pridobila sredstva MKO, s katerimi je sofinancirala program uvajanja in izdelave projekta CRPOV. Na podlagi opravljenih izobraževalnih delavnic s prebivalci, rezultatov vprašalnikov, terenskih ogledov, analize pisnega gradiva in statističnih podatkov o območju itn., je izvajalska organizacija pripravila končni razvojni projekt CRPOV. V njem so bili opredeljeni: razvojna vizija, cilji za njeno opredelitev, naloge ter izvedbeni projekti za njihovo uresničitev. Uvajanju je sledilo izvajanje projekta CRPOV oziroma uresničevanje izvedbenih projektov v skladu z opredeljenimi prioritetami in finančnimi ter organizacijskimi možnostmi posameznih investorjev. Tudi v tej fazi so lahko bodisi vaška skupnost, občina ali individualni investitorji na vsakoletnih razpisih pridobili nepovratna sredstva od MKO in drugih ministrstev ali ugodna posojila iz skladov za razvoj podeželja (Bedrač in Cunder, 2008).

Program CRPOV je s svojim razvojnim pristopom »od spodaj navzgor« pomenil novost v načrtovanju in izvajanju PRP v Sloveniji. Vendar so se v vsem času izvajanja tega programa pokazale tudi slabosti, od katerih je izstopala ta, da so bili projekti CRPOV vezani na izrazito majhna področja. To je predstavljalo premalo kritične mase za izvajanje razvojnega pristopa kot je bil predviden v metodologiji za izvajanje projektov CRPOV (Juvančič, 2005). Zato je MKO v letu 1996 začelo s pripravo treh pilotskih projektov za večja zaokrožena območja. Cilj je bil povezati točkovne projekte CRPOV in tematske programe Vinskih turističnih cest v zaokroženo celoto. RPP tako združujejo večja območja (območja vsaj treh občin) s skupnimi razvojnimi cilji (Bedrač in Cunder, 2008).

RPP in CRPOV so si podobni v metodološkem pristopu, vendar se razlikujejo po večjem ozemeljsko opredeljenem območju. S slednjim in z večjo ciljno usmerjenostjo stremijo k

natančneje določeni ciljni populaciji. S tem je povečana kritična masa udeležencev in možnost oblikovanja učinkovitih lokalnih razvojnih partnerstev (Juvančič, 2005).

RPP, ki so se izvajali na večjih zaokroženih območjih, so pomenili vsebinsko nadgradnjo obstoječega programa CRPOV. Izdelane so bile LRS, katerih pripravo je financiralo MKO. Sredstva za programe celostnega razvoja podeželja so bila v grobem razdeljena na štiri vsebinske sklope: razvoj podeželskih ekonomij, obnova vasi, ekonomska diverzifikacija in kmetijska infrastruktura. V obdobju 1992 – 1998 so bila sredstva namenjena predvsem pripravi raziskovalnih nalog, dokumentacije in izvedbo programov CRPOV ter za izboljšanje kmetijske infrastrukture. Po uvedbi reforme kmetijske politike so sredstva namenjali za pripravo RPP, spremenili so poimenovanje ukrepov. V obdobju 1992 – 2004 je bilo za programe celostnega razvoja podeželja namenjenih skoraj 25 milijonov evrov, od tega 40 % za izboljšanje kmetijske infrastrukture, za razvoj podeželskih ekonomij pa dobrih 30 %. Ti programi so bili primerljivi s programi Leader, kar je bil glavni razlog, da Slovenija ni začela izvajati pristopa Leader že v obdobju 2004 – 2006 (Bedrač in Cunder, 2008).

2.3.2 Izvajanje razvojnega pristopa Leader v Sloveniji

Uredba Sveta državam članicam narekuje čim širšo uporabo pristopa Leader v njihovih nacionalnih PRP 2007 – 2013 in vzpostavitev LAS, ki bodo nosilke pristopa Leader pri celoviti podpori razvoju podeželja (Ploštajner, 2005).

Izvajanje pristopa Leader v Sloveniji temelji na delovanju treh povezanih členov, katerih glavni nalogi sta organizacija in odgovornost. Prvi je MKO, katerega naloge so programiranje in vodenje, objava razpisa za izbor podeželskih območij (LAS) ter opredelitev navodil in predpisov za aktivnosti pristopa Leader. Naslednja, katere nalogi sta izvrševanje plačil in računovodstvo ter poročanje EK, je Agencija Republike Slovenije za kmetijske trge in razvoj podeželja (ARSKTRP). Zadnji člen, ki vpliva na organiziranost in odgovornost pristopa Leader so LAS. V njihovih pristojnostih so naloge kot so: informiranje in spodbujanje prebivalstva, izbor projektov ter nadzor in poročanje (Prošek, 2006b).

Izvajanje pristopa Leader se začne z vzpostavitvijo pisarne Leader v okviru delovanja organa upravljanja. MKO objavi poziv za izbor LAS in LAS izbere na podlagi kriterijev in ocene LRS (Bedrač in Cunder, 2008).

Lokalne akcijske skupine

LAS predstavljajo lokalna javno-zasebna partnerstva na opredeljenem podeželskem območju (Bedrač in Cunder, 2008). Temeljijo na tripartitnem partnerstvu, sestavljenem iz predstavnikov javnega sektorja, gospodarstva in civilne družbe (Nove možnosti ... , 2008). Najdejavnejši pri lokalnih pobudah so akterji na podeželju in sicer (Pristop ... , 2006):

- strokovne organizacije in zveze (predstavljajo kmete, poklice in mikro podjetja, ki niso kmetijski),
- poslovna združenja,
- državljani, prebivalci in njihove lokalne organizacije,
- lokalni politični predstavniki in organizacije,
- okoljska združenja,
- ponudniki kulturnih storitev in socialnih storitev ter njihova združenja,
- mediji,
- raziskovalne in izobraževalne institucije,
- ženska združenja in
- mladi.

Na ravni odločanja LAS morajo ekonomski in socialni partnerji ter drugi predstavniki civilne družbe (npr. kmetje, ženske, mladi in njihova združenja) predstavljati vsaj 50 % glasov. LAS so pooblašene, da prevzamejo velik del vodstvenih odgovornosti v zvezi s posameznimi nalogami kot so izbira projekta, plačilo, spremljanje, nadzor in vrednotenje (Pristop ... , 2006). Zastopajo interese institucij odgovornih za razvoj in institucij lokalne skupnosti (Prošek, 2006a). Po 36. členu Uredbe Sveta so kriteriji za izbor LAS naslednji (Prošek, 2006b):

- javni razpis mora biti objavljen najkasneje dve leti po potrditvi PRP,
- država določi teritorij, ki lahko kandidira – opredeli podeželsko območje,

- LAS mora izkazati ustrezno partnerstvo predmetnega območja,
- območje mora biti zaključena teritorialna celota,
- število prebivalcev od 5.000 do 150.000 (možna odstopanja),
- izdelana mora biti LRS.

Izbor LAS poteka po principu »prvi pride, prvi se obravnava«. Glavno merilo za izbor je ustanovljena LAS ter popolnost in vsebinska ustreznost vloge. Hkrati mora biti dosežen minimalni prag točk iz naslova ocenjevanja kakovosti LRS in ocenjevanja kakovosti partnerstva (Kovačič, 2007).

Poleg ocenjevanja strategije in partnerstva, pri oceni LAS upoštevajo tudi razvojno ogroženost območja LAS (v primeru, da se več kot 50 % območja LAS nahaja na razvojno ogroženem območju), velikost območja LAS in število prebivalcev LAS. Ocena LAS služi kot podlaga za delitev finančnih sredstev (Bedrač in Cunder, 2007). Finančna sredstva dodelijo v obliki nepovratnih sredstev (Kovačič, 2007).

Po izboru, LAS podpišejo pogodbo z MKO za obdobje 7 let, z opredeljenimi razmerji in nalogami, vključno s finančnimi odločbami. Tako kot opravljajo izbor LAS, izbirajo tudi projekte LAS, ki bodo financirani s strani PRP 2007 – 2013. LAS pošlje predlog projektov odboru LAS, ki glede na kriterije za izbor izbere primerne projekte. Izbor projektov in finančni plan je treba predložiti Leader pisarni enkrat letno. MKO potem potrdi projekte glede na razpoložljiva finančna sredstva, kar predstavlja tudi končni izbor (Prošek, 2006b). Izvedbo projektov vodi LAS, ki poda tudi zahtevek pisarni Leader za povračilo stroškov LAS (Prošek, 2006b). Na podlagi zahtevkov izvede izplačila ARSKTRP. Celoten čas izvajanja pristopa Leader je naloga MKO tudi nadzor nad LAS, katerih dolžnost je izbor in izvedba projektov, nadzor 1. stopnje in spremljanje ter poročanje (Kovačič, 2007).

Oblika organiziranosti LAS, način njene ustanovitve in metode delovanja s strani MKO niso predpisani. LAS je lahko pravna oseba oz. del že obstoječe pravne osebe ali pa ustanovljena na podlagi pogodbe med partnerji kot združenje oz. konzorcij na osnovi

pogodbe med posameznimi partnerji. Lahko je pravna oseba v obliki društva, zavoda, zadruga, družbe z omejeno odgovornostjo ... (Kaj ... , 2005).

Kot je opredeljeno v 62. členu Uredbe Sveta morajo LAS, ki izvajajo partnerski pristop k lokalnemu razvoju, zadostiti naslednjim pogojem:

- Predlagati morajo celovito LRS in izvedbene projekte ter biti odgovorne za izvedbo le-teh (Ploštajner, 2005).
- Sestavljati jih mora skupina, že usposobljena za pristop Leader oziroma nova skupina, ki zastopa partnerje iz raznih lokalnih socialno-ekonomskih sektorjev oziroma iz območja LRS (Ploštajner, 2005).
- Sposobne morajo biti določiti in izvajati razvojno strategijo za to območje; imeti morajo organ upravljanja oziroma administrativnega in finančnega vodjo (to je fizična oseba - upravljavec, ki je usposobljena za administracijo in finance in ima zaupanje vseh partnerjev oziroma LAS), ki zagotavlja delovanje partnerstva (Prošek, 2007).
- Območje, za katero bo strategija določena, mora biti povezano in mora zagotavljati dovolj kritične mase na področju človeških, finančnih in ekonomskih virov, da lahko podpira trajnostno razvojno strategijo (Ploštajner, 2005).
- LAS mora izbirati projekte, ki jih financirajo v okviru strategije, lahko izbere tudi projekte sodelovanja (Ploštajner, 2005).

Delovanje LAS mora biti neprofitnega značaja. LAS mora imeti poseben bančni račun ali podračun. Za vsako funkcijo oziroma organ morajo biti naloge, odgovornosti in postopki sprejemanja odločitev jasno in pregledno določeni v ustanovitvenem aktu ali z ustanovitveno pogodbo (Kaj ... , 2005).

Naloge LAS so sledeče (Kovačič, 2007):

- sodeluje pri pripravi in izdelavi LRS in je odgovorna za njeno izvedbo,
- imenuje organ odločanja, ki izbere upravljavca, administrativnega in finančnega vodjo LAS in druge potrebne organe oziroma strukture v LAS,

- vzpostavi učinkovit in pregleden sistem za oceno in izbiro izvedbenih razvojnih projektov,
- oceni in izbere izvedbene projekte in zagotovi, da so izbrani v skladu s cilji in nameni LRS,
- letno pošlje izbor izvedbenih projektov za naslednje leto v potrditev Leader pisarni, skupaj s finančnim ovrednotenjem,
- LAS ali njen pooblaščenec vloga zahtevke za povračilo sredstev,
- Leader pisarni predloži letno poročilo z opisom izvedbenih projektov in aktivnosti v preteklem letu,
- Leader pisarni redno pošilja zahtevane podatke za vse kazalnike, predpisane na ravni programa,
- pooblaščen predstavnik LAS le-to zastopa in predstavlja odgovorno osebo za urejanje vseh pravno – administrativnih zadev (pooblaščen predstavnik LAS je lahko predsednik LAS ali predstavnik organa odločanja, nikakor ne upravljavec),
- pooblaščen predstavnik LAS sklepa pogodbe in podpisuje finančne prenose (pooblaščen predstavnik LAS je lahko organ odločanja ali finančna služba, nikakor ne upravljavec),
- odloča o smeri in vsebini LRS,
- sprejema odločitev o dodelitvi finančnih sredstev projektom, ki jih bodo financirali,
- upravlja z dodeljenimi finančnimi sredstvi.

V partnerstvo so vključene vse zainteresirane skupine in posamezniki na območju LAS. Vse javne in razvojne institucije in tudi tiste, ki sicer nimajo sedeža na območju LAS, so pomembne pri pripravi LRS (Kovačič, 2007).

Lokalna razvojna strategija

Glede na naloge, ki naj bi jih opravljala določena LAS, od nje pričakujejo, da je odgovorna, ima avtonomijo odločanja in zmožnost na novo preučiti lokalne vire, da poveže zainteresirane skupine in akterje na določenem območju in različne ukrepe, ter da zna ujeti priložnosti in sprejeti izzive, ki ji jih ponuja lokalno okolje. LAS mora biti sprejemljiva za

nove ideje in mora znati povezati in vključiti ločene sektorske pristope (Kovačič, 2007). Podlaga za razvoj posamezne LAS in za koriščenje sredstev Leader je tako LRS. LRS je krovno - strateško - operativni dokument. Njen namen je oblikovati razvojne usmeritve območja za daljše časovno obdobje (7 let), ki morajo biti naravnane celovito in hkrati pregledne. Vsebovati mora vsaj naslednje vsebinske sklope (Bedrač in Cunder, 2008):

- značilnosti območja LAS (splošne geografske značilnosti in gospodarski položaj območja LAS, demografske in sociološke značilnosti, opis dosedanjih aktivnosti s področja razvoja podeželja na območju LAS),
- SWOT analizo razvojnih možnosti območja,
- razvojno vizijo,
- strategijo za izvedbo ter
- usklajenost z ostalimi programi in politikami.

LRS območja Leader mora biti dopolnjena z usmeritvami NSN razvoja podeželja 2007 – 2013, PRP RS 2007 – 2013 in drugih razvojnih programov. Prispevati mora k trajnostnemu razvoju podeželja ob upoštevanju zahtev varstva okolja. V LRS morajo biti razvojni problemi in potenciali jasno opredeljeni. To dosežemo s podrobno in učinkovito analizo stanja. Na podlagi le-te in jasno izraženih razvojnih potreb oblikujemo razvojno usmeritev in cilje strategije (Bedrač in Cunder, 2008). Območne LRS izhajajo iz območja Leader in so namenjene dobro opredeljenim subregionalnim podeželskim območjem (Ploštajner, 2005).

LRS ni sektorska, zato mora biti usklajena z ostalimi razvojnimi dokumenti in politiko na lokalni ter nacionalni ravni. Izvedljiva in učinkovita bo samo takrat, ko bo nastala s sodelovanjem lokalnih prebivalcev, upoštevanjem njihovih želja, potreb in zmožnosti. Tako bodo lokalni prebivalci bolj aktivno sodelovali pri njenem izvajanju, saj jo bodo »vzeli za svojo«. LRS je ocenjena na podlagi naslednjih kriterijev (Bedrač in Cunder, 2008):

- inovativnost LRS,
- uresničljivost izvedbe LRS,
- trajnostna naravnost LRS,

- skladnost razvojne vizije z značilnostmi okolja ter potrebami in priložnostmi območja, ki izhajajo iz analiz, opredeljenih v strategiji,
- skladnost LRS z ostalimi razvojnimi programi na obravnavanem območju,
- sodelovanje med sektorji, izvajalci in projekti za učinkovito izvajanje LRS,
- izkušnje in uspešnost izvajanja predhodnih razvojnih programov na območju LAS,
- prenosljivost znanja in metod na druga območja,
- odpiranje novih delovnih mest,
- upoštevanje marginalnih skupin prebivalstva pri odločanju in izvajanju LRS ter
- zagotavljanje enakosti spolov pri pripravi in izvedbi LRS.

LRS nastaja po principu »od spodaj navzgor«. Odražiti in uresničiti se mora v konkretnih projektih, ki jih je mogoče izvesti. Ti se izvajajo po načelih Leader s pomočjo javnih in zasebnih finančnih virov. Projekti, opredeljeni v LRS, izbrani za izvedbo, morajo biti inovativni in morajo prispevati k enemu izmed prioritarnih ciljev ene od treh osi PRP 2007 – 2013. Če se projekti ujemajo z drugimi ukrepi PRP 2007 – 2013, jih morajo izvajati pod pogoji, določenimi za posamezen ukrep (Bedrač in Cunder, 2008).

Projekti, ki pomenijo uresničevanje LRS in so v skladu z merili in kriteriji LAS za izbor projektov, so sofinancirani iz sredstev Leader. Nosilec projekta je upravičen do povračila upravičenih stroškov največ v višini 50 % neto vrednosti projekta, po predložitvi dokazil o opravljenem delu in izvršenih plačilih. Ostanek upravičenih stroškov je financiran iz lastnih sredstev LAS na podlagi dokazil (Kaj ... , 2005).

LRS izvajajo na dobro opredeljenem subregionalnem podeželskem območju. Pristop Leader v programskem obdobju 2007 – 2013 lahko izvajajo na vseh podeželskih območjih Slovenije, ki zadostujejo kriterijem za opredelitev Leader območja (Kovačič, 2007).

Območje delovanja LAS oziroma območje delovanja LRS (t.i. Leader območje) mora izpolnjevati določene kriterije (Kovačič, 2007):

- Leader območje mora delovati kot homogena, prostorsko opredeljena celota.

- Pripravljeno mora biti za sodelovanje različnih interesnih skupin za doseg skupnih razvojnih ciljev in potreb.
- Na njem živi 5.000 – 150.000 prebivalcev; če območje ne izpolnjuje tega kriterija, je treba obrazložiti razloge za izbiro območja.
- Na njem mora biti zagotovljena kritična masa človeških, socialnih in ekonomskih virov za učinkovito izvajanje lokalnih razvojnih strategij.
- Leader območje ni nujno omejeno na obstoječe regionalne in upravne razdelitve.
- Območja LAS se ne smejo prekrivati.
- Gostota prebivalstva na kvadratni kilometer ne sme presegati povprečja v Republiki Sloveniji (96,6 prebivalcev/km²); če območje ne izpolnjuje tega kriterija, je treba obrazložiti razloge za izbiro območja.
- Projekti financirani iz ukrepov Leader ne smejo biti izvajani v naseljih z več kot 10.000 prebivalci (velja za Slovenijo).

Delujoča partnerstva izvajajo LRS samoiniciativno in z lokalnimi viri. Sredstva četrte osi so jim zgolj v pomoč pri hitrejšem doseganju cilja in niso edini vir. LRS izvajajo na tistih območjih, kjer obstaja delujoča LAS, ki dejavnosti in projekte izbere na podlagi opredeljenih kriterijev ter jih predloži organu upravljanja v potrditev (Kovačič, 2007).

Letni izvedbeni načrt

LAS opredeli načrtovane aktivnosti, ki bodo sofinancirane iz sredstev Leader v določenem letu s t.i. Letnim izvedbenim načrtom (LIN). Le-tega predloži MKO, ki pregleda usklajenost predlaganih projektov s potrjeno LRS in usklajenost višine zaprošenih finančnih sredstev s pravicami porabe za ustrezno leto, ter izda odločbo o potrditvi LIN (Bukovnik, 2009).

V LIN so natančno opredeljeni vsi izvedbeni projekti, ki jih namerava LAS sofinancirati iz sredstev za ukrepe Leader. V njem so navedeni tudi projekti sodelovanja, tako medregijski kot čezmejni. Opis posameznega projekta mora vsebovati tudi razporeditev finančnih sredstev za posamezno stopnjo izvajanja projekta in celoten potek izvajanja projekta. Kot

je določeno v navodilih za pripravo LIN, mora biti projekt ob prijavi pripravljen do stopnje izvedbe (Bukovnik, 2009).

Za vsak projekt v LIN morajo biti opisani naslednji parametri (Bukovnik, 2009):

- ime projekta,
- nosilec projekta,
- partnerji projekta,
- h katerem cilju osi prispeva projekt,
- ali se projekt lahko izvaja tudi v drugih ukrepih PRP 2007 -2013 in kateri so to,
- vsebina projekta,
- cilji projekta,
- pričakovani rezultati,
- kazalniki za spremljanje uspešnosti projekta,
- lokacija projekta (katere občine zajema izvedba projekta),
- profitnost projekta (v kakšnem deležu je projekt profiten ali neprofiten),
- finančno ovrednotenje projekta po posameznih sklopih aktivnosti oziroma fazah (skupna vrednost projekta, upravičeni stroški, tip projekta oziroma faze projekta z % sofinaciranja, % sredstev iz programa LEADER, % zasebnih sredstev, % drugih sredstev, prispevek v naravi, obdobje izvajanja projekta in dinamika vlaganja prispevkov),
- kontaktna oseba,
- projektni vodja,
- nadzor nad projektom ter
- kontaktne informacije o projektu.

Na koncu mora biti LIN priložena tudi izjava o veljavnosti izbora projektov, s katero LAS potrjuje, da so bili projekti predlagani za izvedbo, izbrani s preglednimi postopki in z uporabo ocenjevalnih kriterijev in brez nepravilnosti pri odločanju (Bukovnik, 2009).

2.4 POMEN SPREMLJANJA IN VREDNOTENJA PROGRAMOV RAZVOJA PODEŽELJA

2.4.1 Okvir skupnega spremljanja in vrednotenja – Common monitoring and evaluation framework (CMEF)

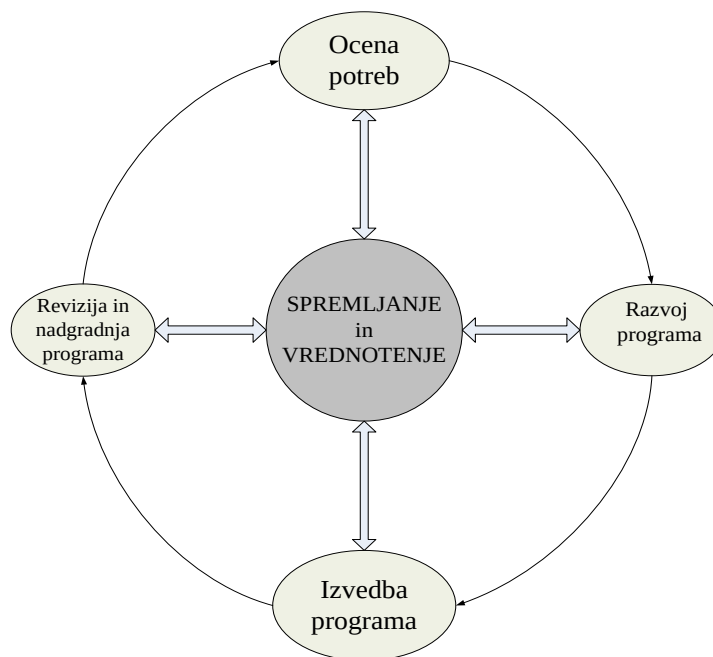
Programi razvoja podeželja so ključni za doseganje nekaterih ciljev politike, ki so primerni tako na evropskem kot tudi na regionalnem in nacionalnem nivoju (Impact ... , 2005).

Življenjsko dobo določenega programa razvoja podeželja lahko opišemo z njegovim življenjskim ciklom. Življenjski cikel programa je sestavljen iz različnih korakov in se začne z oceno potreb trenutne situacije na področju razvoja podeželja (Slika 4). Slednjo lahko ocenimo s SWOT analizo, ki služi kot ocena prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti na podlagi osnovnih kazalnikov in na podlagi specifičnih potreb določenih območij. SWOT analiza služi tudi kot podlaga za opredelitev ciljev strategije (Razvoj ..., 2006a).

V naslednjem koraku razvoja programa prioritete potrebe in priložnosti določajo hierarhijo ciljev v strategiji in cilje programov. Izvajanje programov realiziramo skozi projekte. S periodičnim spremljanjem in vrednotenjem projektov vplivamo na izvajanje programov. Glede na priporočila iz poročil o predhodnem, vmesnem in tudi končnem spremljanju in vrednotenju programov lahko dopolnimo in prilagodimo programe za boljše izvajanje glede na načrtovane in zelene cilje. Za večino omenjenih korakov programa je potrebna uporaba kazalnikov, saj ti tvorijo osnovo za dobro analizo, spremljanje in vrednotenje programa. Spremljanje in vrednotenje igrata nepogrešljivo vlogo v življenjskem ciklu programa (Slika 4). Služita kot pomembno orodje za vodenje in kontrolo programov razvoja podeželja (Impact ... , 2005).

EKSRP ima pomembno vlogo pri izdatkih na ravni EU. Da bi bolje razumeli učinke izdatkov na evropsko podeželje so EK in države članice oblikovali okvir skupnega spremljanja in vrednotenja, t.i. CMEF. Slednji odraža koncept linearne intervencijske logike, ki temelji na ukrepih in hierarhiji ciljev (Povzetek ... , 2010).

CMEF sestoji iz omejenega števila skupnih kazalnikov, ki so povezani z osnovno situacijo in spremljanjem ter vrednotenjem finančne izvedbe, implementacije rezultatov in vplivov programa (Impact ... , 2005).

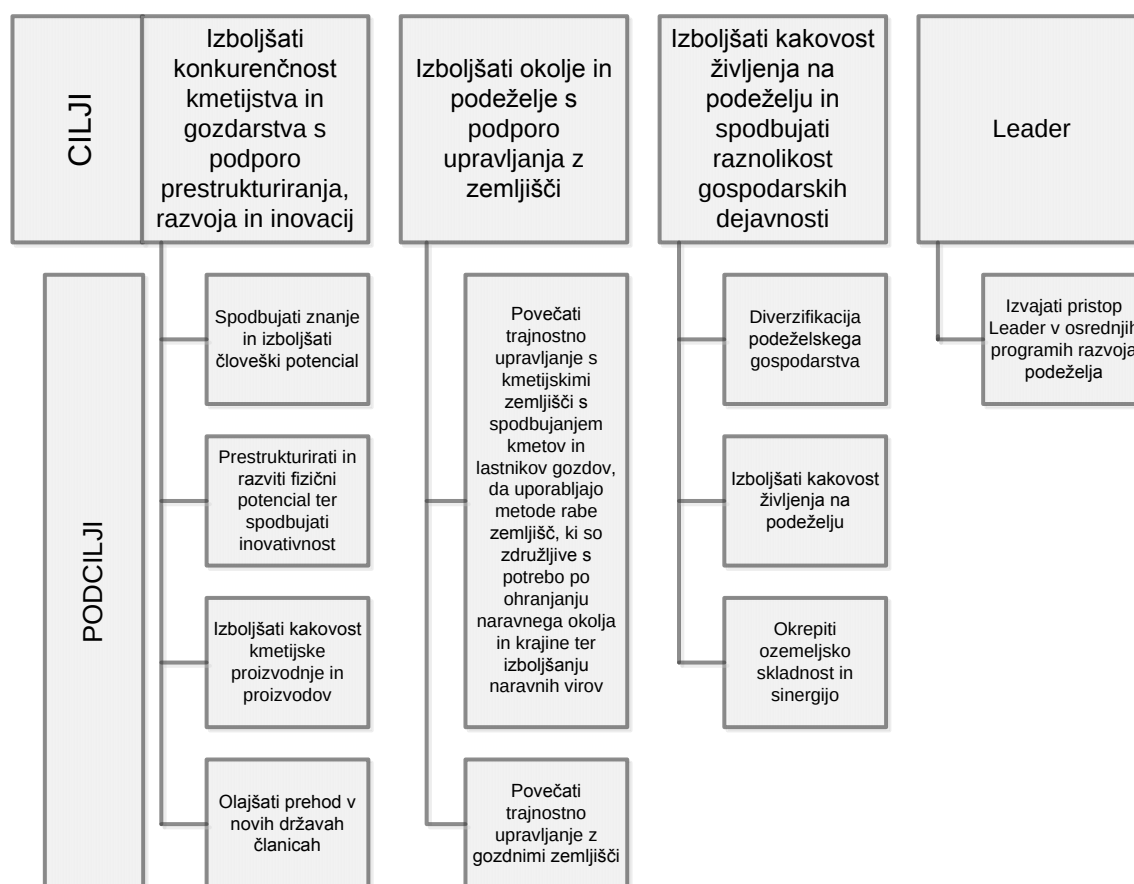
Slika 4: Življenjski cikel Programa razvoja podeželja
(Impact ... , 2005: 43)

Predstavlja zbiranje donosov, rezultatov in vplivov na nivoju EU in pomoč pri oceni napredka pri doseganju prioritet EK. Prikazuje potrebo po boljšem določanju osnovnih kazalnikov in kazalnikov na začetku programskega obdobja za oceno začetne situacije in za formiranje osnov za napredovanje procesa spremljanja v predstavljeni strategiji. S CMEF so vse zahteve zbrane skupaj v enem samem skupnem okvirju za spremljanje in vrednotenje v dogovoru z državami članicami (Juvančič, 2010).

2.4.2 Hierarhija ciljev in kazalnikov

Evropski PRP se osredotoča samo na najbolj pomembne in nujne probleme, zato je osredotočen na tri glavne cilje, kot prikazuje slika 5. Slednji skupaj tvorijo t.i. hierarhijo ciljev, ki je ključnega pomena za razvoj programa in kazalnikov (Impact ... , 2005).

Hierarhija ciljev je orodje, ki pomaga pri analizi, sporočanju in povezovanju programskih ciljev. Prikazuje, kako intervencije prispevajo k doseganju splošnih, posebnih in operativnih ciljev. Slednje razporeja v obliki hierarhije oziroma drevesa v različne nivoje v obliki ciljev in podciljev in prikazuje logične povezave med njimi (Rural ... , 2006d).

Slika 5: Hierarhija ciljev (in podciljev) EU za Razvojno politiko podeželja za obdobje 2007 – 2013
(Razvoj ... , 2006d: 4)

Leader ima posebno vlogo v hierarhiji ciljev. Ni cilj, ampak je os, ki prispeva k doseganju ciljev ene ali več izmed preostalih treh osi, z namenom podpore zmogljivosti in delu LAS (Impact ... , 2005).

Kot navedeno v Uredbi Sveta, hierarhija ciljev določa glavne prednostne naloge razvoja podeželja na ravni ES (Slika 6). Države članice morajo glede na hierarhijo ciljev zasnovati svoje strategije za razvoj podeželja. Na podlagi analize stanja se morajo odločiti, kateri

ukrepi so najprimernejši za izvajanje vsake posamezne strategije. Z izvajanjem teh ukrepov bodo PRP uresničevali strategijo (Razvoj ... , 2006d).

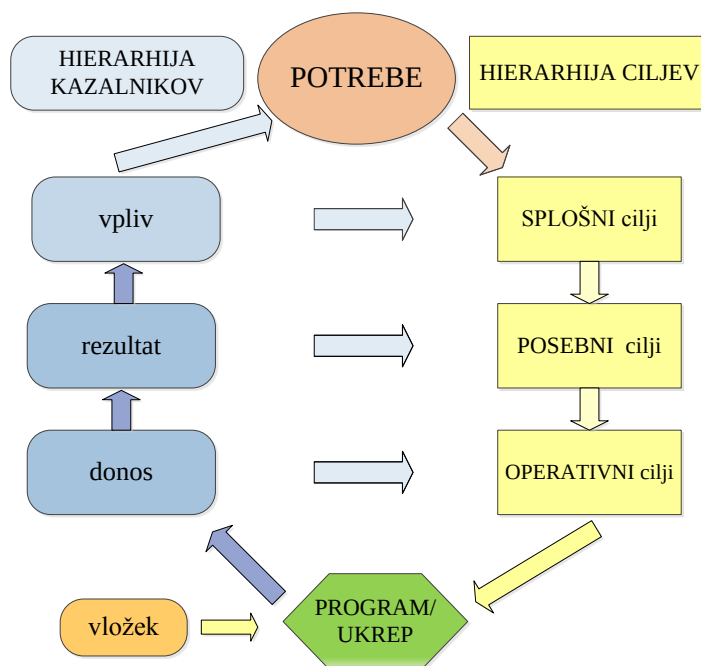
Slika 6. Hierarhija ciljev za pristop Leader
(Rural ... , 2006a)

2.4.3 Intervencijska logika

Intervencijska logika je metodološki inštrument, ki vzpostavlja logično vez med cilji programa in predvidenimi operativnimi ukrepi. Prikazuje konceptualno vez od vložkov v intervencijo preko ukrepov do njenih donosov in posledično do rezultatov in vplivov. Je ključno orodje vrednotenja, ki omogoča ocenjevanje prispevka ukrepa k uresničevanju ciljev in naj bi se osredotočalo na donose in rezultate programa. Slednji so povezani s cilji, ki izhajajo iz potreb, identificiranih v določeni regiji oz. sektorju (Razvoj ... , 2006c).

Intervencijska logika razjasnjuje povezavo med intervencijami v javnem programu in hierarhijo ciljev PRP preko specifikacije intervencij, ki so potrebne za doseganje cilja (Impact ... , 2005).

Slika 7 prikazuje kako lahko program doseže zastavljene cilje skozi kazalnike. Bistveni elementi v tej shemi so različni tipi vplivov kazalnikov in različni tipi ciljev, h katerim lahko kazalnik prispeva.

Slika 7: Diagram elementov intervencijske logike
(Razvoj ... , 2006d: 7)

Na podlagi intervencijske logike se hierarhija kazalnikov začne z *vložki*, s katerimi bodo doseženi *donosi* dejavnosti programa za uresničevanje *operativnih ciljev* ali *ciljev, povezanih z ukrepi*. Naknadni *rezultati* so takojšnje posledice posredovanj, ki morajo prispevati k doseganju *posebnih ciljev*. *Vplivi* morajo prispevati k doseganju *splošnih ciljev* programa, kateri morajo ustrezati predhodno ugotovljenim *potrebam* oziroma so povezani z vsemi cilji PRP (Razvoj ... , 2006c).

Potrebe so lahko socialno–ekonomske ali okoljske zahteve na katere se mora odzvati program ali ukrep. Vložki so lahko v obliki denarja, ljudi, kapitala ali infrastrukture. Z merjenjem uresničljivih donosov, rezultatov in vplivov lahko spremljamo, ovrednotimo oziroma ocenimo izvajanje programa. Kazalniki vložka merijo koliko virov je bilo uporabljenih za doseg donosov. Tako lahko s primerjavo kazalnikov vložka in kazalnikov donosa izmerimo učinkovitost programa (Impact ... , 2005).

Kot prikazano na sliki 7, operativni cilji predstavljajo osnovo za izvajanje intervencije glede na donose. To je direktno narejeno skozi proces implementacije. Kazalniki na tem nivoju so kazalniki donosa (Impact ... , 2005).

Prispevek operativnih ciljev k posebnim ciljem so rezultati, ki se kažejo kot takojšnji učinki pomoči oziroma začetna korist nastala iz programa, po navadi merjena na ravni projekta. Posebni cilji predstavljajo osnovo za izvajanje intervencije glede na kratkoročne rezultate, ki se pojavijo na nivoju direktnih prejemnikov pomoči. To so kazalniki rezultata. Splošni cilji predstavljajo osnovo za izvajanje intervencije glede na daljše obdobje in bolj globalne učinke. Ti prikazujejo kazalnike vpliva (Impact ... , 2005).

Iz rezultatov izhajajo vplivi, ki so lahko neposredni ali posredni. Slednji so povezani s splošnimi cilji programa in v dobro zasnovanem programu izpolnjujejo predhodno ugotovljene potrebe, ki omogočajo izvajanje programa (Razvoj ... , 2006d).

Kot opisano v 81. členu Uredbe Sveta, se napredek, učinkovitost in uspešnost programov razvoja podeželja glede na njihove cilje meri s pomočjo kazalnikov, ki se nanašajo na začetno stanje ter na finančno izvajanje, donose, rezultate in vpliv programov. Vsak PRP določa omejeno število dodatnih kazalnikov, ki so značilni za ta program (Razvoj ... , 2006a).

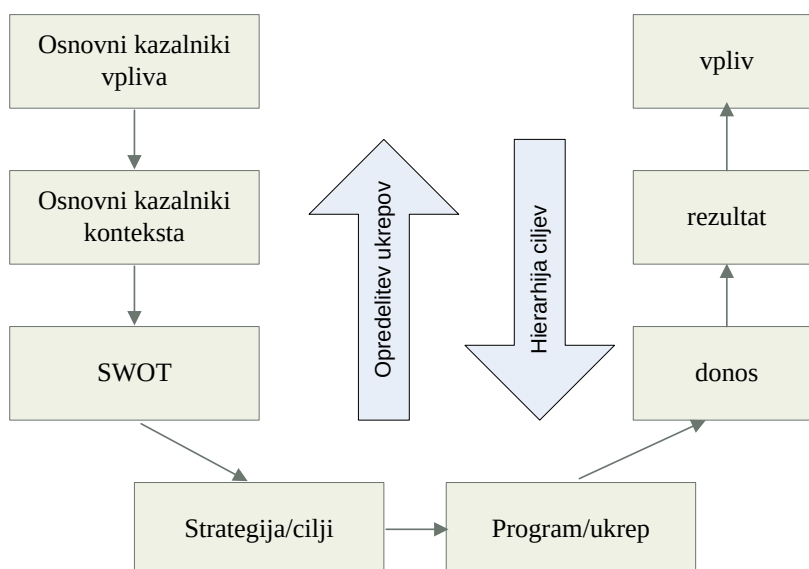
Določitev in uporaba kazalnikov je nujna za presojo učinkovitosti pričakovane koristi v praksi (Impact ... , 2005).

2.4.4 Vloga in vrste kazalnikov

Kazalniki so značilnosti ali lastnosti, ki jih uporabljamo kot orodje za oceno, koliko so ukrepi ali celotni programi doprinesli k uresničitvi pričakovanih ciljev na vsaki ravni intervencijske logike (donos, rezultat, vpliv) (Razvoj ... , 2006c).

Ocena in obseg vpliva, s katerim so bili s programom doseženi cilji strategije iz programa, temelji na donosih in rezultatih posameznih ukrepov v hierarhiji ciljev. Informacija, ki jo

pridobimo iz kazalnika, je povečini kvantitativna, lahko pa je tudi kakovostno opredeljena, preko logične ocene ali domneve (Razvoj ..., 2006a).

Slika 8: Odnosne povezave med osnovnimi kazalniki, kazalniki donosa, rezultata in vpliva
(Impact ..., 2005: 13)

Glede na določila metode SMART morajo biti kazalniki za merjenje napredka programa pri doseganju vnaprej določenih ciljev posebej določeni, merljivi, razpoložljivi oziroma stroškovno dosegljivi, pomembni za program in časovno dosegljivi. Določanje in uporaba primernih kazalnikov je glaven in nujen del načrtovanja, saj uporabljamo kazalnike v vseh stopnjah življenjskega cikla programa. Poznamo različne vrste kazalnikov. Kot prikazano na sliki 8, *osnovni kazalniki* predstavljajo podlago za SWOT analizo in za opredelitev ciljev strategije. Predstavljajo tudi začetno vrednost za *kazalnike vpliva*, ki ustrezajo ciljem strategije in intervencijski logiki iz uredbe za razvoj podeželja. Glede na to uredbo in strategijo se opredelijo ukrepi. Za vsakega od ukrepov se določijo *kazalniki donosa, rezultata in vpliva*, kateri morajo ustrezati hierarhiji ciljev programa (Razvoj ..., 2006d).

Kazalniki donosa, rezultata in vpliva so uporabljeni za merjenje uspešnosti programa. Skozi te kazalnike lahko vidimo, če so bili doseženi glavni cilji in intervencije programa. Za različne vidike načrtovanja programov so primerni različni kazalniki (Impact ..., 2005). CMEF določa pet vrst kazalnikov v skladu s splošnim pristopom k programiranju,

ki ustrezajo hierarhiji ciljev. Ti kazalniki so prikazani v nadaljevanju. CMEF določa omejen niz skupnih kazalnikov za vsako stopnjo v hierarhiji ciljev (Razvoj ... , 2006a).

Za analize, definiranje in količinsko določanje kazalnikov uporabljamo *osnovne kazalnike*, *kazalnike vložka*, *donosa*, *rezultata* in *vpliva* (Impact ... , 2005):

Osnovni kazalniki

Uredba Sveta določa seznam skupnih osnovnih kazalnikov. Ti izražajo prednostne naloge in cilje ES. Na ravni programa opredelijo tudi osnovne kazalnike, ki so specifični za program, s katerimi zajamemo posebne nacionalne ali regionalne potrebe in posebne prednostne naloge, ki so povezane s programom ali so na nacionalnem nivoju (Razvoj ... , 2006d).

Osnovni kazalniki izražajo stanje področja programa (Razvoj ... , 2006b). Uporabljajo jih pri SWOT analizi in opredelitvi programske strategije. Delimo jih v dve skupini in sicer:

- Osnovni kazalniki povezani s kontekstom; te uporabljajo za opis splošnih razmer na geografskem območju, ki ga zajema program. Zajemajo socialno-ekonomske razmere, okoljske vidike ali kmetijsko strukturo, vendar teh program neposredno ne obravnava. Zagotavljajo informacije za ocenjevanje prednosti ali pomanjkljivosti zadevne regije, imajo lahko pozitiven ali negativen vpliv na uresničevanje ciljev. Pomagajo tudi pri razlagi vplivov, doseženih v programu, glede na splošno gospodarsko, socialno, strukturno ali okoljsko gibanje (Rural ... , 2006d). Ti kazalniki vplivajo na učinkovitost strategije programa (Evaluation ... , 1999).
- Osnovni kazalniki povezani s ciljem; so kazalniki, ki so neposredno povezani s cilji programa in jih uporabljamo pri razvoju SWOT analize. Na podlagi le-teh bosta ocenjena donos in vpliv programov. Ti kazalniki prikazujejo stanje na začetku programskega obdobja in gibanje v določenem časovnem obdobju. Določamo jih s SWOT analizo in predhodnim vrednotenjem v programskem obdobju (Razvoj ... , 2006a). So izhodišče za merjenje napredka pri uresničevanju ciljev programa in zadevajo vnaprej določene ciljne ravni, ki kasneje pomenijo pričakovano spremembo začetnega položaja danega osnovnega kazalnika (Razvoj ... , 2006d).

Preglednica 3: Skupni osnovni kazalniki za os Leader (Impact ... , 2005: 92)

Vrsta kazalnika	Kazalnik	Merilo za kazalnik
Osnovni kazalniki povezani s kontekstom	internetna infrastruktura	pokritost s digitalno in kabelsko povezavo
Osnovni kazalniki povezani s ciljem	razvoj LAS	delež prebivalstva v posamezni LAS
	večja dodana vrednost podeželskih območij	večja dodana vrednost podeželskih območij
	zaposlitev na podeželskem območju	zaposlitev na podeželskih območjih

Seznam osnovnih kazalnikov za os Leader glede na CMEF je predstavljen v preglednici 3. Osnovni kazalniki so nujni za objektivno predhodno analizo. Primerni so za opis predhodne situacije, pod pogojem, da je razvidna ciljna točka v trenutni situaciji. Ti kazalniki zagotavljajo pomembno začetno točko za določanje prednosti in slabosti. Glede na to, da so osnovni kazalniki povezani s ciljem definirani kot »sprememba osnovnega kazalnika do konca programa«, so le-ti nujni za merjenje naknadnega vpliva programa (Impact ... , 2005).

PRP naj bi se za vsako državo članico osredotočal na njene posebnosti in pokrajinske značilnosti, njene značilne potrebe in cilje. Zato je treba ustvariti dodatne osnovne kazalnike, saj skupni osnovni kazalniki ne bodo vedno pokrili specifične situacije v specifični državi članici ali regiji. Dodatni osnovni kazalniki se lahko delijo na kazalnike povezane s kontekstom in kazalnike povezane s ciljem (Impact ... , 2005).

Kazalniki vložka

Kazalniki vložka, imenujemo jih tudi kazalniki virov oz. resursov, se nanašajo na proračun oziroma druge vire (človeški potencial), dodeljene za posamezno stopnjo pomoči. Finančni kazalniki vložka se uporabljajo za spremljanje napredka glede na letne obveznosti in izplačila iz razpoložljivih sredstev za vsako operacijo, merjenje in program glede na upravičene stroške (Impact ... , 2005).

Vložek je lahko finančni, človeški, materialni, organizacijski ali regulatorni in je uporabljen ob izvajanju intervencije (Rural ... , 2006d).

Kazalniki donosa

Donos je oblika akcije, ki je financirana in dokončana z sredstvi, namenjenimi za intervencijo. Kazalniki donosa merijo aktivnosti neposredno uresničene v programih in kaj te merjene aktivnosti proizvajajo, merjeno v fizičnih ali denarnih enotah (Impact ... , 2005).

Preglednica 4: Skupni kazalniki donosa za os Leader (Rural 2006b: 4)

Ukrep	Merilo	Kazalnik donosa
41	Izvajanje LRS	število LAS
411	Konkurenčnost	skupna površina LAS področij (km ²)
412	Upravljanje okolja in zemljišč	skupno število prebivalcev LAS (km ²)
413	Kakovost življenja/diverzifikacija	število projektov financiranih preko LAS
		število upravičencev, ki so prejeli podporo
421	Izvajanje projektov sodelovanja	število sodelujočih LAS
		število projektov sodelovanja
431	Vodenje lokalnih akcijskih skupin, pridobivanje strokovnih znanj in spodbujanje območja	število podprtih akcij

Te aktivnosti oziroma donosi so prvi korak k realizaciji operativnih ciljev projektov. Seznam skupnih kazalnikov donosa glede na CMEF je predstavljen v preglednici 4 (Impact ... , 2005).

Kazalniki rezultata

Rezultat je prednost ali ne-prednost neposrednih upravičencev, ki je dosežena na koncu sodelovanja v javnih intervencijah. Lahko je spremljan po končani akciji izvajalca in določi pot, po kateri so bili viri vodeni in porabljeni, bodisi dobro ali slabo (Rural ... , 2006d).

Kazalniki rezultata merijo rezultate oziroma neposredne in takojšnje vplive intervencije. Zagotavljajo informacije glede sprememb obnašanja, zmogljivosti ali uspešnosti neposrednih upravičencev. Prikazujejo uspešnost doseganja posebnih ciljev projektov.

Merijo se v denarnih ali fizičnih enotah. Glede na dosežene rezultate izvajanje intervencije lahko nadgradimo, izvajalci pa lahko uravnavajo spremljanje rezultatov (Rural ... , 2006d).

Uredba Sveta predvideva sedem skupnih kazalnikov rezultatov, ki jih uporabljajo za ocenjevanje posledic ukrepov in programa kot celote, ob upoštevanju izrecnih ciljev, določenih s strani Evropskega Sveta in Strateških smernic za razvoj podeželja. Skupnim kazalnikom rezultatov je treba določiti dodatne kazalnike rezultatov, ki so specifični za projekt (Rural ... , 2006d).

Kazalniki vpliva

Kazalniki vpliva so povezani s koristmi programa, ki presegajo takojšnje posledice za neposredne upravičence (Razvoj ... , 2006a). Predstavljajo dosežene cilje programa in so povezani s splošnimi cilji in indirektnimi vplivi. Kjer osnovni kazalniki odražajo situacijo v določenem trenutku, kazalniki vpliva odražajo spremembo pri osnovnih kazalnikih po določenem času, oziroma skozi programsko obdobje. To je lahko merljivo v absolutnih številkah oziroma odstotkih (Impact ... , 2005).

Opredelimo lahko dva koncepta vplivov. Posebni vplivi so tisti, ki se pojavijo po določenem času in so kljub temu neposredno povezani z ukrepi. Glavni vplivi so dolgotrajnejši vplivi, ki zadevajo širšo populacijo. V nekaterih primerih so kazalniki donosa, rezultata in vpliva lahko eno in isto (Impact ... , 2005). CMEF predvideva sedem skupnih kazalnikov vpliva (Preglednica 5). Ti izrecno odražajo cilje, ki jih je določila ES in so vključeni v strateške smernice za razvoj podeželja. Celoten vpliv programa mora biti ocenjen glede na teh sedem kazalnikov, da je upoštevan celoten prispevek vseh osi programa (Razvoj ... , 2006b).

Skupni kazalniki vpliva ne morejo v celoti zajeti vseh posledic dejavnosti programa, zato je treba za programe določiti dodatne kazalnike. Te dodatne kazalnike morajo države članice in programska partnerstva razviti v skladu s splošnimi načeli, ki urejajo uporabo kazalnikov v CMEF (Razvoj ..., 2006a). Dodatni kazalniki vpliva za program morajo

upoštevati celoten obseg ciljev in podciljev na ravni programa, ter nacionalne prednostne naloge (Razvoj ... , 2006b).

Preglednica 5: Skupni kazalniki vpliva (Rural ... , 2006c: 1)

Kazalnik	Merilo
Ekonomska rast	neto dodana vrednost, izražena v standardu kupne moči (SKM)
Kreiranje zaposlitev	neto število dodanih ustvarjenih delovnih mest s polnim delovnim časom
Produktivnost dela	sprememba bruto dodane vrednosti polnega delovnega časa
Obračanje trenda zmanjševanja biotske raznovrstnosti	upadanje trendov sprememb biotske raznovrstnosti, merjeno s populacijo vrst ptičev na kmetijskih zemljiščih
Vzdrževanje visoke naravne vrednosti kmetijskih zemljišč in gozdov	spremembe visoke naravne vrednosti kmetijskih zemljišč in gozdov
Izboljšanje kakovosti voda	spremembe v bruto hranilnih vrednostih
Prispevek k boju proti podnebnim spremembam	povečanje proizvodnje obnovljivih virov energije (OVE), ki vključujejo vse vire, ki izhajajo iz naravnih procesov

Dobro definiran skupek kazalnikov je nujen za gradnjo in izvedbo dobrega programa za razvoj podeželja. Koristi individualnih projektov so po navadi izražene v obliki donosov in rezultatov. Skupne koristi iz projektov niso enake koristim iz programov, saj nanje vplivajo tudi zunanji dejavniki kot so vreme, druge politike sektorjev... . Brez primernih kazalnikov je nemogoče narediti dobro vrednotenje. Še posebej so ti pomembni v vmesnem in naknadnem vrednotenju, saj je prav neujemanje med napovedanimi in doseženimi rezultati lahko razlog za prireditvev oz. dopolnitev programa. Če je norma določena, je kazalnik lahko ovrednoten glede na doseženo normo. Če norma ni določena, je možno nakazati smer interpretacije, kot na primer višje je, boljše je ali nižje je, boljše je (Impact ... , 2005).

Razlike med kazalniki predstavljajo razlike med spremljanjem in vrednotenjem. Kazalniki spremljanja služijo za izdelavo sistema spremljanja, ki zagotavlja podatke o porabi sredstev, stopnji proizvodnje in številu upravičencev. Kazalniki vrednotenja so v bistvu kazalniki donosa in rezultata (Skupni kazalci ... , 2004).

Kazalnike uporabljamo za načrtovanje, spremljanje in vrednotenje. Spremljanje in vrednotenje služita kot pomembno orodje za vodenje in kontrolo razvojnih programov podeželja (Impact ... , 2005).

2.4.5 Spremljanje in vrednotenje: definicije in cilji

Definicija spremljanja je *»sledenje izvajanju programa na redni osnovi skozi standardiziran in transparenten sistem, ki temelji na kazalnikih«*. Spremljanje sestavljajo tri glavne aktivnosti: zbiranje, poročanje in analiza podatkov (Impact ... , 2005). Je ponavljajoč in sistematičen proces, »proizveden« med intervencijo, ki zbira kvantitativne podatke glede izvajanja intervencije. Namen so popravki kakršnegakoli odstopanja od začrtanih ciljev, kar izboljšuje izvajanje programa in lajša poznejše vrednotenje (Evaluating ... , 2004).

Spremljanje zagotavlja informacije o napredku pri izvajanju programa glede na kazalnike finančnih vložkov, donosov in rezultatov (Razvoj ..., 2006a). Sistem spremljanja mora biti vzpostavljen, preden začnemo program izvajati (Impact ... , 2005). Uporabljamo ga za vodenje javnih intervencij in je namenjeno proizvodnji povratnih informacij ter direktnemu učenju. Sistem spremljanja predstavlja glavno odgovornost akterjev, ki se ukvarjajo z izvajanjem intervencij (Rural ... , 2006d).

Vrednotenje je postopek presoje intervencij glede na potrebe, rezultate in vplive, ki jih želimo zadovoljiti (Razvoj ... , 2006c). Je sistematična in objektivna ocena politike, programa oziroma strategije. Vsi aspekti programa, kot so oblikovanje, načrtovanje, vodenje, izvedba, rezultati in vplivi, so lahko ovrednoteni (Impact ... , 2005). Vrednotenje je osredotočeno na analizo učinkovitosti programov glede doseganja njihovih ciljev. Analizira tudi učinkovitost programov glede na ustrezno razmerje med sproščenimi sredstvi in povzročenimi učinki (Skupni kazalci ..., 2004).

Vrednotenje gleda pričakovane rezultate, vpliv programa in analizira razloge za razlike med pričakovanimi in končnimi rezultati. Vrednotenje PRP je zakonska zahteva. Glede na 84. člen v Uredbi Sveta je vrednotenje namenjeno izboljšanju kakovosti, učinkovitosti in

uspešnosti izvajanja PRP. Z njim ocenimo vpliv programov z vidika strateških smernic Skupnosti. Prav tako z njim ocenimo težave pri razvoju podeželja, ki so značilne za zadevne države članice in regije ob upoštevanju zahtev po trajnostnem razvoju, vplivu na okolje in izpolnjevanju zahtev ustrezne zakonodaje ES. Glavni trije razlogi za izvajanje vrednotenja so prispevanje k načrtovanju intervencij, vključno s predvidevanjem vložkov za določanje prioritet politik, sodelovanje pri učinkovitemu razdeljevanju resursov in izboljšanje kakovosti intervencij (Impact ... , 2005).

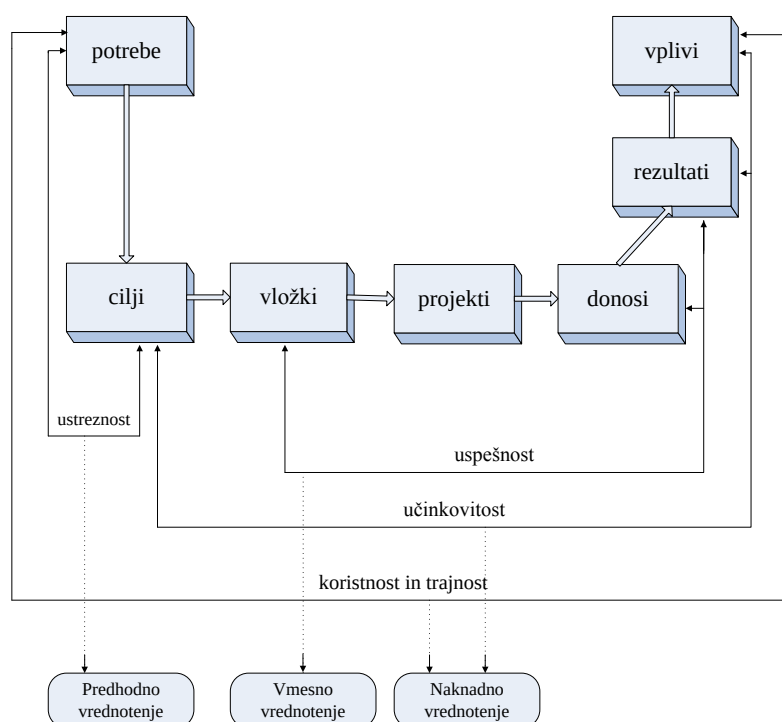
Preglednica 6: Glavna vprašanja in vrste kazalnikov za različna obdobja vrednotenja (Impact ... , 2005: 63)

Čas vrednotenja	Tema vrednotenja	Tip kazalnika za spremljanje
Predhodno	ustreznost	osnovni kazalnik
Vmesno	uspešnost	kazalnik donosa in rezultata
Naknadno	učinkovitost, koristnost, trajnost	kazalnik rezultata in vpliva

Spremljanje in vrednotenje imata več pomembnih funkcij in sicer: ocena napredka programa, ocena bistva, zmogljivosti, učinkovitosti in vodenja programa, določitev vložkov za prilagoditev programa, kjer je to potrebno za doseg ciljev in analiza razlik med pričakovanimi in končnimi rezultati ter predstavitev rezultatov širši publiki (Impact ... , 2005).

Spremljanje in vrednotenje sta med seboj tesno povezana, saj so podatki, pridobljeni med spremljanjem bistvenega pomena za proces vrednotenja. Preko vrednotenja vodenja programa preizkusimo kakovost in izvedbo sistema spremljanja. Za namene vrednotenja samo podatki pridobljeni med spremljanjem niso zadostni. Kot prikazuje preglednica 6, imamo za vsako obdobje vrednotenja ustrezne teme vrednotenja in povezavo le-teh s sistemom spremljanja v obliki zahtevanih kazalnikov (Impact ... , 2005).

Poleg različnih vprašanj, ki jih lahko identificiramo, imamo tudi različne trenutke vrednotenja. Glede na trenutek v programskem ciklusu se vrednotenje osredotoča na različna vprašanja. Slika 9 predstavlja različne trenutke v procesu vrednotenja in povezave med njimi. Ključna vprašanja, ki zadevajo vrednotenje, so kriteriji vrednotenja. Ti kriteriji določajo množico kazalnikov, ki bodo nadalje razviti (Impact ... , 2005).

Slika 9: Povezava med vrednotenjem in intervencijsko logiko
(Impact ... , 2005: 60)

Na vrednotenje naslavljamo določen nabor vprašanj, da omogočimo podrobno oceno pomoči:

- Ustreznost (*ang. relevance*); proučuje skladnost med programskimi cilji in razvitimi potrebami ciljnih skupin in ugotavlja, do kakšne mere so programski cilji ustrezni v povezavi z vključevanjem potreb in prioritet na nacionalnem in EU nivoju (Impact ... , 2005)?
- Uspešnost (*ang. efficiency*); prikazuje razmerje med donosi ter rezultati in/ali vplivi in vložki (predvsem finančnimi), potrebnimi za dosego donosov in rezultatov. Z njo ugotavljamo ali lahko dosežemo isti rezultat z manj vložka oziroma ali lahko z enakim vložkom dosežemo boljše rezultate. Uspešnost prikazuje, kako so bili vložki pretvorjeni v donose oziroma rezultate (Impact ... , 2005).
- Učinkovitost (*ang. effectiveness*); primerja, kaj je bilo narejeno (rezultati) v primerjavi s tistim, kar je bilo načrtovano (cilji) oziroma primerja rezultat s pričakovanimi ali ocenjenimi donosi, rezultati in/ali vplivi. Ta koncept zadeva samo pozitivne učinke, vendar programi lahko proizvedejo tudi negativne oz.

nepričakovane pozitivne/negativne učinke, katerih določeni kazalniki ne morejo predvideti. Učinkovitost prikazuje tudi, koliko je program pripomogel k doseganju operativnih, specifičnih in globalnih ciljev (Impact ... , 2005).

- Koristnost (*ang. utility*); z njo ugotavljamo, ali je imel program vpliv na ciljne skupine in populacije glede na njihove potrebe (Indicators ... , 2001).
- Trajnost (*ang. sustainability*); nam da odgovor na vprašanje ali imajo učinki vpliv na projekt oziroma program tudi po koncu njegovega izvajanja ter koliko časa še lahko pričakujemo, da bodo trajale spremembe oziroma koristi po zaključku programa? Ali se programi lahko nadaljujejo tudi v prihodnosti brez pomoči (Impact ... , 2005)?

Različne oblike vrednotenja »pokrivajo« celotno intervencijsko logiko (Evaluating ... , 2004).

2.4.6 Proces vrednotenja

Kot je določeno v 84. in 86. členu Uredbe Sveta, so države članice odgovorne za vzpostavitev sistema sprotnega vrednotenja za vsak PRP ter za zagotovitev človeških in finančnih virov, potrebnih za izvedbo vrednotenj (Razvoj ... , 2006c).

Vrednotenje preko CMEF se osredotoča na sprotno vrednotenje, katerega sestavljajo predhodno, tekoče, vmesno in naknadno vrednotenje (Juvančič, 2010).

Sprotno vrednotenje predstavlja vse dejavnosti vrednotenja med celotnim programskim obdobjem in vse druge dejavnosti v zvezi z vrednotenjem, ki lahko pripevajo k boljšemu upravljanju programa. To vključuje medsebojno povezanost dejavnosti vrednotenja, združevanje in izpolnitev kazalnikov ter zbiranje podatkov (Razvoj ... , 2006c).

Sprotno vrednotenje je treba določiti že na začetku programskega obdobja. Ob tem je treba opredeliti osnovne kazalnike, da bi ocenili začetno stanje in zagotovili podlago za razvoj programske strategije. Z organizacijo dejavnosti sprotnega vrednotenja je zagotovljena boljša priprava za uradno vmesno in naknadno vrednotenje, zlasti z boljšim zbiranjem podatkov. Vsako leto je treba poročati o dejavnostih sprotnega vrednotenja s t.i. letnim

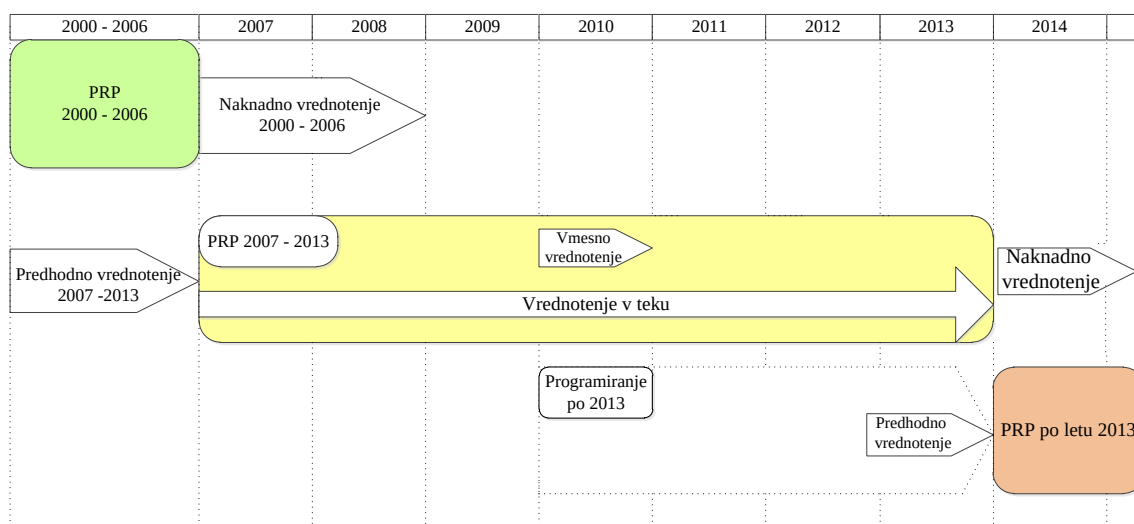
poročilom o napredku. Najkasneje do 1. oktobra vsako drugo leto, vsaka država članica predloži EK zbirno poročilo, sestavljeno iz strateških poročil, ki povzemajo prejšnja letna poročila o napredku in opisujejo dosežke in rezultate programov razvoja podeželja glede na kazalnike, določene v NSN. Ta poročila vključujejo napredek v zvezi z kazalniki donosa, rezultata in vpliva ter posodobitev osnovnih kazalnikov po potrebi. Predlagajo ukrepe za izboljšanje kakovosti programov in njihovega izvajanja. Leta 2015 naj bi izvedli sprotno vrednotenje v obliki ločenega poročila o naknadnem vrednotenju. Povzetek poročil o vmesnem vrednotenju izvedemo na pobudo EK. Z vrednotenjem pregledamo napredek programov glede na njihove cilje s pomočjo kazalnikov rezultata in kazalnikov vpliva kot je opredeljeno v 86. členu Uredbe Sveta (Razvoj ... , 2006a).

Proces vrednotenja lahko opišemo s šestimi koraki. Prvi korak predstavlja odločitev za vrednotenje z namenom izboljšanja procesov oziroma programa samega. V drugem koraku določimo pogoje sodelovanja, saj dobri pogoji sodelovanja omogočajo pripravljavcem učinkovito vrednotenje, pripravljeno v pravem času. Tretji korak predstavlja zbiranje podatkov in analize le-teh, ki naj bi vsebovali informacije o dosegljivih podatkih, z namenom ocenitve potreb za dodatno zbiranje podatkov in primeren razvoj vrednotenja. V tem koraku morajo biti določeni tudi kriteriji izbire oziroma selekcije in vključen limit proračuna, ki pomaga pripravljavcu vrednotenja doseči realno stopnjo ambicij pri razvoju vrednotenja. Četrty korak predstavlja poročilo o vrednotenju. Je skupek podatkov o vseh treh predhodno opisanih korakih. Peti korak predstavljajo priporočila za prihodnje vrednotenje. Glede na poročilo o vrednotenju in predlagana priporočila lahko izboljšamo tako izvajanje programov kot tudi izkoriščanje dodeljenih finančnih sredstev pri prihodnjih programih, kar predstavlja šesti oziroma zadnji korak v procesu vrednotenja (Juvančič, 2010).

Redno zbiranje podatkov in analize zagotavljajo optimalno vrednotenje. Vrednotenje naj bi izvajali neodvisni strokovnjaki na programskem nivoju in pod odgovornostjo držav članic. Za sintezo podatkov je odgovorna EK (Impact ... , 2005).

2.4.7 Kronološki potek vrednotenja

Aktivnosti vrednotenja izvajajo ves čas trajanja intervencije. Na programskem nivoju vrednotenje sestavljajo tri obdobja vrednotenja. Kot prikazano na sliki 10, predstavlja prvo obdobje t.i. predhodno vrednotenje, kateremu sledi vmesno vrednotenje, ki je bilo v programskem obdobju 2007 – 2013 opravljeno leta 2010, tretje oziroma naknadno vrednotenje pa naj bi bilo opravljeno najkasneje dve leti po končanem programskem obdobju, leta 2015 (Razvoj ... , 2006a).

Slika 10: Časovni potek aktivnosti vrednotenja
(Juvančič, 2010: 44)

Predhodno vrednotenje je glede na 85. člen del priprave vsakega programa razvoja podeželja in je namenjeno optimizaciji delitve proračunskih sredstev in izboljšanju kakovosti programa. Z njim ugotavljamo in ocenjujemo srednjeročne in dolgoročne potrebe, cilji, ciljne ravni, ki jih je treba doseči, pričakovane rezultate, ovrednotimo cilje glede na izhodiščno stanje in določimo osnovne kazalnike za program (Razvoj ... , 2006a).

Predhodno vrednotenje je izhodišče za sprotno vrednotenje v CMEF, ki zagotavlja stalne dejavnosti vrednotenja programa med celotnim programskim obdobjem. Nastopi pred izvedbo programa. Ta oblika vrednotenja pomaga zagotavljati, da so intervencije kar se da ustrezne in koherentne. Zagotavlja ustrezen nadzor s predčasno oceno glede na to ali so

bila razvojna vprašanja diagnosticirana korektno ali so predlagana strategija in kazalniki ustrezni ali obstaja med njimi ali v povezavi s politiko EK in njenimi smernicami kakšno neskladje oziroma ali so pričakovani donosi realni. Zagotavlja, da obstajajo jasni in kjer je mogoče, merljivi cilji. Za predhodno vrednotenje je značilna povezava in konsistenca med globalnimi in specifičnimi cilji ter merili, ki jih vsebuje program. Zanj je značilen obstoj in ustreznost kazalnikov donosa, rezultata in vpliva za vsak nivo pomoči ter zanesljiva raven količinske opredelitve ciljev (Impact ... , 2005).

Namen predhodnega vrednotenja je zbrati informacije in izvesti analize, ki pomagajo zagotoviti, da so politični cilji uspešno doseženi, da so uporabljeni ukrepi stroškovno učinkoviti ter da bo mogoče zanesljivo naknadno vrednotenje. Njegov namen je tudi ocena skladnosti med predlaganimi kazalniki in cilji programa. Predhodno vrednotenje mora vključevati oceno kazalnikov, predlaganih za merjenje uspešnosti zadevnih programov razvoja podeželja. Poleg tega zagotavlja, da so kazalniki uporabljeni in smiselno opredeljeni s podatki za pripravo uporabne podlage za spremljanje in vrednotenje (Razvoj ... , 2006d).

Predhodno vrednotenje pomaga pripraviti plan razvoja podeželja in pospešuje njegovo izvajanje. Pomaga pri razjasnitvi ciljev, njihovi relevantnosti glede na potrebe in zagotavlja konsistentnost med predlagano strategijo in določenimi cilji z obstoječo situacijo v regiji ali sektorju, ki ga zadeva. Naslovljeno je na zahtevano stopnjo vložkov, medtem ko sta vmesno in naknadno vrednotenje osredotočena na rezultate in učinke. (Evaluation ..., 1999).

Vmesno vrednotenje izvajamo na sredini programskega obdobja in kritično presojo prve donose in rezultate, kar omogoča ocenjevanje kakovosti spremljanja in izvajanja. Preko primerjave z začetno situacijo, prikazuje razvoj glavnega ekonomskega in socialnega konteksta in presoja ali so kazalniki, zbrani preko sistema spremljanja, še naprej ustrezni ter ocenjuje njihovo kakovost (Impact ... , 2005).

Naknadno vrednotenje izvajamo nekaj časa po implementaciji programa, da se imajo vplivi čas materializirati. Naknadno vrednotenje presoja intervencije in stremi k obračunu

uporabljenih vložkov. Prikazuje doseganje načrtovanih in nenačrtovanih vplivov in je razlog za razumevanje razlogov za uspeh ali neuspeh programov. Naknadno vrednotenje poskuša pripraviti sklepe, ki jih lahko prenesemo na druge intervencije (Rural ... , 2006d). Analizira trajnost rezultatov in vplivov ter proučuje ali so razpoložljiva sredstva razporejena učinkovito (Impact ... , 2005).

Rezultate vrednotenja uporabljamo za podporo vodenju, učenje organizacije, planiranje, oblikovanje politike in za procese odgovornosti. Takšna vrednotenja so najprej osredotočena na učinke intervencij na ciljno javnost oziroma geografsko območje, glede na kvalitativne in kvantitativne zbrane podatke (Evaluating ... , 2004).

S pomočjo vmesnega in naknadnega vrednotenja je pregledana stopnja uporabe sredstev, uspešnost, učinkovitost programiranja EKSRP, njegov socialno-ekonomski vpliv ter njegov vpliv na prednostne naloge ES (Razvoj ... , 2006c).

Izmenjava dobrih praks in delitev rezultatov vrednotenj (na sestankih in seminarjih) lahko pomembno prispevata k učinkovitosti podeželskega razvoja. Evropska mreža ima pri tem poglavitno vlogo pri lažšanju stikov (Impact ... , 2005).

2.4.8 Spremljanje in vrednotenje projektov na ravni LAS

Ena od prednostnih nalog LAS je tudi ocena in izbor projektov. Projekti morajo biti uresničljivi, skladni z LRS in ocenjeni z določeno metodologijo na pregleden in objektiven način. LAS lahko za izbor projektov poleg splošnih (npr. inovativnost, financiranje, trajnost, prenosljivost, vpliv na okolje, vključenost lokalne skupnosti), določi tudi specifične kriterije, izbor pa na koncu potrdi nacionalna Leader pisarna. Pri celotnem postopku izbire je treba upoštevati dejstvo, da so cilji projekta, kazalniki uspešnosti in termska izvedljivost projekta jasno določeni (potrebna izdelava in upoštevanje LIN in finančnega načrta). Upoštevati je treba tudi vpliv izvedbe projekta na izvajanje celotne LRS (Kovačič, 2007).

Preglednica 7: Kazalniki za os Leader za obvezno spremljanje in poročanje (Bedrač in Cunder, 2008: 36-37)

CILJI		KAZALNIKI REZULTATA IN DONOSA
Ukrep 1: Izvajanje LRS		
Posebni	pospešiti ustvarjanje novih delovnih mest in iskanje novih virov dohodkov na podeželju	skupno število ustvarjenih delovnih mest
Operativni	spodbuditi LEADER pristop pri programiranju razvoja podeželja Z izvajanjem LRS na način LEADER prispevati k realizaciji ciljev PRP 2007 – 2013	število upravičencev s podporo
		število LAS
		skupna površina območij z LAS
		število prebivalcev v območjih LAS
		število projektov, financiranih s strani LAS (1. os, 2. os, 3. os)
Ukrep 2: Spodbujanje medregijskega in čezmejnega sodelovanja		
Posebni	pospešiti ustvarjanje novih delovnih mest in iskanje novih virov dohodkov na podeželju	skupno število ustvarjenih delovnih mest
Operativni	spodbujanje medregijskega in čezmejnega sodelovanja	število podprtih projektov sodelovanja
		število LAS, ki izvajajo projekte sodelovanja
Ukrep 3: Vodenje LAS		
Posebni	pospešiti ustvarjanje novih delovnih mest in iskanje novih virov dohodkov na podeželju	skupno število ustvarjenih delovnih mest
Operativni	uveljaviti LEADER pristop v načrtovanju razvoja podeželja in povečati interes in sposobnost za izvajanje LEADER	število podprtih akcij usposabljanja/animacije

Vsaka LRS mora imeti jasno določene cilje, donose in rezultate, ki jih želi doseči v programskem obdobju. Za čim učinkovitejše izvajanje LRS moramo opredeliti tudi določene kazalnike na ravni LAS, ki nam bodo v pomoč pri ocenjevanju delovanja LAS, spremljanju in vrednotenju projektov. V PRP 2007 – 2013 so opredeljeni kazalniki na ravni programa za os Leader, ki jih morajo vse LAS obvezno spremljati in o njih letno poročati Leader pisarni. Kot je prikazano v preglednici 7, je za državo članico obvezno spremljanje in poročanje na podlagi kazalnikov, ki so točno določeni za vsakega od treh ukrepov pristopa Leader. Kazalniki so namenjeni predvsem samovrednotenju učinkovitosti LAS. Samovrednotenje je obvezen del pristopa Leader, ki naj bi ga izvajali vsaj enkrat letno. Z njim lahko LAS potrdi pravilnost oz. odkrije pomanjkljivosti svojega delovanja (Bedrač in Cunder, 2008).

3 MATERIAL IN METODE

3.1 METODE ZBIRANJA PODATKOV

Najpomembnejši viri za pridobivanje podatkov za predlog kazalnikov so bili:

- podatki o vseh do sedaj ustanovljenih LAS (Priloga A),
- LRS vseh 33 LAS in
- LIN vseh LAS, ki prijavljajo svoje programe v sofinanciranje, za leti 2008 (15 LIN) in 2009 (20 LIN).

Pridobivanje podatkov o Lokalnih razvojnih strategijah Lokalnih akcijskih skupin

Podatke o LAS in njihovih LRS smo pridobili na spletnih straneh posameznih LAS (Priloga B) in spletnih straneh občin, ki so vključene v posamezne LAS. Vsi podatki so bili prosto dostopni. LRS vseh LAS smo pregledali, s poudarkom na tistem delu strategije, kjer so opisani programi, ki jih posamezna LAS predstavlja v svoji LRS, glede na cilje, ki jih zasleduje in predlagane kazalnike, s katerimi bodo vrednotile uspešnost projektov glede na zastavljene cilje.

Pridobivanje podatkov iz Letnih izvedbenih načrtov Lokalnih akcijskih skupin

Za drugi del predloga kazalnikov za vrednotenje programa Leader smo podatke pridobili iz LIN LAS.

Podatke o LIN smo prav tako pridobili na spletnih straneh LAS, vendar je bilo prosto dostopnih podatkov premalo za našo analizo. Zato je bilo treba podatke pridobiti tudi iz drugih virov. Natančnejše podatke o LIN LAS za leti 2008 in 2009 nam je posredoval gospod Matej Bedrač iz Kmetijskega inštituta Slovenije, ki je LIN vseh LAS že obdelal po finančni plati.

V LIN LAS opredelijo načrtovane aktivnosti, ki bodo sofinancirane iz sredstev Leader v določenem letu. LAS v LIN določijo tudi kazalnike, s katerimi bodo ovrednotile izvedbo

projektov. V večini so ti kazalniki kvantitativni, torej številčni, lahko pa so tudi kakovostni oziroma opisni in temeljijo na kakovosti izvedbe. LAS po koncu projektov poleg ocene uspešnosti izvedbe projektov ocenijo tudi ali so bila finančna sredstva smotrno porabljena ali ne.

Medtem, ko so LRS napisane za obdobje od 2007 – 2013, smo podatke za kazalnike iz LIN pridobili iz LIN za leti 2008 in 2009.

3.2 PREDSTAVITEV IN ANALIZA PODATKOV IZ LOKALNIH RAZVOJNIH STRATEGIJ IN LETNIH IZVEDBENIH NAČRTOV

LRS so v nasprotju z LIN, za katere veljajo določena navodila za izdelavo, napisane v različnih oblikah. Tako ni možna neposredna primerjava in vrednotenje po vsebinski plati. Posledice neenotnosti se kažejo tudi v številčni in nepregledni množici kazalnikov za ocenjevanje uspešnosti programov oziroma projektov, katere LAS predlagajo v svojih LRS in so rezultat lastne presoje avtorjev teh dokumentov. Posledica tega je nepregledno število kazalnikov, naštetih brez vsakršne strukture, praviloma ne kvantificiranih in takšnih, ki med seboj niso primerljivi.

Naše podatke je predstavljalo 1677 kazalnikov za vrednotenje projektov oziroma programov iz vseh 33 LRS skupaj. Poleg podatkov o kazalnikih iz LRS smo del podatkov za končni predlog kazalnikov pridobili tudi iz LIN za leti 2008 in 2009 in sicer: 437 kazalnikov predlaganih za vrednotenje projektov iz vseh 15 LIN za leto 2008 ter 1026 kazalnikov predlaganih za vrednotenje projektov iz vseh 20 LIN za leto 2009.

V prvem koraku smo pridobljene podatke o načrtovanih programih oziroma projektih, ki jih LAS predstavljajo v svojih LRS in kazalnike, preko katerih naj bi spremljali in vrednotili izvajanje načrtovanih programov oziroma projektov, najprej zbrali v preglednico za vsako LAS posebej, kot je prikazano na preglednici 8, na primeru LAS Loškega pogorja.

Preglednica 8: Primer zbiranja podatkov o kazalnikih za vrednotenje programov Lokalne akcijske skupine Loškega pogorja

PROGRAMI	PREDLAGANI KAZALNIKI
Naziv LAS: LAS Loškega pogorja	
<i>Krepitev podpornega okolja za razvoj novih delovnih mest in dejavnosti na podlagi razvoja lokalnih potencialov</i>	število registriranih dopolnilnih dejavnosti
	število pridobljenih certifikatov in drugih kvalifikacij za opravljanje dejavnosti
	število izdelanih vlog za pridobitev investicijskih sredstev
	število vseh organiziranih izobraževanj za dejavnosti
<i>Spodbujanje naravi prijaznega kmetovanja</i>	obseg investicij v osnovno kmetijsko proizvodnjo
	število ekoloških kmetij
	število izdelanih poslovnih načrtov
	število izpolnjenih vlog za investicije
	obseg novih površin z zelenjavo (ha)
<i>Nadgradnja skupne infrastrukture za razvoj in trženje produktov višje kakovosti</i>	število uporabnikov pod skupnima blagovnima znamkama
	število registriranih izdelkov v okviru skupnih blagovnih znamk
	posodobitev in preusmeritev mlekarne v Škofji Loki
	preselitev klavnice Škofja Loka
<i>Širjenje turistične ponudbe</i>	izgradnja čebelarskega centra
	število prenočitvenih kapacitet (ležišča)
	število turističnih produktov
	število turistov (stacionarni, enodnevni)
<i>Izboljšanje infrastrukturnih pogojev za bivanje in delo na podeželju</i>	število nočitev
	število gospodinjstev priključenih na javni vodovod
<i>Ohranitev naravnega okolja</i>	število izpeljanih projektov s področja zagotavljanja servisov za občane
	število na novo priključenih gospodinjstev na kanalizacijski sistem
<i>Spodbujanje obnove in oživitve vaških jeder ter dediščine podeželja</i>	število projektov s področja alternativnih virov energije
	število investicij
	število projektov s področja alternativnih virov energije

V drugem koraku smo vse kazalnike za vse programe oziroma projekte iz vseh LRS združili in jih vsebinsko razporedili v enega od naslednjih desetih vsebinskih sklopov, glede na razvojno področje, kateremu določen kazalnik ustreza:

1. *Izobraževanje in zaposlovanje*
2. *Promocija in trženje*
3. *Podjetništvo in inovacije*
4. *Turizem*
5. *Infrastruktura*
6. *Ohranjanje naravne in kulturne dediščine*

7. Varovanje okolja in trajnostni razvoj
8. Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju
9. Izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva
10. Delovanje LAS.

Primer razporeditve kazalnikov v enega od desetih vsebinskih sklopov je prikazan v preglednici 9. Slednja prikazuje izsek kazalnikov razporejenih v vsebinski sklop »Izobraževanje in zaposlovanje« in metodo izločanja, kot je opisana v nadaljevanju.

Preglednica 9: Izsek kazalnikov razporejenih v vsebinski sklop »Izobraževanje in zaposlovanje« in prikaz metode izločanja

Kazalniki v LRS	Podvojeni	Uporabni samo za določeno LAS	Obvezno spremljanje	Aktualni	SMART	Glede na vprašanja	Lastna presoja	Izhodiščna vrednost	Končno izbran
Vsebinski sklop: Izobraževanje in zaposlovanje									
1 število vseh izvedenih delavnic, usposabljanj, izobraževanj	ne	ne	ne	da	ne	da	spada pod kazalnik št. 10	ne	NE
2 število udeležencev delavnic in usposabljanj (mladi do 27 let, ženske)	ne	ne	ne	da	ne	da	spada pod kazalnik št. 7	ne	NE
3 število novo ustvarjenih delovnih mest (še posebej mladi do 27 let in ženske)	ne	ne	da	da	da	da	spada pod kazalnik št. 9	da	NE
4 število zaposlitev na kmetijah	ne	ne	ne	da	da	da	ne	da	NE
5 število tiskovin z izobraževalnimi in informacijskimi vsebinami	ne	ne	ne	ne	ne	da	ne	ne	NE
6 število opremljenih prostorov za namene funkcionalnega izobraževanja	ne	ne	ne	da	ne	da	ne	ne	NE
7 število izobraženih kadrov v procesu formalnega in neformalnega izobraževanja	ne	ne	ne	da	da	da	da	da	DA
8 število ustvarjenih novih delovnih mest (tudi število samozaposlitev)	da	ne	da	da	da	da	spada pod kazalnik št. 9	da	NE
9 zmanjšanje brezposelnosti	ne	ne	ne	da	da	da	da	da	DA
10 število pripravljenih programov funkcionalnih oblik izobraževanja in število izvedenih izobraževanj za pridobitev nacionalne poklicne kvalifikacije (NPK)	ne	ne	ne	da	da	da	da	da	DA
11 število pridobljenih certifikatov nacionalne poklicne kvalifikacije (NPK)	ne	ne	ne	da	da	da	da	da	DA
12 število dni usposabljanja	ne	ne	ne	da	da	da	ne	da	NE
13 število zaposlenih žensk in stopnja brezposelnosti, predvsem med brezposelnimi ženskami, starejšimi in nizko izobraženimi delavci	ne	ne	ne	da	da	da	spada pod kazalnik št. 9	da	NE
14 število izvedenih izobraževanj za ponudnike gostinskih storitev	ne	ne	ne	da	ne	da	spada pod kazalnik št. 10	ne	NE
15 število pridobljenih certifikatov, licenc in kvalifikacijskih potrdil	da	ne	ne	da	da	da	spada pod kazalnik št. 11	da	NE
16 število seminarjev	ne	ne	ne	da	ne	da	spada pod kazalnik št. 10	ne	NE
17 število ohranjenih zaposlitev in samozaposlitev	ne	ne	ne	da	ne	da	težko dokazati število ohranjenih	ne	NE
18 število zaposlenih	ne	ne	ne	da	da	da	spada pod kazalnik št. 9	da	NE
19 število novih zaposlitev na področju podjetniške infrastrukture na podeželju	ne	ne	ne	da	ne	da	težko dokazati glede na specifičnost področja	ne	NE
20 stopnja zaposlenosti	ne	ne	ne	da	da	da	ne	da	NE

Tretji oziroma zadnji korak izbire kazalnikov je predstavljalo izločanje neprimernih oziroma neuporabnih kazalnikov. Najprej smo izločili tiste kazalnike, ki so bili podvojeni. Zatem smo izločili tiste, za katere smo menili, da so uporabni samo za določeno LAS glede na njene reliefne, demografske in gospodarske značilnosti in niso splošno uporabni.

Izmed izbranih kazalnikov smo izločili tudi tiste, katere morajo vse LAS obvezno spremljati na ravni programa za os Leader in o njih letno poročati Leader pisarni in so opredeljeni v PRP 2007 – 2013 (Preglednica 3).

Zatem smo izbrali tiste, za katere smo bili mnenja, da najboljše opišejo probleme določenega razvojnega področja oz. sodobne družbe in so povezani z aktualnimi oz. perečimi temami v Sloveniji, kot jih opisujejo tudi LAS v svojih LRS.

Eden od načinov presojanja in izbire primernih kazalnikov je bila tudi izbira na podlagi sledečih vprašanj:

- Katere cilje zasleduje pristop Leader? Ali predlagani kazalniki »uresničujejo« te cilje?
- Kaj bomo dosegli z vrednotenjem preko predlaganih kazalnikov?
- Kaj za LAS pomeni, da je pristop Leader dober oz. kakšnim kriterijem mora zadostiti, da bo LAS prinašal čim večje prednosti, da jih bo usmerjal in jim omogočil čim boljši razvoj?
- Ali kazalnike predstavljene v LRS oz. LIN lahko uporabimo tudi za pristop Leader?
- Kateri kazalniki se največkrat ponavljajo, so pomembni za večino LAS in so ustrezni za pristop Leader?
- Ali lahko katere od kazalnikov dvignemo na višji nivo - na nivo programa Leader (so ustrezni samo za LRS in LIN ali tudi za vrednotenje programa Leader)?
- Lastna presoja o tem, kaj je smiselno meriti.

Kazalnike smo presojali tudi s pomočjo metode SMART, ki predvideva da so kazalniki (Impact ... , 2009):

- S – specifični (*ang. specific*); to pomeni, da so točno in konkretno določeni, brez možnosti raznolikih interpretacij, morajo biti vsem razumljivi.
- M – merljivi (*ang. measurable*); to pomeni, da potrebujemo natančno določene kriterije za merjenje napredka na poti do uresničitve cilja. Namreč, kazalniki so lahko primerni za program, vendar če niso merljivi na noben način, so neuporabni, saj ne vemo ali smo dosegli cilj ali ne.
- A – dosegljivi (*ang. attainable*); pomembno je, da so kazalniki realni in dosegljivi. Biti mora možno pridobiti podatke za kazalnik z čim manj stroški oziroma morajo biti ti podatki vredni stroška.
- R – ustrezni (*ang. relevant*); kazalniki morajo biti tesno povezani s strategijo programa in njegovimi cilji, zagotavljati morajo relevantne informacije za program in biti vedno izbrani po dokončani strategiji in ne preden je strategija napisana.
- T – časovno omejeni (*ang. time – bound*); zadnja značilnost metode SMART predvideva, da so za kazalnike določeni tudi neki časovni okviri, v katerih naj bi dosegli cilj. Kazalniki naj bi bili redno merjeni, tako da so dostopni kadarkoli in prikažejo razvoj skozi čas.

Na koncu je bil pri selekciji kazalnikov eden glavnih kriterijev zmožnost opredelitve izhodiščnega stanja kazalnika. Le tako namreč lahko spremljamo oziroma vrednotimo napredek. Preostali kazalniki so predstavljali prvi del predloga kazalnikov za vrednotenje programa Leader.

Kazalnike iz LIN, ki jih predlagajo LAS za vrednotenje izvajanja projektov, smo najprej zbrali v preglednico, za vsak LIN posebej za leto 2008 in za leto 2009. Zatem smo zbrane kazalnike prav tako razporedili v deset vsebinskih sklopov glede na razvojna področja kot pri kazalnikih iz LRS. Po končani razporeditvi je izbor kazalnikov potekal enako kot že opisan izbor kazalnikov iz LRS. Tako smo dobili drugi del predloga kazalnikov za vrednotenje programa Leader v Sloveniji.

Vse izbrane kazalnike iz vsakega od desetih vsebinskih sklopov LRS in LIN smo po tem razporedili po desetih vsebinskih sklopih v skupno tabelo. Ti so predstavljali predlog kazalnikov, s katerimi bi lahko po našem mnenju vrednotili program Leader.

Za vsakega od omenjenih desetih sklopov so v preglednicah 10 - 19 opisani predlagani kazalniki. Opis vsakega posameznega kazalnika, ki predstavlja kazalnik donosa, sestavljajo:

- vsebinski sklop (oziroma kazalnik rezultata), kateremu pripada kazalnik donosa in
- merilo, s katerim bomo merili donos določenega kazalnika.

Rezultati oziroma nabor predlaganih kazalnikov, razporejenih v desetih vsebinskih sklopih, je prikazan v nadaljevanju.

4 REZULTATI

4.1 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »IZOBRAŽEVANJE IN ZAPOSLOVANJE«

Prvi od desetih vsebinskih sklopov predstavlja kazalnike za vrednotenje izobraževanja in zaposlovanja (Preglednica 10). S pomočjo doseženih končnih vrednosti kazalnikov tega vsebinskega sklopa lahko doprinesemo k dvigu izobrazbene ravni prebivalstva, povečanim zaposlitvenim možnostim in pridobivanju formalnega in neformalnega znanja, predvsem kmečkega prebivalstva in marginalnih skupin (ženske, otroci, starejši, invalidi).

S kazalniki iz vsebinskega sklopa izobraževanja merimo število različnih oblik izobraževanja, od formalnega², neformalnega³ izobraževanja do nacionalnih poklicnih kvalifikacij (NPK)⁴. S kazalniki donosa iz vsebinskega sklopa izobraževanje merimo število izobraženih kadrov, ki so pridobili izobrazbo preko ene ali več oblik izobraževanja. Merjenje kazalnikov donosa vključuje zbiranje podatkov iz posameznih LAS (po občinah), o razpisanih in izvedenih formalnih in neformalnih izobraževanjih ter NPK. Vključuje tudi pridobivanje podatkov o številu kadrov, ki so prisostvovali in na koncu pridobili določeno izobrazbo. Število izobraževanj in izobraženih kadrov v posamezni LAS se meri po koncu enoletnega obdobja, vsako leto znova. Izhodiščna vrednost je na začetku merjenja vsakega enoletnega obdobja enaka nič, saj se merjenje izvaja za vsako leto posebej, na koncu pa se končni rezultati tekočega leta primerjajo s končnimi rezultati preteklega leta. Končni rezultat tekočega leta naj bi bil v primeru števila izobraževanj in števila izobraženih kadrov vsako leto večji od končnega rezultata predhodnega leta, saj bi bilo le tako opazno izboljšanje. Številčne podatke o številu različnih oblik izobraževanja in številu izobraženih kadrov pridobimo na Statističnem uradu Republike Slovenije (SURS).

² Formalno izobraževanje; poteka po javno veljavnih izobraževalnih programih (za pridobitev izobrazbe, za izpopolnjevanje, za usposabljanje) (Zgonc, 2007).

³ Neformalno izobraževanje; je organizirano, vendar izobraževalni programi niso sprejeti po postopku, ki ga določa zakon (Zgonc, 2007).

⁴ Nacionalna poklicna kvalifikacija (NPK); je delovna poklicna/strokovna usposobljenost, ki je potrebna za opravljanje poklica ali dela poklica na določeni stopnji zahtevnosti dela. Pridobi se s potrjevanjem na pristojni komisiji, po postopku, ki ga določa zakon in pristojni minister (Plevnik, 2006).

Preglednica 10: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Izobraževanje in zaposlovanje«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
povečano število izobraženih ljudi	število formalnega izobraževanja za prenos znanj in izkušenj	število izobraževalnih programov formalnega izobraževanja
	število izobraženih kadrov v procesu formalnega izobraževanja	število izobraženih kadrov iz formalnega izobraževanja
	število neformalnega izobraževanja za prenos znanj in izkušenj	število izobraževalnih programov neformalnega izobraževanja
	število izobraženih kadrov v procesu neformalnega izobraževanja	število izobraženih kadrov iz neformalnega izobraževanja
	priprave na preverjanje in potrjevanje nacionalnih poklicnih kvalifikacij (NPK)	število izobraževalnih programov za pridobitev NPK
	število izobraženih kadrov v procesu pridobivanja NPK	število izobraženih kadrov s pridobljeno NPK
zmanjšanje odstotka brezposelnosti	zmanjšanje števila brezposelnih	število brezposelnih

Število izobraženih kadrov, ki so v določenem letu pridobili katero od prej navedenih oblik izobrazbe, ključno vpliva tudi na število brezposelnih oseb v določenem letu. S kazalnikom donosa, ki prikazuje zmanjšanje števila brezposelnih oseb v posamezni LAS (oziroma občinah posamezne LAS) lahko merimo, število novo zaposlenih v določenem letu na določenem območju LAS. Merjenje števila brezposelnih vključuje zbiranje podatkov o deležu brezposelnih oseb, ki jih pridobimo s strani SURS-a. Za podatek o številu brezposelnih si želimo, da bi bila vrednost iz leta v leto čim manjša, saj to pomeni, da se število zaposlenih povečuje oziroma se povečuje delež delovno aktivnega prebivalstva. Za razliko od podatkov o izobraževanju, podatke o brezposelnosti pridobivamo na koncu vsakega enomesečnega obdobja in nam služijo za primerjavo s podatki preteklega meseca. Končna vrednost preteklega meseca nam tako predstavlja začetno vrednost tekočega meseca.

4.2 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »PROMOCIJA IN TRŽENJE«

V drugo skupino spadajo kazalniki iz vsebinskega sklopa »Promocija in trženje«, ki so prikazani v preglednici 11. Glavni problem podeželskih območij na omenjenem razvojnem področju predstavljata nepovezanost in pomanjkanje trženjskih aktivnosti oziroma tržne

organiziranosti. Kmetje pridelajo zanimive produkte, a so količine premajhne, zanje ni organiziranega odkupa, ni prepoznavnih lastnih blagovnih znamk ter poznanih in zaščitanih proizvodov.

Preglednica 11: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Promocija in trženje«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
povečan obseg trženja pod določeno blagovno znamko (BZ)	število novo oblikovanih (skupnih) BZ	število novih BZ
	število novih proizvajalcev vključenih v trženje pod (skupno) BZ	število novih proizvajalcev izdelkov BZ
	število novih proizvodov vključenih v trženje pod (skupno) BZ	število novih proizvodov vključenih v BZ
povečano število ponudnikov izdelkov in izdelkov z označbo o doseženi kakovosti	število novo registriranih izdelovalcev izdelkov domače in umetnostne obrti	število novo registriranih izdelovalcev izdelkov domače in umetnostne obrti
	število novih lokalnih tipičnih pridelkov in izdelkov z označbo (s statusom izdelkov domače in umetnostne obrti)	število novih lokalnih tipičnih pridelkov in izdelkov z označbo
	število kmetijskih pridelkov oz. živil na novo vključenih v sheme kakovosti hrane, ki omogočajo zaščito živil oziroma kmetijskih pridelkov	število novo vključenih kmetijskih pridelkov oz. živil v shemah kakovosti
	število proizvajalcev in ponudnikov vključenih v sheme kakovosti	število proizvajalcev in ponudnikov vključenih v sheme kakovosti
	število novo oblikovanih tržnih turističnih produktov (ki vključujejo ponudbo naravne in kulturne dediščine)	število novo oblikovanih tržnih turističnih produktov
	število novo registriranih pridelovalcev in predelovalcev tipičnih kmetijskih pridelkov in izdelkov	število novo registriranih pridelovalcev in predelovalcev
povečano število novih tržnih in promocijskih poti	število novo izdelanih predstavitvenih spletnih strani posameznih ponudnikov, različnih skupin	število novo izdelanih predstavitvenih spletnih strani
	število novih ponudnikov vključenih v organizirano skupno trženje in promocijo	število novih ponudnikov
	število novih promocijsko - prodajnih mest za produkte s podeželja (vrtci, OŠ, gostinske ustanove, naselja, specializirane trgovine)	število novih promocijsko - prodajnih mest
	število novih organizacij ali skupin, ki se ukvarja s trženjem kmetijskih izdelkov in pridelkov	število novih organizacij za trženje kmetijskih izdelkov in pridelkov

Med pomembnejše kazalnike na razvojnem področju promocije in trženja spada število proizvajalcev in proizvodov, vključenih v trženje pod skupno BZ. Z njimi merimo število

ново oblikovanih BZ na podeželskih območjih in število proizvajalcev, ki s svojimi produkti prispevajo k oblikovanju in obsegu nove BZ. Merjenje števila novih BZ, števila novih proizvajalcev, ki proizvajajo pod novo BZ in merjenje števila novih proizvodov pod BZ izvajamo ob koncu tekočega enoletnega obdobja in primerjamo s končnim številom preteklega enoletnega obdobja. Izhodiščna vrednost je vsak začetek leta enaka nič. Rezultat je pozitiven, če je število v primerjavi s preteklim letom naraslo.

Prav tako kot novi proizvajalci in proizvodi, ki so vključeni v novo oblikovanih blagovnih znamkah, so za promocijo in trženje določenega območja pomembni tudi izdelki domače in umetnostne obrti ter izdelki, proizvajalci in ponudniki, ki jih lahko vključujemo v sheme kakovosti. Enega od načinov trženja in promocije določenega območja predstavljajo turistični produkti, ki vključujejo tipične kmetijske pridelke in izdelke.

Podatke o izdelkih in ponudnikih, ki jih tržimo pod BZ, o izdelkih domače in umetnostne obrti, o shemah kakovosti in o turističnih produktih lahko pridobimo na Obrtno-podjetniški zbornici Slovenije, Uradu Republike Slovenije za intelektualno lastnino, Gospodarski zbornici, MKO, na Upravni enoti določenega območja in na Turistični zvezi Slovenije. Glede na čas uvajanja določene BZ in pridobivanja certifikatov kakovosti ter pridobivanja podatkov, število vključenih proizvajalcev, ponudnikov in izdelkov merimo ob koncu dvoletnega obdobja oziroma pred vsakim vrednotenjem v določenem programskem obdobju. Izhodiščna vrednost na začetku dvoletnega obdobja je enaka nič, saj podatke merimo vsakič posebej in jih primerjamo s predhodno merjenim dvoletnim obdobjem. Vrednosti vsakega naslednjega merjenega dvoletnega obdobja naj bi presegale vrednosti prejšnjega.

Uspešnost in izboljšanje promocije in trženja določenega območja predstavljajo tudi oblike in število novih tržnih in promocijskih poti. Z njimi merimo različne načine, preko katerih proizvajalci in ponudniki ponujajo svoje izdelke in storitve na trgu. Ti lahko vključujejo promocijo in trženje preko vzpostavljenih spletnih strani, preko ponudnikov združenih v organizacijo za skupno trženje in promocijo, število takih organizacij in število novih promocijsko-prodajnih mest, na katerih svoje izdelke predstavljajo organizacije ali posamezniki. Število predhodno omenjenih oblik novih tržnih in promocijskih poti je

razvidno iz podatkov, ki jih lahko pridobimo na Območnih enotah Kmetijsko-gozdarske zbornice Slovenije, na MKO in ARSKTRP in na spletnih straneh določenih proizvajalcev in ponudnikov izdelkov. Podatke pridobimo ob koncu vsakega enoletnega obdobja ali na začetku naslednjega. Izhodiščna vrednost je za vsako leto merjenja enaka nič, saj podatke merimo za vsako leto posebej in primerjamo z podatki predhodnega enoletnega obdobja. Želimo si, da so rezultati merjenja tekočega leta višji, saj to pomeni, da se je število tržnih poti povečalo bolj kot prejšnja leta in to pomeni, da proizvajalci in ponudniki lahko svoje izdelke predstavljajo na vedno več načinov oziroma so odjemalcem dostopni na vedno več mestih.

Za uspešno promocijo in trženje morajo k izboljšanju prispevati tudi proizvajalci oziroma ponudniki sami. Bodisi s svojimi inovacijami ali napredkom v kmetijski dejavnosti, ki se kaže tudi v razvoju dopolnilnih dejavnosti na kmetijah.

4.3 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »PODJETNIŠTVO IN INOVACIJE«

Razvoj podeželja se danes vse bolj povezuje z razvojem podjetništva. Kot je razvidno iz preglednice 12, kjer so predstavljeni kazalniki iz vsebinskega sklopa »Podjetništvo in inovacije«, podjetništvo predstavlja širjenje poslovanja kmetijskega gospodarstva preko načina vključevanja vseh možnih razpoložljivih virov v kmetijstvu in izven le-tega.

S kazalniki iz razvojnega področja podjetništva in inovacij merimo število gospodarskih združb v obliki d.o.o., d.d., d.n.o., s.p. in k.d., ki so se na novo oblikovale na določenem področju z namenom pridobivanja dodatnega zaslužka in boljše konkurenčnosti na trgu. S predlaganimi kazalniki, katerih rezultat predstavlja osnovo za povečanje števila gospodarskih združb, merimo tudi število novih podjetij, katerih ustanovitelji izhajajo iz marginalnih skupin, kot so ženske, mladi podjetniki in invalidi. Tako gospodarski subjekti v vseh pravno formalnih oblikah kot tudi nova podjetja, katerih ustanovitelji izhajajo iz marginalnih skupin, se za hitrejši razvoj in obstoj ter boljši nastop na trgu povezujejo v različne partnerske povezave. Slednje merimo preko števila mrež, grozdov, tehnoloških

platform in tehnoloških centrov, ki omogočajo povezovanje. Za vse oblike gospodarskih subjektov oziroma podjetij so pomembne tudi e-VEM⁵ točke.

Preglednica 12: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Podjetništvo in inovacije«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
povečano število gospodarskih (z)družb	število novih ali razširjenih gospodarskih subjektov v vseh pravno formalnih oblikah	število novih d.o.o., d.d., d.n.o., s.p., k.d.
	število novih podjetij med marginalnimi skupinami (ženske, mladi, invalidi)	število žensk podjetnic, število mladih podjetnikov, število invalidskih podjetij
	letno povečanje števila partnerskih povezav podjetij v različnih formalnih in neformalnih oblikah	število mrež, število grozdov, število tehnoloških platform, število tehnoloških centrov
	število e-VEM točk	število novih e-VEM točk
povečano število invencij in inovacij na področju izdelkov, storitev in tehnologij	število invencij	število novih invencij
	število inovacij	število novih inovacij
	število inovativnih produktov na osnovi tradicionalnih znanj	število inovativnih produktov

Večja kot je razširjenost e-VEM točk na določenem območju, večja je verjetnost, da bo čim več podjetnikov pridobilo pomembne informacije glede poslovanja in razvoja podjetij ter pridobivanja subvencionirane strokovne pomoči. Zato preko kazalnika »število e-VEM točk« merimo število novo vzpostavljenih e-VEM točk vsako leto. Prav tako vsako leto ob koncu leta oziroma na začetku naslednjega merimo tudi število novih gospodarskih subjektov, bodisi v pravno formalnih oblikah ali tistih, ki izhajajo iz marginalnih skupin. V obeh primerih je izhodiščna vrednost za merjenje enaka nič, pridobljene podatke pa primerjamo s podatki prejšnjih let. Vrednosti le-teh naj bi bile večje kot prejšnja leta. Podatke za merjenje in kasnejšo analizo lahko pridobimo na Državnem portalu e-VEM za podjetja in podjetnike in na Agenciji Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve.

⁵ e-VEM točke; namen točk VEM (vse na enem mestu) je podjetnikom omogočiti, da na enem mestu in hkrati uredijo vse formalnosti, potrebne za ustanovitev družbe z omejeno odgovornostjo. Točka VEM družbenikom pripravi ali pomaga pripraviti vse listine, ki jih je treba priložiti predlogu za vpis ustanovitve družbe v sodni register, in ta predlog v imenu družbenikov tudi vloži (Namen ... , 2011).

Eno od pomembnih oblik podjetništva predstavljajo tudi inovacije. Te so lahko v obliki prenosa in prilagoditve inovacij razvitih drugod, kot posodobitve tradicionalnih oblik znanja in izkušenj, kot inovacija nastala pri nas na podlagi nove zamisli ali kot način iskanja novih rešitev za trajne težave podeželja, ki jih ne moremo zadostno oziroma trajno odpraviti na druge načine.

Zato predlagani kazalniki iz razvojnega področja »Podjetništvo in inovacije« vsebujejo tudi kazalnike, s katerimi merimo število novih inovacij in invencij, v obliki izdelkov kot tudi v obliki storitev in tehnologij. Slednje so lahko osnovane tudi na podlagi tradicionalnih znanj in proizvodov.

Tako kot število gospodarskih združb tudi število invencij in inovacij merimo vsako leto ob koncu enoletnega obdobja in jih primerjamo z rezultati meritev predhodnih let. Tudi tu nam izhodiščno vrednost predstavlja vrednost nič, končna vrednost pa je pričakovano večja od končne vrednosti prejšnjih let.

Na razvoj podjetništva in inovacij poglavitno vpliva tudi turizem, saj je veliko novih gospodarskih združb invencij in inovacij nastalo ravno na podlagi turističnih proizvodov oziroma storitev.

4.4 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »TURIZEM«

Pri razvoju podjetništva je še posebej pomemben razvoj turističnih kmetij in s tem celotne turistične ponudbe, kot prikazujejo kazalniki iz vsebinskega sklopa »Turizem« v preglednici 13. Aktivni oddih, rekreacija prebivalcev ter razvoj turizma v ohranjenem okolju so pomembne priložnosti, ki pa ne morejo temeljiti le na ponudbi turističnih kmetij. Te omejujejo tudi zakonske omejitve pri delovanju, zato je treba podpirati razvoj zasebnih in podjetniških spodbud.

Preglednica 13: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Turizem«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
povečan turistični obisk	število obiskovalcev	število enodnevnih obiskovalcev, število stacionarnih obiskovalcev
	število nočitev	število nočitev
	podaljšanje povprečne dobe bivanja obiskovalcev	število nočitev daljših od 3 dni
povečane turistične zmogljivosti	število registriranih turističnih objektov	število novo registriranih: - nastanitvenih turističnih kmetij, - izletniških turističnih kmetij, - kmetij odprtih vrat, - vinotočev, - osmic, - športnih objektov
	število Turistično informacijskih centrov in mrežnih informacijskih točk	število novih Turistično informacijskih centrov, število novih mrežnih točk
	število registriranih nosilcev nastanitvenih kapacitet	število novo registriranih nosilcev nastanitvenih kapacitet
	število turističnih točk v občini	število novih turističnih točk v občini
	število podjetij in drugih oblik registracije vključenih v skupno turistično ponudbo podeželja	število novih turističnih agencij, število novih športnih agencij, število novih turističnih društev, število novih športnih društev
povečano število kakovostnih turističnih storitev oziroma proizvodov	število ponudnikov turističnih storitev s pridobljenimi standardi kakovosti	število ponudnikov kakovostnih storitev označenih z: - jabolki in zvezdicami, - jabolki, - zvezdicami
	število specializirane turistične ponudbe	število turističnih kmetij: - ekoloških turističnih kmetij - s ponudbo za zdravo življenje, - prijaznih družinam z otroki, - prijaznih otrokom brez spremstva staršev, - prijaznih kolesarjem - vinogradniških turističnih kmetij, - prijaznih invalidom
	število usposobljenih turističnih ponudnikov in turističnih vodičev z veljavno licenco	število novih turističnih ponudnikov, število novih turističnih vodičev z veljavno licenco
povečani skupni učinki turistične dejavnosti	dvig bruto domačega proizvoda (BDP) iz turistične dejavnosti	BDP iz turistične dejavnosti

Prvi od predlaganih kazalnikov iz razvojnega področja turizma in tudi eden od pomembnejših za razvoj turizma meri turistični obisk. Merjenje le-tega vključuje

ugotavljanje števila obiskovalcev ter število nočitev in povprečne dobe bivanja le-teh na določenem turističnem območju.

Kot nam prikazuje drugi od predlaganih kazalnikov, je število obiskovalcev odvisno predvsem od števila turističnih zmogljivosti, katere merimo na podlagi podatkov o številu registriranih turističnih objektov, številu Turistično informacijskih centrov in mrežnih informacijskih točk, številu registriranih nosilcev nastanitvenih kapacitet, številu turističnih točk na območju ter številu turističnih in športnih agencij ter društev.

Da gre razvoj turizma v pozitivno smer je pomembno, da so turistične storitve in proizvodi kakovostni, saj le tako zagotavljajo zadovoljstvo obiskovalcev ter povečanje obiska. Za merjenje kakovostnih turističnih storitev in proizvodov nam, kot je razvidno iz preglednice 13, služi kazalnik »povečano število kakovostnih turističnih storitev«, s katerim merimo število ponudnikov turističnih storitev, ki so v določenem letu pridobili certifikat standarda kakovosti v obliki zvezdic ali jabolk, število specializirane turistične ponudbe v obliki turističnih kmetij z raznorazno ponudbo ter število usposobljenih turističnih ponudnikov in vodičev z veljavno licenco. Pomembne podatke za merjenje predhodno opisanih treh kazalnikov iz razvojnega področja »Turizem« lahko pridobimo na Statističnem uradu Republike Slovenije, na spletnih straneh Slovenske turistične organizacije oziroma na spletnih straneh turističnih organizacij posameznih občin. Za vse meritve velja, da jih izvajamo ob koncu enoletnega obdobja in jih primerjamo z vrednostmi meritev preteklega enoletnega obdobja, kjer so pričakovane vrednosti tekočega obdobja večje od vrednosti preteklega obdobja ob upoštevanju izhodiščne vrednosti enake nič.

Turizem sestavljajo različne storitve in proizvodi, ki jih obiskovalci in turisti izkoriščajo v času njihovega bivanja, zato ima turizem velik vpliv tudi na celoten BDP. Zadnji od predlaganih kazalnikov iz vsebinskega sklopa »Turizem« prikazuje povečanje skupnih učinkov turistične dejavnosti, katere merimo z dvigom BDP iz turistične dejavnosti. Podatke o BDP iz turistične dejavnosti pridobivamo vsako leto za enoletno obdobje, na koncu leta oziroma na začetku naslednjega. Izhodiščno vrednost za BDP tekočega leta predstavlja končna vrednost predhodnega enoletnega obdobja. Končna vrednost ocenjevanega obdobja mora biti večja od končne vrednosti predhodnega leta.

Razvoj turizma ima pozitiven vpliv na ustvarjanje novih delovnih mest in prinaša možnosti za pridobivanje dodatnih virov dohodka na podeželju. Na pridobivanje dohodka na podeželju ima velik vpliv tudi urejena infrastruktura in dostopnost oziroma povezanost podeželskih območij z mesti.

4.5 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »INFRASTRUKTURA«

Pomanjkljiva infrastruktura na vseh ravneh je ena od značilnosti podeželja, ki se kaže predvsem v dostopnosti do osnovnih civilizacijskih potreb (pomanjkanje neoporečne pitne vode, pomanjkljiva komunalna infrastruktura, slaba prometna opremljenost in informacijska nepovezanost). Glavni problem pri izboljševanju infrastrukture predstavlja predvsem poselitvena razdrobljenost.

V preglednici 14 so prikazani predlagani kazalniki iz vsebinskega sklopa »Infrastruktura«, ki prikazujejo povečanje končnih vrednosti kazalnikov, ki so po našem mnenju najbolj pomembni za izboljšanje infrastrukture.

Prvi izmed petih kazalnikov rezultata iz vsebinskega sklopa »Infrastruktura« vrednoti povečanje kapacitet socialne infrastrukture. Z njim merimo število novih oziroma obnovljenih večnamenskih objektov, bivalnih kapacitet, domov za ostarele oziroma varovanih stanovanj ter število novo urejenih površin z igrali. Izboljšanje tovrstne infrastrukture ključno vpliva na izboljšanje kakovosti življenja in dela. Poleg tega na kakovost dela vplivajo tudi kazalniki, s katerimi vrednotimo »povečanje števila objektov javne infrastrukture«. Mednje uvrščamo kazalnike donosa, s katerimi merimo število novih usmerjevalnih in označevalnih tabel ter dolžino urejenih tematskih poti na območju, med katere spadajo: sprehajalne, jahalne, romarske, učne, turistične in planinske poti ter število novih poslovnih con.

Izboljšanje infrastrukture se kaže v veliki meri tudi v obliki dostopnosti javne infrastrukture gospodinjstvom na podeželju, zato so zelo pomembni kazalniki, ki vrednotijo izboljšanje povezanosti gospodinjstev z javno infrastrukturo. Sem spadajo predvsem kazalniki, ki merijo število na novo priključenih gospodinjstev na kanalizacijski

sistem, delež gospodinjestev, priključenih na čistilne naprave in javno vodovodno omrežje ter dolžino urejenih vodotokov.

Kot prikazujejo kazalniki v preglednici 14, lahko povezanost gospodinjestev z javno infrastrukturo vrednotimo tudi preko kazalnikov, ki prikazujeta delež gospodinjestev, priključenih na daljinsko ogrevanje in delež vasi, ki imajo urejen sistem odvajanja in čiščenja odpadnih voda.

Preglednica14: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Infrastruktura«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
povečane kapacitete socialne infrastrukture	število večnamenskih objektov	število novih večnamenskih objektov, število obnovljenih večnamenskih objektov
	število bivalnih kapacitet	število novih bivalnih kapacitet
	število domov za ostarele, varovanih stanovanj	število novo zgrajenih domov za ostarele, število novih varovanih stanovanj
	število urejenih površin z igrali	število novo urejenih igralnih površin
povečano število objektov javne infrastrukture	število usmerjevalnih in označevalnih tabel	število novo postavljenih usmerjevalnih tabel, število novo postavljenih označevalnih tabel
	dolžina urejenih tematskih poti na območju	dolžina novo urejenih sprehajalnih poti, dolžina novo urejenih jahalnih poti, dolžina novo urejenih romarskih poti, dolžina novo urejenih učnih poti, dolžina novo urejenih turističnih poti, dolžina novo urejenih planinskih poti
	število poslovnih con	število novo urejenih poslovnih con
izboljšanje povezanosti gospodinjestev z javno infrastrukturo	število na novo priključenih gospodinjestev na kanalizacijski sistem	število priključenih gospodinjestev na kanalizacijski sistem
	delež gospodinjestev priključenih na čistilno napravo	število gospodinjestev na novo priključenih na čistilno napravo
	dolžina urejenih vodotokov	dolžina na novo urejenih vodotokov
	delež gospodinjestev priključenih na javno vodovodno omrežje	število gospodinjestev na novo priključenih na javno vodovodno omrežje
	delež gospodinjestev priključenih na daljinsko ogrevanje	število gospodinjestev na novo priključenih na daljinsko ogrevanje
	delež vasi z urejenim sistemom odvajanja in čiščenja odpadnih voda	število vasi z urejenim sistemom odvajanja in čiščenja odpadnih voda

»se nadaljuje«

»nadaljevanje«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
izboljšana povezanost podeželja z mestom	število novih povezav z javnimi prevoznimi sredstvi	število novih avtobusnih povezav, število novih železniških povezav
	urejene in označene kolesarske poti	dolžina urejenih in označenih kolesarskih poti
	novozgrajene in obnovljene ceste/cestni odseki	dolžina novozgrajenih cest/cestnih odsekov, dolžina obnovljenih cest/cestnih odsekov
povečana uporaba IKT	število vzpostavljenih oz. posodobljenih (brezžičnih) e-točk oz. točk dostopa do širokopasovnega omrežja na območju	število novih e-točk
	delež uporabnikov e-storitev	število uporabnikov e-storitev

Tako kot povezanost gospodinjstev z javno infrastrukturo je pomembna tudi povezanost podeželja z mestom. To lahko merimo predvsem v obliki števila novih povezav z javnimi prevoznimi sredstvi, urejenimi in označenimi kolesarskimi potmi in novozgrajenih in obnovljenih cestah in cestnih odsekih, ki so v obliki kazalnikov prikazani v preglednici 14.

Na izboljšanje povezanosti podeželja z mestom oziroma z drugimi območji pomembno vpliva tudi možnost uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije. Slednjo lahko merimo preko predlaganih kazalnikov donosa, predstavljenih v preglednici 14, s katerimi merimo število vzpostavljenih oziroma posodobljenih e-točk za dostop do širokopasovnega omrežja na območju in delež uporabnikov, ki uporabljajo e-storitve na podeželju, za povezavo s svetom.

Pri vseh kazalnikih iz vsebinskega sklopa »Infrastruktura« meritve kazalnikov izvajamo enkrat letno in sicer na koncu enoletnega obdobja merjenja. Podatki za meritve so za posamezno leto in območje dostopni na Statističnem uradu Republike Slovenije in na območnih enotah občin. Podatke za merjenje izboljšanja infrastrukture ocenjevanega leta primerjamo s podatki predhodno ocenjevanega leta. Izhodiščna vrednost je enaka nič, končne vrednosti pa morajo za pozitiven rezultat oziroma vidno izboljšanje tekočega leta presegati končne vrednosti predhodnega leta.

Posodobljena infrastruktura pomembno vpliva tudi na razvoj turizma in s tem na boljšo promocijo podeželskih območij. Na slednjo lahko poglobitno vplivamo tudi z ohranjanjem naše naravne in kulturne dediščine.

4.6 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »OHRANJANJE NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE«

Elementi kulturne dediščine določenega območja vplivajo na ohranjanje identitete tega območja. Pomembno je ohranjanje naravnih vrednot in s tem naravne dediščine. Slednja igra pomembno vlogo pri skrbi za okolje, ozaveščanju prebivalcev in izboljševanju kakovosti življenja. Naravne vrednote predstavljajo velik prispevek k promociji določenih območij preko turistične ponudbe. V preglednici 15 so predstavljeni kazalniki, s katerimi lahko vrednotimo ohranjanje naravne in kulturne dediščine.

K ohranjanju naravne in kulturne dediščine lahko poglobitno pripomore povečana uporaba le-te v ponudbi novih storitev, tako na področju turizma kot tudi na področju podjetništva. Uporaba naravne in kulturne dediščine se lahko kaže v obliki objektov naravne in kulturne dediščine, ki so vključeni v turistično ponudbo, kot je prikazano s prvim kazalnikom donosa v preglednici 15. Z njim merimo število objektov naravne in kulturne dediščine, ki so na kakršenkoli način vključeni v turistično ponudbo določenega območja. Poleg objektov pripomorejo k ohranjanju naravne in kulturne dediščine tudi številne učne poti, ki so v preglednici 15 prikazane v obliki kazalnika donosa in spomeniki naravne in kulturne dediščine, ki so vključeni v tematske poti in jih je tako mogoče spoznati na zanimiv in poučen način. Poleg že naštetih je lahko kulturna dediščina v snovni ali nesnovni obliki in jo merimo s številom enot ohranjene, obnovljene, obujene in izvajane kulturne dediščine. Slednja se lahko izraža tudi preko statusno urejenih individualnih točk, sistematiziranih tradicionalnih postopkov pridelave in predelave, ki so se ohranili in se še uporabljajo dandanes ter preko novih izdelkov, ki so nastali ravno na podlagi tradicije in ohranjene kulturne dediščine.

Preglednica 15: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Ohranjanje naravne in kulturne dediščine«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
povečana uporaba naravne in kulturne dediščine v ponudbi novih storitev na področju turizma in podjetništva	objekti naravne in kulturne dediščine vključeni v turistično ponudbo	število objektov naravne dediščine vključenih v turistično ponudbo, število objektov kulturne dediščine vključenih v turistično ponudbo
	učne poti s predstavitvijo naravne dediščine	število učnih poti s predstavitvijo naravne dediščine
	spomeniki naravne in kulturne dediščine vključeni v tematske poti	število spomenikov vključenih v tematske poti
	prisotne enote (snovne in nesnovne) kulturne dediščine	število enot ohranjene kulturne dediščine, število enot obnovljene kulturne dediščine, število enot obujene kulturne dediščine, število enot izvajane kulturne dediščine
	statusno urejene individualne točke kulturne dediščine	število na novo statusno urejenih individualnih točk kulturne dediščine
	sistematizirani tradicionalni postopki pridelave in predelave	število sistematiziranih tradicionalnih postopkov pridelave in predelave
	novi izdelki, nastali na temelju tradicije in kulturne dediščine	število novih izdelkov, ki so nastali na temelju tradicije in kulturne dediščine
povečano zavedanje o pomenu kulturne dediščine oziroma tradicije	izvedeni tečaji tradicionalnih znanj in spretnosti	število izvedenih tečajev tradicionalnih znanj in spretnosti
	ponovno obujene tradicionalne obrti	število ponovno obujenih tradicionalnih obrti
	pojav nosilcev tradicionalnih znanj	število novih nosilcev tradicionalnih znanj
povečana zavest o varovanju naravnih vrednot	ohranjene in označene naravne posebnosti	število ohranjenih in označenih naravnih posebnosti
	upravljana območja naravnih vrednot	število upravljanih območij naravnih vrednot

Ravno izdelovanje novih izdelkov na tradicionalni način je pripomoglo k povečanemu zavedanju o pomenu kulturne dediščine in tradicije. Le-tega lahko vrednotimo preko kazalnikov donosa, s katerimi merimo število izvedenih tečajev o tradicionalnih znanjih in spretnostih, število tradicionalnih obrti, ki so bile ponovno obujene in število novih nosilcev tradicionalnih znanj (Preglednica 15). Poleg povečanega zavedanja o pomenu kulturne dediščine je pomembna tudi povečana zavest o varovanju naravnih vrednot. Ta se

kaže predvsem z merjenjem ohranjenih in označenih naravnih posebnosti in upravljanjem območij naravnih vrednot.

Vse kazalnike, navedene v preglednici 15, merimo enkrat letno in sicer na koncu enoletnega obdobja. Želimo si, da je končna vrednost vrednotenega obdobja večja kot končna vrednost predhodno vrednotenega obdobja, ob predpostavki, da je izhodiščna vrednost vsako leto enaka nič, saj nam to daje pozitiven rezultat in pomeni, da sta se ohranjanje in zavedanje o naravni in kulturni dediščini povečala. Podatke o varovanju in ohranjanju naravne in kulturne dediščine lahko pridobimo na Zavodu za varstvo kulturne dediščine in njegovih območnih enotah, na Ministrstvu za kulturo, na Statističnem uradu Republike Slovenije in na Zavodu Republike Slovenije za varstvo narave.

Za ohranjanje naravne in kulturne dediščine in povečanje turističnega obiska je izrednega pomena tudi ohranjanje okolja in trajnostni razvoj. K slednjima dvema prispevajo tudi visoka stopnja ohranjanja naravne in biotske pestrosti ter Natura 2000, kar predstavlja konkurenčno prednost pred ostalimi območji.

4.7 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »VAROVANJE OKOLJA IN TRAJNOSTNI RAZVOJ«

Predlog kazalnikov, katerih dosežena končna vrednost ima pomemben vpliv na izboljšanje učinkovitosti varovanja okolja, je predstavljen v preglednici 16. Na varovanje okolja in trajnostni razvoj vpliva mnogo dejavnikov, eden od njih je izboljšano organizirano rokovanje z odpadki, ki ga lahko merimo s kazalniki rezultata, predlaganimi v preglednici 16, preko katerih lahko merimo izboljšanje organiziranega odvoza odpadkov in predelavo le-teh. Izboljšanje organiziranega odvoza se kaže v povečanju števila območij, kjer potekajo akcije pobiranja nevarnih odpadkov, povečanju prisotnosti zbiralnic ločenih frakcij komunalnih odpadkov, povečanju števila območij, ki so vključena v organizirano zbiranje odpadkov, povečanju števila ekoloških otokov in saniranih divjih odlagališč.

Izboljšanje predelave odpadkov lahko dosežemo preko povečanja števila izdelkov, ki so narejeni pri predelavi odpadkov.

Tako izboljšanje organiziranega odvoza kot predelava odpadkov sta v preglednici 16 prikazana v obliki kazalnikov donosa, ki jih merimo na določenem območju za vrednotenje izboljšanja.

Preglednica 16: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Varovanje okolja in trajnostni razvoj«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
izboljššan organiziran odvoz in predelava odpadkov	povečanje števila območij poteka akcij pobiranja nevarnih odpadkov	število krajev, v katerih poteka akcija pobiranja nevarnih odpadkov
	povečana prisotnost zbiralnic ločenih frakcij komunalnih odpadkov	število zbiralnic ločenih frakcij komunalnih odpadkov
	povečanje območij vključenih v organizirano zbiranje odpadkov	število gospodinjstev, kmečkih gospodarstev, podjetij in drugih organizacij, vključenih v organizirano zbiranje odpadkov
	povečanje števila urejenih otokov za ločeno zbiranje odpadkov	število urejenih otokov za ločeno zbiranje odpadkov
	povečanje števila saniranih divjih odlagališč	število saniranih divjih odlagališč
	povečanje števila izdelkov z uporabo odpadkov	število izdelkov z uporabo odpadkov
pogostejša uporaba sonaravnega načina kmetovanja	povečanje površin namenjenih sonaravnemu kmetovanju	m ² površin za sonaravno oziroma trajno kmetovanje
	povečanje števila kmetij vključenih v sonaravno kmetovanje	število kmetij vključenih v sonaravno kmetovanje
zmanjšano onesnaževanje okolja preko hrane	povečanje števila vključenih ponudnikov varne hrane v model lokalne trajnostne oskrbe s hrano, ki zagotavlja lokalno pridelavo, predelavo in distribucijo trajnostno proizvedene hrane	število vključenih ponudnikov varne hrane v model lokalne trajnostne oskrbe s hrano
	število novih kmetij z integrirano pridelavo (ekološko oz. biodinamično)	število kmetij s pridobljeno znamko Demeter
	število vključenih ponudnikov varne hrane v sheme kakovosti	število ponudnikov s: - certifikatom "zaščiteni označba porekla", - certifikatom "zaščiteni geografska označba", - certifikatom "zajamčena tradicionalna posebnost", - certifikat "višja kakovost"
	povečanje števila javnih ustanov, vključenih v model lokalne oskrbe s hrano (potrošniki)	število javnih ustanov, vključenih v model lokalne oskrbe s hrano (potrošniki)

»se nadaljuje«

»nadaljevanje«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
povečana količina neoporečne vode	znižanje koncentracije škodljivih snovi v površinskih vodah in podtalnici	koncentracije škodljivih snovi v površinskih vodah in podtalnici
	zmanjšanje količine površinsko razpršenih emisij komunalnih in industrijskih odpadnih voda	količina površinsko razpršenih emisij komunalnih voda, količina površinsko razpršenih emisij industrijskih odpadnih voda
	povečanje uporabe malih in bioloških čistilnih naprav	število malih čistilnih naprav, število bioloških čistilnih naprav
	povečanje uporabe rastlinskih čistilnih naprav	število rastlinskih čistilnih naprav
	povečanje količin zbrane, dovajane in očiščene odpadne vode	količina zbrane odpadne vode, količina dovajane odpadne vode, količina očiščene odpadne vode
	zmanjšanje izgub vode v omrežju	količina izgubljene vode v omrežju
zmanjšano onesnaževanje življenjskega prostora (biotopa)	povečanje površine ohranjenih gozdov	ha ohranjenih gozdov
	povečanje števila ohranjenih in novih varovanih območij opredeljenih z Zakonom o ohranjanju narave	število ohranjenih varovanih območij, število novo opredeljenih varovanih območij
	zmanjšanje količine porabljenih kemičnih sredstev (na ha letno) v kmetijstvu	količina porabljenih kemičnih sredstev
	zmanjševanje svetlobne onesnaženosti	število nepravilno nameščenih svetilk, število oglaševalskih objektov
	povečanje števila izvedenih čistilnih akcij	število čistilnih akcij
	povečanje števila ohranjenih biotopov, naravnih vrst	število ohranjenih biotopov, število ohranjenih naravnih vrst
povečan delež obnovljivih virov energije (OVE)	povečanje uporabe sistemov za izkoriščanje OVE	število novih uporabnikov sistemov za izkoriščanje OVE
	povečanje števila ekoloških gradenj in E sanacije javnih zgradb	število novih ekoloških gradenj, število E sanacij javnih zgradb
	povečanje uporabe sistemov pridobivanja energije iz biomase	število vzpostavljenih sistemov pridobivanja energije iz biomase
	povečana uporaba programov varčevanja oz. energetske samooskrbe v gospodinjstvih	število gospodinjstev, ki uporabljajo program varčevanja oziroma energetske samooskrbe

Oblika varovanja okolja in trajnostnega razvoja je tudi sonaravni način kmetovanja, ki trajno ohranja izjemno naravno pestrost in predstavlja podlago za trajnostni in sonaravni turizem. Merimo jo lahko preko kazalnikov donosa, predstavljenih v preglednici 16. Ti zajemajo merjenje površin, ki so namenjene sonaravnemu kmetovanju in števila kmetij, ki

so vključene v sonaravno kmetovanje. Pričakovani rezultat v primeru obeh kazalnikov donosa je povečanje vrednosti le-teh na koncu enoletnega obdobja merjenja.

K varovanju okolja lahko prispevamo z zmanjševanjem onesnaževanja, bodisi preko hrane ali življenjskega prostora. Na zmanjševanje onesnaževanja preko hrane lahko vplivamo na dva načina: z vključevanjem ponudnikov hrane in javnih ustanov v model lokalne trajnostne oskrbe s hrano in z vključevanjem v sheme kakovosti. Povečanje števila kmetij z integrirano pridelavo, vpliva na zagotavljanje varne hrane in s tem na zmanjšanje onesnaževanja, kar je prikazano v preglednici 16 s kazalniki donosa. Varno hrano zagotavljajo pridobljeni certifikati iz shem kakovosti. Zmanjšanje onesnaženja lahko zagotavljamo z varovanjem življenjskega prostora, kar lahko vrednotimo preko kazalnikov donosa predstavljenih v preglednici 16. Z njimi merimo površino ohranjenih gozdov ter novih varovanih območij, opredeljenih z Zakonom o ohranjanju narave⁶.

Na varovanje okolja in trajnostni razvoj vpliva tudi količina porabljenih kemičnih sredstev v kmetijstvu in svetlobno onesnaževanje. Za slednje si želimo, da bi bile končne vrednosti kazalnikov na koncu vrednotenega enoletnega obdobja manjše od končnih vrednosti predhodnega obdobja merjenja. Vse to ob predpostavki, da vsako leto merimo znova in je izhodiščna vrednost enaka končni vrednosti predhodnega obdobja merjenja. Zmanjšanje onesnaževanja življenjskega prostora lahko merimo tudi preko kazalnika, s katerim merimo število ohranjenih biotopov in naravnih vrst. Za slednjega si želimo, da bi bilo število vsako leto večje. Na izboljšanje rezultatov lahko vplivamo tudi s povečanjem števila izvedenih čistilnih akcij, katere merimo preko kazalnika »povečanje števila izvedenih čistilnih akcij« iz preglednice 16.

Varovanje okolja in trajnostni razvoj se odražata tudi s količino neoporečne vode, katero lahko zagotavljamo na različne načine. Prvi od načinov je zmanjševanje koncentracije škodljivih snovi v površinskih vodah in podtalnici, drugi predstavlja zmanjševanje količine površinsko razpršenih emisij komunalnih in industrijskih odpadnih voda, saj imata oba

⁶ Zakon o ohranjanju narave; glede na 1. Člen Zakona o ohranjanju narave, slednji določa ukrepe za ohranjanje biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot z namenom ohranjanja narave (Zakon ..., 2004).

poglavitno vlogo pri zagotavljanju pitne vode za prebivalce na določenih območjih. Na oba načina lahko vplivamo preko povečanja uporabe raznih vrst čistilnih naprav. S tem lahko povečamo količino zbrane oziroma dovajane odpadne vode in zmanjšujemo izgube vode v omrežju. Vse to lahko merimo preko kazalnikov donosa, opisanih v preglednici 16. Izhodiščne vrednosti nam v tem primeru predstavljajo končne vrednosti predhodnega obdobja vrednotenja. Za končne vrednosti tekočega obdobja vrednotenja si želimo, da bi bile vrednosti vsako leto manjše v primeru koncentracij škodljivih snovi in razpršenih emisij, v primeru števila čistilnih naprav pa si želimo, da bi bilo to število vsako leto nekoliko večje.

K varovanju okolja in s tem k trajnostnem razvoju lahko vplivamo tudi preko uporabe OVE. Te zajemamo iz procesov v naravi, ki so stalno prisotni. S tem poskušamo povečati uporabo OVE in prispevati k trajnostnem razvoju. Uporabo OVE lahko merimo preko kazalnikov donosa prikazanih v preglednici 16, ki vključujejo merjenje uporabe različnih sistemov za izkoriščanje OVE in merjenje števila uporabnikov OVE. Pri merjenju uporabe in števila uporabnikov OVE si želimo, da bi bili rezultati vrednotenja preko predlaganih kazalnikov vsako leto boljši oziroma, da bi bile vrednosti kazalnikov za merjenje povečanega deleža OVE vsako leto višje kot predhodno leto. Izhodiščno vrednost za tekoče obdobje nam v tem primeru predstavljajo končne vrednosti predhodnega enoletnega obdobja vrednotenja.

Varovanje in ohranjanje okolja prispeva k povečanju pestrosti ponudbe, izboljšanju kakovosti hrane in prehranjevalnih navad, k izboljšanju zdravja in socialno-ekonomskega položaja prebivalstva ter s tem k izboljšanju kakovosti življenja na podeželju.

4.8 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »IZBOLJŠANJE KAKOVOSTI ŽIVLJENJA NA PODEŽELJU«

Vsi do sedaj omenjeni vsebinski sklopi skupaj pomembno vplivajo na izboljšanje kakovosti življenja na podeželju. V preglednici 17 so predstavljeni predlagani kazalniki, preko katerih lahko vplivamo na ustvarjanje razmer za bolj kakovostno življenje.

Na izboljšanje kakovosti življenja lahko vplivamo z izboljšanjem družabnega življenja na podeželju. Slednjega lahko vrednotimo preko kazalnikov prikazanih v preglednici 17, ki zadevajo povečanje števila novih in posodobljenih družabnih prireditvev za prebivalce in otroke ter novo zgrajene večnamenske prostore in kulturne institucije, v katerih lahko izvajajo družabne prireditve. Družabno življenje lahko izboljšamo tudi z več ponujenimi aktivnostmi, predavanji in delavnicami, katere lahko vrednotimo preko števila udeležencev teh aktivnosti oziroma delavnic. Kot družabno prizorišče lahko služijo tudi vaška središča, zato je povečanje vrednosti kazalnika o številu novo urejenih vaških središč pomemben pokazatelj izboljševanja kakovosti življenja na podeželju.

Pomembno vlogo na podeželju igrajo informacije, saj obveščenost prebivalstva vpliva na povezanost podeželja z mestom, kot tudi na družabno življenje, socialni status in zdravje ljudi. Izboljšanje informiranja prebivalstva lahko presojava preko števila novih informacijskih točk, v zadnjem času pa predvsem glede na delež pokritosti območja s t.i. širokopasovnimi povezavami, ki med drugim omogočajo tudi obveščanje prebivalstva preko spletnih strani posameznih območij oziroma občin. Vse to lahko vrednotimo preko kazalnikov iz skupine »izboljšano informiranje prebivalcev«, predstavljenih v preglednici 17.

Možnost uporabe širokopasovnih povezav je odvisna tudi od socialnega statusa, saj si teh ne morejo privoščiti vsi prebivalci na podeželju. Na slab socialni status prebivalcev poglavito vpliva brezposelnost. Ta še poslabša razmere za prebivalce, če le-ti niso deležni socialne pomoči oziroma je število programov za pomoč otrokom, družinam in socialno ogroženim premajhno.

Življenjski vrednoti, ki ključno vplivata na kakovost življenja, sta zdravje in dobro počutje. Skrb za zdravje je pomembna in zanj lahko poskrbimo na različne načine. Eden od načinov prispevanja k zdravju je rekreacija, zato je pomembno, da imamo na razpolago zadostne površine za rekreacijo. Poleg tega so za varovanje zdravja pomembne tudi primerne zdravstvene storitve, ki vključujejo število novih zdravstvenih storitev in število dodatnih zdravnikov za zagotavljanje kakovostnih zdravstvenih storitev.

Preglednica 17: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
izboljšano družabno življenje na podeželju	povečanje števila novih in posodobljenih družabnih prireditev, posebej privlačnih za mlade, ženske in ostarele	število novih družabnih prireditev, število posodobljenih družabnih prireditev
	uvedba programov, ki podpirajo družabne stike, mobilnost in samostojnost starejših in oseb s posebnimi potrebami	število programov za izboljšanje družabnega življenja starejših, število programov za izboljšanje družabnega življenja oseb s posebnimi potrebami
	povečano število prireditev na podeželju namenjenih otrokom	število prireditev na podeželju z aktivnim vključevanjem otrok
	novo zgrajeni večnamenski prostori in igrišča za otroke	število novo zgrajenih večnamenskih prostorov, število novo zgrajenih igrišč za otroke
	zgrajene nove kulturne institucije	število novo zgrajenih kulturnih institucij
	povečanje števila izvedenih aktivnosti za mlade, ženske in ostarele	število izvedenih športnih aktivnosti, število izvedenih kulturnih aktivnosti, število izvedenih izobraževalnih aktivnosti
	povečanje števila udeležencev aktivnosti za mlade, ženske in ostarele	število udeležencev športnih aktivnosti, število udeležencev kulturnih aktivnosti, število udeležencev izobraževalnih aktivnosti
	več novo urejenih vaških središč	število novo urejenih vaških središč
izboljšano informiranje prebivalcev	možnost obiskovanja motivacijskih predavanj ali delavnic za odrasle in število ustvarjalnih delavnic za otroke, na izbrane teme	število motivacijskih predavanj oziroma delavnic za odrasle, število ustvarjalnih delavnic za otroke
	povečanje števila udeležencev na motivacijskih delavnicah	število udeležencev na motivacijskih delavnicah
	vsaj ena celovita spletna stran s pomembnimi informacijami za prebivalce	število spletnih strani s pomembnimi informacijami
	povečanje števila vzpostavljenih INFO točk	število vzpostavljenih INFO točk
	delež pokritosti območja s širokopasovnimi povezavami v %	število pokritih območij z svetovnim spletom, število pokritih območij z digitalno televizijo, število pokritih območij z mobilno tehnologijo

»se nadaljuje«

»nadaljevanje«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
izboljššan socialni položaj prebivalcev	število programov za pomoč otrokom, družinam, socialno ogroženim	povečanje števila programov za pomoč otrokom, družinam, socialno ogroženim
	zmanjšanje števila prejemnikov socialne pomoči	število prejemnikov socialne pomoči
	delež dolgotrajno brezposelnih oseb	število dolgotrajno brezposelnih oseb
povečana skrb za zdravje in dobro počutje prebivalcev	povečanje površine območij za rekreacijo	ha novih površin namenjenih za rekreacijo
	izboljšanje osnovnih zdravstvenih storitev	število novih zdravstvenih storitev, število dodatnih zdravnikov
	povečanje števila razpoložljivih objektov za oskrbo in varstvo starejših in otrok	število novih/obnovljenih oskrbovanih stanovanj, število novih domov za ostarele, število novih vrtcev
	zagotavljanje servisa za občane	število ponudnikov varovanja in oskrbe starejših, število ponudnikov varovanja in oskrbe otrok

Z zagotavljanjem možnosti za rekreacijo in s tem krepitvijo zdravja vplivamo tudi na dobro počutje. Tu sta izpostavljeni predvsem dve starostni skupini (otroci in starejši), ki za dobro počutje potrebujeata ustrezno varstvo. Povečana skrb za zdravje in dobro počutje prebivalcev je lahko vrednotena preko kazalnikov iz preglednice 17, ki vrednotijo povečanje števila razpoložljivih objektov za oskrbo in varstvo starejših in otrok in zagotavljanje servisa za občane.

Vse predhodno navedene in opisane kazalnike merimo enkrat letno. Pri tem nam kot izhodiščne vrednosti služijo končne vrednosti predhodnega enoletnega obdobja. Želimo si, da bi bile vrednosti vrednotenega leta povečane pri večini kazalnikov iz razvojnega področja »Izboljšanje kakovosti življenja«, razen za kazalnik, ki meri delež dolgotrajno brezposelnih oseb. Pri slednjem si želimo, da bi bile vrednosti vsako leto manjše.

Podatke za merjenje kazalnikov iz opisanega razvojnega področja lahko pridobimo na Centrih za socialno delo, Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve, Ministrstvu za izobraževanje, znanost, kulturo in šport, Ministrstvu za zdravje, lokalnih medijih in na SURS.

4.9 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »IZBOLJŠANJE KONKURENČNOSTI KMETIJSTVA«

Pomemben člen pri ohranjanju podeželja in priseljevanju oziroma ohranjanju poseljenosti na podeželskih območjih predstavlja možnost zaposlovanja. K temu poglavitno prispeva tudi kmetijstvo, preko širjenja dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, podjetništva in uporabe naravi sprejemljivih tehnologij.

Eden od načinov posodabljanja kmetijstva je preusmeritev v nekmetske ali druge kmetske dejavnosti, kot prikazujeta prva dva izmed predlaganih kazalnikov iz vsebinskega sklopa »Izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva«. Tako lahko povečamo konkurenčne in zaposlitvene možnosti na podeželju.

Velik problem kmetijskih gospodarstev predstavlja tudi zmanjševanje tradicije prenosa kmetij na mlade gospodarje, kar ima za posledico nevarnost odmiranja kmetij, še posebno manjših kmetij na bolj odročnih krajih zaradi razdrobljenosti kmetijskih zemljišč. Zato z enim od predlaganih kazalnikov merimo tudi število novih oziroma mladih prevzemnikov kmetij, ki bi bile v nasprotnem primeru obsojene na propad.

Na izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva pomembno vplivajo posodobljena kmetijska gospodarstva, kar lahko merimo s kazalniki iz preglednice 18. Z njimi merimo povečanje uporabe računalniške opreme v kmetijstvu, povečanje števila prijav na razpise, ki predstavljajo možnost pridobitve sredstev za posodobitev proizvodnje in različne načine vključevanja v skupne predelovalne obrate, nove tehnologije in nove gradnje. S slednjimi lahko poglavitno vplivamo na zmanjševanje stroškov proizvodnje. Tako z novo opremo kot z novimi tehnologijami lahko ključno vplivamo tudi na izboljšanje kakovosti v pridelavi in predelavi izdelkov. To na koncu vpliva tudi na boljšo konkurenčnost kmetijskih gospodarstev in njihovih proizvodov.

Za merjenje kazalnikov lahko pomembne podatke pridobimo na MKO, SURS in ARSKTRP. Kazalnike merimo enkrat letno.

Preglednica 18: Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop »Izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
prestrukturirana kmetijska gospodarstva	preusmeritev kmetij v nekmetske dejavnosti	število kmetij preusmerjenih v nekmetske ⁷ dejavnosti
	število kmetij preusmerjenih v druge kmetijske dejavnosti	število kmetij z dodatnimi/dopolnilnimi ⁸ programi
podpora mladim kmetom za razvoj kmetij	število novih/mladih prevzemnikov kmetij	število prijav mladih prevzemnikov kmetij na javni razpis za prvi lastniški prevzem kmetije
posodobljena kmetijska gospodarstva	povečana uporaba računalniškega vodenja evidenc	število kmetij z računalniškim vodenjem evidenc
	povečanje prijav na javne razpise za tehnološko posodobitev proizvodnje	število prijav na javne razpise za tehnološko posodobitev proizvodnje: - kmetijskih gospodarstev, - gospodarskih družb, - samostojnih podjetnikov
	povečanje števila novih skupnih predelovalnih obratov	število novih skupnih predelovalnih obratov
	povečanje števila vključenih pridelovalcev v skupne predelovalne obrate	število vključenih pridelovalcev v skupne predelovalne obrate
	povečanje uporabe novih tehnologij in kmetijske mehanizacije na kmetijah	število kmetij z uporabo novih tehnologij in kmetijske mehanizacije
	povečanje novih gradenj na kmetijskih gospodarstvih	število kmetijskih gospodarstev z novogradnjami
	povečanje števila adaptiranih objektov na kmetijskih gospodarstvih	število adaptiranih objektov na kmetijskih gospodarstvih

»se nadaljuje«

⁷ Nekmetijske dejavnosti; so proizvodne dejavnosti povezane s tradicionalnimi znanji na kmetiji in s predelavo proizvodov in drugih nekmetskih proizvodov na kmetiji, pridobivanje energije za prodajo na kmetiji iz obnovljivih virov, prodajne dejavnosti povezane s proizvodnimi dejavnostmi na kmetiji (specializirane trgovine za prodajo pridelkov in izdelkov iz lastne proizvodnje in okoliških kmetij oz. specializirane trgovine pridelkov in izdelkov okoliških kmetij oz. specializirane trgovine za prodajo živil) ter storitvene dejavnosti na kmetijah (npr. turizem, varstvo otrok, varstvo starostnikov, oskrba oseb s posebnimi potrebami, itd.).

⁸ Dodatni oziroma dopolnilni programi; mednje spadajo predelava kmetijskih pridelkov, medu, čebeljih izdelkov, zelišč, gozdnih sadežev, gob in gozdnih asortimentov, prodaja kmetijskih pridelkov iz drugih kmetij in druge proizvedene izdelke iz lastnih surovin, turizem na kmetiji, programi povezani s tradicionalnimi znanji na kmetiji, storitvami oziroma izdelki, pridobivanje in prodaja energije iz obnovljivih virov, storitev s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo, opremo, orodji in živalmi ter oddaja le-teh v najem, izobraževanje na kmetijah, povezano s kmetijsko, gozdarsko in dopolnilno dejavnostjo na kmetiji, zbiranje in kompostiranje organskih snovi, ribogojstvo in predelava sladkovodnih rib, aranžiranje ter izdelava vencev, šopkov ipd. iz lastnega cvetja in drugih okrasnih rastlin.

»nadaljevanje«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
izboljšanje kakovosti v pridelavi in predelavi kmetijskih in živilskih izdelkov	povečanje števila kmetijskih gospodarstev vključenih v sheme kakovosti	število kmetijskih gospodarstev vključenih v sheme kakovosti
	povečanje števila novih proizvodov in proizvodov višje kakovosti proizvedenih na kmetijah	število novih proizvodov proizvedenih na kmetijah (izdelki iz mesa, mleka, sadja, zelenjave, žit in lesa, ekološki izdelki) in novih proizvodov z oznako »izdelek višje kakovosti«

Izhodiščne vrednosti za kazalnike spremljanega enoletnega obdobja nam predstavljajo končne vrednosti kazalnikov preteklega ocenjevanega obdobja. Pri tem si želimo, da so končne vrednosti spremljanega obdobja višje od izhodiščnih vrednosti oziroma je opazno povečanje.

4.10 KAZALNIKI ZA VSEBINSKI SKLOP »DELOVANJE LOKALNIH AKCIJSKIH SKUPIN«

K lažjemu doseganju končnih vrednosti kazalnikov iz predhodnih vsebinskih sklopov, pomembno vplivajo kazalniki iz vsebinskega sklopa »Delovanje lokalnih akcijskih skupin«, prikazani v preglednici 19. To so kazalniki, ki vrednotijo delovanje LAS in pomembno pripomorejo k doseganju ciljev razvoja določenega podeželskega območja.

Glavna naloga LAS je izvajanje LRS. LRS so bistvenega pomena za izvajanje projektov, ki poglavitno vplivajo na uspešnost delovanja LAS. Slednjo lahko merimo s predlaganimi kazalniki iz preglednice 19. Z njimi merimo število novoustanovljenih LAS, z izdelano LRS in število pridobljenih statusov LAS. Poleg slednjih dveh uspešnost delovanja LAS merimo tudi s številom realiziranih projektov, ki so jih predlagale LAS v svojih LRS.

Število predlaganih in kasneje realiziranih projektov pomembno vpliva tudi na sodelovanje med LAS po Sloveniji kot tudi na sodelovanje z LAS iz ostalih držav članic EU. Izvajanje projektov iz LRS je pomembno za izboljšanje kakovosti življenja na podeželju, prispeva k ohranjanju dediščine in trajnostnemu razvoju. Zato so v preglednici 19 predlagani kazalniki za vrednotenje sodelovanja med LAS, ki merijo število podprtih medregijskih in

čezmejnih projektov, število partnerjev vključenih v le-teh in število vzpostavljenih mrež med partnerji oziroma območji.

Preglednica 19 : Predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader za vsebinski sklop » Delovanje LAS«

Kazalniki rezultata	Kazalniki donosa	Merilo
uspešnost delovanja LAS	novo ustanovljene LAS na določenem območju z izdelano LRS	število novoustanovljenih LAS
	število pridobljenih statusov delujoče LAS	število novih LAS s pridobljenim statusom delujoče LAS
	delež realiziranih projektov iz LRS	število realiziranih projektov iz LRS
povečanje sodelovanja med LAS	povečanje števila partnerjev, ki izvajajo projekte mednarodnega in čezmejnega sodelovanja	število partnerjev mednarodnega in čezmejnega sodelovanja
	novo vzpostavljene mreže za podporo razvoju podeželja v Sloveniji in na EU ravni	število novo vzpostavljenih mrež med partnerji v Sloveniji, število novo vzpostavljenih mrež s partnerji na območju EU
povečanje sodelovanja prebivalstva v LAS	povečanje števila izvedenih programov spodbujanja in usposabljanja podeželskega prebivalstva za vključevanje v LAS	število izvedenih programov spodbujanja in usposabljanja za podeželsko prebivalstvo
	povečanje števila udeležencev programov spodbujanja in usposabljanja za vključevanje v LAS	število udeležencev programov spodbujanja in usposabljanja
	povečanje vključevanja prebivalcev lokalne skupnosti v projektih posamezne LAS	število novo vključenih prebivalcev v projektih posamezne LAS
	povečanje števila članov LAS	število novih članov LAS

Izvajanje LRS in projektov, zapisanih v le-teh, dolgoročno vpliva na razvoj podeželskih območij, povečuje sodelovanje med podeželskimi območji pri nas in s tistimi iz tujine in ima velik vpliv na razvoj človeških virov. S pristopom »od spodaj navzgor« LAS omogočajo, da so v pripravo in izvedbo projektov vključeni tudi prebivalci na podeželju, tako krajevne skupnosti, društva kot tudi kmetje. Tovrstno možnost za vključevanje prebivalstva pri odločanju in predlogih za projekte merimo s predlaganimi kazalniki rezultata, katerih namen je »povečanje sodelovanja prebivalstva v LAS«, kot opisano v preglednici 19. Ti kazalniki merijo število izvedenih programov, ki spodbujajo in usposabljaajo podeželsko prebivalstvo za vključevanje v LAS, število udeležencev teh

programov in posledično število novo vključenih prebivalcev lokalne skupnosti v projekte in s tem povečanje števila članov v LAS.

Vsi podatki o LAS in njihovih LRS so dostopni na spletnih straneh vseh LAS in na MKGP. Glede na to, da se lahko LAS letno prijavljajo na razpise za LIN, kazalnike iz razvojnega področja »Delovanje LAS« merimo enkrat letno. Pri tem si želimo, da bi bile končne vrednosti spremljanega obdobja večje kot končne vrednosti predhodnega obdobja, ki obenem predstavljajo tudi izhodiščne vrednosti za spremljano obdobje.

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

5.1 RAZPRAVA

Ena glavnih in tudi najbolj specifičnih značilnosti pristopa Leader je pristop »od spodaj navzgor«. Z njim se program Leader loči od ostalih podobnih oziroma predhodnih programov za razvoj podeželja. Pristop »od spodaj navzgor« pomeni, da je v proces izbiranja projektov, ki bodo financirani iz EKSRP in sodelovanje pri sprejemanju odločitev glede LRS na posameznem lokalnem območju, vključeno tudi širše prebivalstvo, ekonomske in družbene interesne skupine, predstavniki javnosti in zasebne institucije. Slednji živijo in delujejo na nekem območju in zato dobro poznajo prednosti le-tega, ki bi se lahko s pomočjo dobro zasnovanih projektov preobrazile v priložnosti za razvoj območja. Na ta način bi lahko zmanjšali število slabosti in s tem preprečili morebitne nevarnosti na lokalnem območju.

Vendar pa za uspešno izvajanje projektov ni dovolj samo, da so izbrani pravi projekti. Pomembno je tudi spremljanje in vrednotenje projektov, saj le tako lahko izvemo ali so bili projekti dobro izvedeni in ali bi lahko pri sami izvedbi še kaj izboljšali že med samo izvedbo. S pomočjo spremljanja in vrednotenja lahko tudi ocenimo, če so bila sredstva, namenjena za izbrane projekte, smotrno izkoriščena, oziroma ali bi lahko projekte izvedli tudi z manj sredstvi in zanje porabili manj časa in delovnih moči.

Za odgovore na vsa vprašanja glede spremljanja in vrednotenja potrebujemo kazalnike, s katerimi lahko ovrednotimo spremljanje in izvajanje projektov v celotnem programskem obdobju 2007 – 2013, v katerem se izvaja pristop Leader. Problem se pojavi, ker CMEF predvideva preveč splošne in skupne kazalnike, na podlagi katerih je zelo težko vrednotiti učinke. Poleg tega bi morala vsaka LAS oziroma gledano na evropskem nivoju, vsaka država članica, pripraviti tudi dodatne kazalnike za vrednotenje, ki bi zajemali točno določeno območje, glede na njegove geografske, družbene in socialne značilnosti.

V nalogi smo pristopili k selekciji kazalnikov iz LRS in LIN LAS, ki prijavljajo svoje projekte v sofinanciranje. Pri tem je glavni problem predstavljala neenotna oblika LRS in

ogromna ter nepregledna množica kazalnikov, katere so LAS v svojih LRS in LIN »izumljale« same. Zato je bilo vrednotenje in primerjava LRS praktično nemogoča. Eden od glavnih kriterijev selekcije kazalnikov je tako predstavljala zmožnost določanja izhodiščne vrednosti, saj brez določene izhodiščne in tudi končne vrednosti oziroma ciljev projekta, spremljanje in vrednotenje napredka ni mogoče.

Kljub nepregledni množici kazalnikov so bili v vseh LRS predstavljeni kazalniki iz podobnih razvojnih področij, ki predstavljajo glavne probleme na lokalnih območjih. Zato smo naš predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader razdelili na deset vsebinskih sklopov, ki predstavljajo glavne razvojne probleme. Ti vsebinski sklopi predstavljajo kazalnike, preko katerih bi lahko vrednotili program Leader kot obliko pomoči pri razvoju podeželskih območij.

Prvi vsebinski sklop predstavlja kazalnike na področju izobraževanja in zaposlovanja. Znanje predstavlja najpomembnejši dejavnik razvoja in omogoča, da se nosilci kmetijske dejavnosti ali prevzemniki kmetij lažje in hitreje odločajo za spremembe. Te so lahko v obliki posodabljanja ali prestrukturiranja kmetij oziroma uvedbe dopolnilnih dejavnosti. Problem se namreč pojavi, ko starejši gospodarji zaradi socialne in ekonomske varnosti nočejo predati kmetije. Imajo veliko praktičnih izkušenj, a so slabo izobraženi. Neugodna izobrazbena struktura kmečkih gospodarjev poslabša zmožnost prilagajanja kmetij tržnim trendom in zahtevam kupcev. Gospodarji težje sledijo napredku, s čimer se poslabšuje tudi konkurenčnost gospodarstev in onemogoča povečanje dodane vrednosti kmetijske proizvodnje. Zato bi jih bilo treba spodbujati k dodatnem izobraževanju, ki bi pripomoglo k uvedbi kakšne dopolnilne dejavnosti na kmetiji in s tem k večji produktivnosti.

Z animacijo in preko različnih strokovnih usposabljanj krepimo zaposlitveno konkurenčnost podeželskega prebivalstva in ga spodbujamo k sprejemanju novih poslovnih izzivov. Možnost izobraževanja in zaposlovanja na podeželskih območjih je pomembna tudi iz vidika odseljevanja mladih izobraženih ljudi, tudi prvih iskalcev zaposlitve. Ohranjanje poselitve na podeželskih območjih prispeva k ohranjanju podeželja živega in vitalnega.

Pri konkurenčnosti podeželskih območij igrata pomembno vlogo tudi promocija in trženje. Kazalniki za slednje so predstavljeni v drugem vsebinskem sklopu. Za boljše trženje kmetijskih pridelkov, izdelkov in storitev so potrebne predvsem skupne promocijsko-tržne aktivnosti. Te so lahko v obliki skupnih blagovnih znamk. Le tako lahko na trg pridejo tudi manjši proizvajalci in postanejo bolj prepoznavni. Uveljavitev in razvoj lokalnih tipičnih kmetijskih pridelkov in s tem razvoj blagovnih znamk in vključevanje v že uveljavljene blagovne znamke prispevajo k izrabi lokalnih virov in večji prepoznavnosti območja in njegove ponudbe.

Vendar pa osnovna kmetijska dejavnost ne predstavlja več zadostnega dohodka na kmetijah, zato kmetje vidijo dodatno možnost zaslužka v razvoju dopolnilnih dejavnosti. Na tak način se lažje prilagodijo razmeram na trgu, prerazporedijo višek delovne sile na kmetijah, oziroma nadomestijo izpad dohodka v primeru izgube službe. Razvoj dopolnilnih dejavnosti je ključnega pomena predvsem za manjše kmetije, za njihov razvoj in obstoj. S spodbujanjem razvoja dopolnilnih dejavnosti tudi zmanjšujemo odseljevanje s podeželja v mesto. Kazalniki, s katerimi vrednotimo izvajanje projektov za izboljšanje podjetništva in izumljanje inovacij, so predstavljeni v tretjem vsebinskem sklopu.

Povečanje deleža mikro in malih podjetij predstavlja nadgradnjo dopolnilnih dejavnosti na kmetijah. S tem je omogočen kakovostnejši nastop na trgu in zagotovljena izraba lokalnih danosti. Glavno oviro za razširitev podjetništva podjetnikom in potencialnim podjetnikom predstavljajo dolgotrajni administrativni postopki. Zato so jim v veliko pomoč e-VEM točke. Le-te omogočajo brezplačno podjetniško svetovanje, hitro, učinkovito in brezplačno registracijo dejavnosti s.p. in drugih enostavnih družb.

Pozitiven vpliv na ustvarjanje novih delovnih mest, ki prinaša tudi možnosti za pridobivanje dodatnih virov dohodka na podeželju, je razvoj turizma. Kazalniki, s katerimi vrednotimo projekte za razvoj turizma, so predstavljeni v vsebinskem sklopu »Turizem«. Razvoj podeželskega turizma ima velik vpliv na bodoči obstoj in razvoj malih kmetij ter na razvoj podeželja tako iz okoljskega kot tudi iz ekonomskega vidika. K turistični ponudbi kraja pripomorejo finančne spodbude, ki predstavljajo potencial za izboljšanje finančne stabilnosti kmetij. Največji potencial za investicije predstavlja vlaganje v prenočitvene

kapacitete ter v izboljšanje pestrosti in vključevanje kulinarčne ponudbe v turistično ponudbo.

Pri razvoju turizma igra pomembno vlogo tudi dobra infrastruktura. Kazalniki za vrednotenje slednje so predstavljeni v vsebinskem sklopu »Infrastruktura«. Dobro urejena infrastruktura, kamor spadajo dobre prometne povezave, informacijsko komunikacijske tehnologije, okoljska, socialna in turistična infrastruktura, je podlaga za dobro komunikacijo z zunanjim okoljem in storitvene dejavnosti kot so nudenje prenočišč, dejavnosti počivališč itd. Izboljšanje infrastrukture je pomembno za izboljšanje kakovosti bivanja, življenja, socialnega okolja, razvoj gospodarskih dejavnosti ter nemoteno poslovanje (telekomunikacijska infrastruktura) za izboljšanje ekonomskega položaja.

Na promocijo podeželja in povečanje turističnega obiska pomembno vplivajo turistične znamenitosti, ki so največkrat vključene v turistično ponudbo v obliki naravne in kulturne dediščine. Vrednotenje slednjih lahko izvajamo s kazalniki, predlaganimi v vsebinskem sklopu »Ohranjanje kulturne in naravne dediščine«. Prav elementi naravne in kulturne dediščine so razlog, zaradi katerega prebivalci vztrajajo na določenih območjih, saj jim predstavljajo njihove korenine in so vez z njihovimi preteklimi rodovi. To vodi k ohranjanju poseljenosti določenega območja in omogoča, da tudi novo priseljeni prebivalci prevzamejo vrednote območja, kamor so se priselili. Novo priseljeni prebivalci prinesejo drugačen način življenja, kar lahko dolgoročno vpliva na izgubo tradicionalnega načina življenja, spremembo prostora in s tem degradacijo okolja.

Degradacijo okolja lahko povzročimo tudi z zmanjšano skrbjo za okolje. Zato so v vsebinskem sklopu »Varovanje okolja in trajnostni razvoj« predstavljeni kazalniki, z vrednotenjem katerih lahko pomembno vplivamo na izboljšanje programov za varovanje okolja in s tem na trajnostni razvoj. Eden od načinov varovanja okolja in trajnostnega razvoja je uporaba alternativnih virov energije kot so lesna biomasa, vetrna energija in izkoriščanje toplote zemlje. Le-te lahko uporabimo zaradi velike gozdnatosti in ugodnega vetrnega potenciala na določenih območjih.

Velik prispevek k varovanju in ohranjanju okolja prinaša tudi vzpostavitev sistema lokalne trajnostne oskrbe s hrano. Le-ta prispeva k povečanju pestrosti ponudbe, izboljšanju kakovosti hrane in prehranjevalnih navad in s tem k izboljšanju zdravja prebivalstva. Sistem lokalne trajnostne oskrbe s hrano prispeva tudi k razvoju podeželja in izboljšanju socialno-ekonomskega položaja prebivalstva.

Na izboljšanje socialno-ekonomskega položaja prebivalstva pomembno vpliva možnost kakovostnega življenja na podeželju. Ta se kaže v obliki različnih prireditvev in spodbujanju društvene dejavnosti na podeželju, saj slednje omogočajo povezovanje ljudi, dvigujejo kakovost življenja na podeželju in krepijo ter oblikujejo pripadnost lokalni skupnosti. Zato je pomembno zagotoviti prostore za druženja, prireditve, izvajanje društvenih in raznih socialnih aktivnosti oziroma druženj, kot je to predstavljeno preko kazalnikov za vrednotenje za vsebinski sklop »Izboljšanje kakovosti življenja na podeželju«.

Pomemben člen pri izboljševanju kakovosti življenja na podeželju predstavlja tudi izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva. Kazalniki za vrednotenje le-tega so predstavljeni v vsebinskem sklopu »Izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva«. Eden od načinov za izboljšanje konkurenčnosti kmetijstva so tudi naravi sprejemljive tehnologije, saj nimajo negativnega vpliva na vodo, zrak in biotsko raznovrstnost. K slednjim prištevamo predvsem biodinamično oziroma ekološko kmetovanje. Ekološko kmetovanje prinaša okoljske prednosti, saj prispeva k zagotavljanju zdrave hrane, ohranjanju oziroma izboljšanju biotske raznovrstnosti in virov pitne vode, ohranjanju kulturne krajine ter varovanju okolja. Pomembno prispeva tudi k novim možnostim zaposlovanja, kar prinaša koristi tako za gospodarstvo kot za socialno povezanost podeželskih področij.

Velik vpliv na socialno povezanost podeželskih območij imajo tudi LAS. Slednje spodbujajo, animirajo in motivirajo lokalne interesne skupine in posameznike k sodelovanju v LRS in s tem k ustvarjanju idej in odločanju o pomembnih odločitvah za doseganje ciljev LRS. S takim načinom sodelovanja idejni vodje oziroma sodelujoči čutijo večjo pripadnost in predanost lokalnim skupinam in območjem. Ideje posredujejo

samoinciativno in tako imajo le-te večjo možnost za realizacijo, saj vanje res verjamejo in so bolj realne ter tako lažje izvedljive.

LRS temeljijo na lokalnih razvojnih potencialih in virih, potrebah in problemih in so ključ do rešitev le-teh. LRS so namenjene krepitvi razvoja človeških virov. Z izvajanjem LRS lahko uresničimo ključne razvojne cilje, odkrijemo nove priložnosti za razvoj podeželja in s tem omogočamo večjo kakovost življenja podeželskega prebivalstva. LRS ne obremenjujejo okolja, pomagajo ga ohranjati in varovati, vključno z naravno in kulturno dediščino ter tako spodbujajo k trajnostnemu razvoju podeželja na način ohranjanja naravnih virov.

Naš predlog kazalnikov ni primeren samo za obdobje 2007 – 2013, ampak bi ga lahko uporabili tudi v prihodnjem programskem obdobju 2014 – 2020. S skupnim sistemom kazalnikov za vrednotenje programa Leader, ki bi ga v prihodnosti uporabljale vse že obstoječe in tudi novoustanovljene LAS, bi bile namreč možnosti za primerjavo LAS med seboj veliko večje. LAS bi lahko spremljale uspešnost izvajanja svojih LRS in LIN na podlagi točno določenega sistema kazalnikov. Temu bi vsaka posamezna LAS dodala tudi dodatne kazalnike, preko katerih bi vrednotili projekte, ki zadevajo razreševanje razvojnih problemov na območju določene LAS.

Poleg določanja dodatnih kazalnikov za posamezno LRS oziroma LAS igra pomembno vlogo tudi način spremljanja in vrednotenja. Spremljanje bi morali izvajati skozi celotno programsko obdobje. Na podlagi spremljanja bi morali vrednotenje izvajati po koncu vsakega enoletnega obdobja. Glede na pridobljene podatke iz procesa vrednotenja bi lahko neprimerno izvajanje programov že sproti odpravljali oziroma poiskali nove načine, da bi bili programi izvedeni čim boljše, čim hitreje, s čim manj porabljenimi sredstvi, tako finančnimi kot fizičnimi (npr. delovna sila).

Da lahko ovrednotimo končne dosežene vrednosti predlaganih kazalnikov, moramo vsakemu posameznemu kazalniku določiti izhodiščno vrednost. Poleg izhodiščne vrednosti moramo imeti zastavljene tudi cilje. Na podlagi opredeljene izhodiščne vrednosti in zastavljenih ciljev lahko ovrednotimo uspešnost izvedenega projekta. Veliko LAS v svojih

LRS pri določanju kazalnikov ni določilo izhodiščne vrednosti in tako ni bilo možno vrednotenje projektov, saj ni bila znana razlika med izhodiščno in doseženo končno vrednostjo.

Dosežene končne vrednosti bi lahko bile tudi smernice za obseg sofinanciranja projektov za določeno LAS. Če določena LAS ne dosega zadovoljivih končnih vrednosti pri večini projektov, potem sofinanciranje ni smiselno oziroma je iz tega razvidno, da so strategija oziroma projekti napačno zastavljeni. S tem bi se izognili porabi finančnih sredstev za nepravne namene kot se je to dogajalo že do sedaj.

5.2 SKLEPI

- Analiza LRS posameznih LAS je pokazala, da neenotna oblika LRS otežuje medsebojno primerjavo in usklajevanje delovanja LAS. Potrebno bi bilo poenotenje oblike vseh LRS.
- Spremljanje in vrednotenje programa Leader je nujno potrebno za presojanje njegove učinkovitosti in smotrne porabe proračunskih sredstev. Meritve naj se izvajajo redno, bodisi enkrat mesečno ali enkrat letno, odvisno od narave kazalnika in informacij, ki jih potrebujemo.
- Uspešnost izvajanja projektov oziroma programov je dokazana, kadar je končna vrednost boljša od izhodiščne.

6 POVZETEK

Podeželska območja pokrivajo 91 % ozemlja EU in na njih živi 54% prebivalstva EU-27. Dohodek prebivalstva na podeželskih območjih je skoraj dvakrat manjši v primerjavi z urbaniimi območji. Razvoj podeželja je zato nujno potreben za konkurenčnost podeželskih območij in ohranitev poseljenosti podeželja.

K razvoju podeželja pomembno prispeva tudi PRP, t.i. program Leader. Slednji je v programskem obdobju 2007 – 2013 nadomestil predhodne programe za razvoj podeželja, kot so bili programi VTC, CRPOV in RPP. Program oziroma pristop Leader predstavlja četrto os PRP 2007- 2013. Gre za inovativni pristop v sklopu politike razvoja podeželja, ki spodbuja izkoriščanje endogenih potencialov in oblikovanje javno-zasebnih partnerstev.

Pristop Leader vsebuje sedem značilnosti, od katerih se vsaka pozitivno dopolnjuje in povezuje z ostalimi skozi celoten postopek izvajanja. Leader je pristop, temelječ na območju, ki je homogeno in družbeno povezano in deluje po principu »od spodaj navzgor«, kar pomeni, da tudi lokalno prebivalstvo sodeluje pri sprejemanju odločitev glede LRS in pri izbiri prednostnih nalog lokalnega območja. Za pristop Leader so značilna tudi javno-zasebna partnerstva oziroma t.i. LAS, katere sprejemajo odločitve o dodelitvi finančnih sredstev za projekte in upravljanju z njimi. Ena od značilnosti pristopa Leader je tudi, da omogoča inovacije, ki so lahko v obliki novega proizvoda, postopka organizacije ali novega trga. Leader ni sektorski razvojni pristop, ampak povezuje več sektorjev dejavnosti, zato so ena izmed njegovih značilnosti tudi povezani in večsektorski ukrepi. Kot šesto od glavnih značilnosti pristopa Leader štejemo povezovanje v mrežo (institucionalna ali lokalna, regionalna in nacionalna), kar pomeni izmenjevanje dosežkov, izkušenj in znanja med skupinami Leader, podeželskimi območji, upravami in organizacijami, ki so vključene v razvoj podeželja znotraj EU. Zadnja od sedmih značilnosti programa Leader je sodelovanje, ki predstavlja izvajanje projektov med LAS na medregionalnem ali meddržavnega nivoju.

Namen naloge je bil pripraviti predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader. Predlog kazalnikov smo pripravili na podlagi kazalnikov, ki jih 33 LAS predlaga v svojih

LRS in LIN za leti 2008 in 2009. Z njimi naj bi spremljali uspešnost izvajanja LRS in projektov določenih v LIN.

Število vseh kazalnikov iz vseh LRS in LIN je bilo številčno in nepregledno, zato smo za izbiro kazalnikov in poznejši predlog le-teh določili tudi kriterije, na podlagi katerih smo izbrali kazalnike. Kazalnike smo zatem razvrstili v deset vsebinskih sklopov, od katerih vsak vsebinski sklop vsebuje različno število kazalnikov donosa, katerim smo določili tudi kazalnik rezultata in merilo, na podlagi katerega merimo vrednost kazalnika. V vsakem vsebinskem sklopu smo za kazalnike našteali aktivnosti, ki so za določen kazalnik predmet spremljanja, vire podatkov za kazalnike in opisali način merjenja določenega kazalnika. Kazalniki donosa, razporejeni v desetih vsebinskih sklopih, nam tako predstavljajo predlog kazalnikov za vrednotenje programa Leader.

7 VIRI

Bedrač M., Cunder T. 2008. Smernice in priporočila za izvajanje pristopa LEADER v Republiki Sloveniji v programskem obdobju 2007-2013. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/saSSo/PRP_2007-2013/2008_ukrepi_PRP/Prirocnik-2007-2013.pdf (3. okt. 2008)

Bedrač M., Cunder T. 2007. LEADER – razvojna priložnost slovenskega podeželja. Kmetijski inštitut Slovenije (13. apr. 2007).

http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/ppt/MONS_KIS.ppt (3. okt. 2008)

Bukovnik A. Letni izvedbeni načrt lokalne akcijske skupine LAS MDD – zadruga za razvoj podeželja z. b. o. Mariborska 7, 2360 Radlje ob Dravi za koriščenje sredstev opredeljenih v obvestilu o višini dodeljenih finančnih sredstev za leto 2009. 2009. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (23. apr. 2009).

http://www.lasmd.si/doc2/LIN_2009.pdf (12. sep. 2010)

Evaluating EU Activities. A practical guide for the Commission services. 2004. European Commission.

http://ec.europa.eu/agriculture/eval/guide/eval_activities_en.pdf (12. jan. 2012)

Evaluation of rural development programmes 2000–2006 supported from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund: Guidelines. 1999. Directorate General for Agriculture.

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/eval/2000_en.pdf (12. jan. 2012)

Impact analysis: study on baseline and impact indicators for rural development programming 2007–2013. Synthesis Report AGRI/2004/G2/02. Final report. 2005. Rotterdam. ECORYS.

http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/indicator_rd/full_text.pdf (12. jan. 2012)

Impact assessment guidelines. SEC(2009) 92. 2009. European Commission (15. jan. 2009)
http://ec.europa.eu/governance/impact/commission_guidelines/docs/iag_2009_en.pdf
(12. jan. 2012)

Indicators for monitoring and evaluation: an indicative methodology. The new programming period 2000–2006: methodological working papers. Working paper 3. 2001. Brussels, European Commission, Directorate-general.
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/doc/indic_en.pdf
(13. jan. 2012)

Juvančič L. Design, delivery and evaluation of EU RD policy. 2010. Regional Rural Development Standing Working Group of South Eastern Europe.
<http://www.seerural.org/wp-content/uploads/2010/09/LJ-C-RD-design+delivery.pdf>
(13. jan. 2012)

Juvančič L. 2005. LEADER implementacijska os politike razvoja podeželja. V: Kaj prinašajo spremembe v kmetijski politiki. 20. tradicionalni posvet Kmetijske svetovalne službe Slovenije, Bled, 28-29. nov. 2005. Zgonec U. (ur.). Ljubljana, Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije: 23-34

Kaj je Leader. 2005. Regionalna razvojna agencija Posavje.
<http://www.rra-posavje.si/index.php?Ig=0&vt&mf=48&mc=189&pg=276>
(3. okt. 2008)

Karta LAS - Zemljevid. 2009. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.
<http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/PRP/okt09/Karta-stran1.jpg> (5. apr. 2010)

Karta LAS - Podatki. 2009. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.
<http://www.arhiv.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/PRP/okt09/Karta-stran2.jpg> (5. apr. 2010)

Kovačič B. LEADER 4. os Programa razvoja podeželja RS za obdobje 2007 - 2013. 2007.

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Sektor za razvoj podeželja in strukturno politiko (27. nov. 2007).

http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/gradiva/Leader.JA.PTI.27.11.07_dopolnjen.ppt#345,1,LEADER (3. okt. 2008)

Kratke prehranske verige. 2012. Center za zdravje in razvoj Murska Sobota.

<http://czt.si/kratke-prehranske-verige.aspx> (4. mar. 2012)

Medved A. Natura 2000 in možnosti za razvoj turizma. 2011. RRA Notranjsko-kraške regije.

<http://www.rra-nkr.si/materiali/priloge/slo/natura-2000-medved.pdf> (11. jan. 2012)

Namen točk VEM. 2011. e-VEM. Državni portal za podjetja in podjetnike.

<http://evem.gov.si/evem/tockePotrebujem.evem> (31. maj 2012)

Nove možnosti povezovanja na področju razvoja podeželja. 2008. Občina Lenart.

http://www.lenart.si/sl/Aktualne_vsebine_2/Nove_moznosti_povezovanja_na_podrocju_razvoja_podezelja/ (16. nov. 2008)

O Naturi 2000. 2007. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje.

<http://www.natura2000.gov.si/index.php?id=18> (5. nov. 2010)

Obnovljivi viri energije. 2012.

<http://obnovljivivirienergije.net/> (4. mar. 2012)

Osterc J. 2003. Etika in sonaravno kmetovanje. V: Mladi za napredek Pomurja: bilten Regionalnega centra ZOTKS. Slavinec M. (ur.). Murska Sobota. Regionalni center ZOTKS za Pomurje: 116-118

- Plevnik T. 2006. Razvoj sistema za priznavanje neformalno in informalno pridobljenega znanja učiteljev v poklicnem izobraževanju. Center RS za poklicno izobraževanje.
http://www.cpi.si/files/CPI/userfiles/Datoteke/Novice/Maj2006_TP.pdf (21.4.2012)
- Ploštajner Z. Seminar o pristopu Leader v okviru nove politike razvoja podeželja 2007 - 2013. 2005. Razvojni program podeželja Ilirska Bistrica, Pivka, Postojna (1. dec. 2005).
<http://rpp.ilirska-bistrica.si/dokumenti/Porocilo%20Zlata%20Seminar%20TAIEX,%201.12.2005%20PRAVO.pdf> (6. okt. 2008)
- Politika razvoja podeželja 2007 – 2013. 2008. Evropska komisija. (15. apr. 2008).
http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/index_sl.htm (7. okt. 2008)
- Politika razvoja podeželja EU 2007 - 2013. 2006. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.
http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/rurdev2007/sl_2007.pdf (7. okt. 2008)
- Povzetek ključnih ugotovitev. Vrednotenje učinkov razvoja podeželja (vključno s pristopom Leader). 2010. Rural Development Impacts.
http://www.rudi-europe.net/uploads/media/RuDI_Povzetek_kljucnih_ugotovitev.pdf (13. jan. 2012)
- Pristop Leader: osnovni vodnik. 2006. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.
http://ec.europa.eu/agriculture/publi/fact/leader/2006_sl.pdf (23. feb. 2010)
- Program razvoja podeželja 2007 - 2013. 2009. InfoSvet.
http://www.infosvet.si/index.php?option=com_content&task=view&id=1710&Itemid=84 (12. nov. 2008)

Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007-2013. 2007. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/gradiva/BROSUR_A_PRP.pdf (12. nov. 2008)

Prošek K. J. Izvedba programa LEADER v Sloveniji v obdobju 2007 - 2013. 2006a. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Sektor za strukturno politiko in podeželje (30. nov. 2006).

http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/ppt/Leader_Dvorc_e_30.11.06.ppt (3. okt. 2008)

Prošek K. J. Pravni okvir za izvajanje osi LEADER v novem programskem obdobju 2007 - 2013. 2006b. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Sektor za strukturno politiko in podeželje (13. jun. 2006).

http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Leon/doc/prezentacija_Ig_-_Kokolj_13.6.06.ppt#256,1,slide1 (3. okt. 2008)

Prošek K. J. Pravna oblika in financiranje LAS. 2007. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Sektor za strukturno politiko in podeželje (19. jun. 2007).

<http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Breda/ppt/Kokolj.ppt> (3. okt. 2008)

Ravnik B. Program razvoja podeželja Republike Slovenije za obdobje 2007 – 2013. 2007. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (30. Avg. 2007).

http://www.mkgp.gov.si/fileadmin/mkgp.gov.si/pageuploads/Leon/pdf/Microsoft_PowerPoint_-_PRP_GR.23._08._07_.pdf (16. nov. 2008)

Razvoj podeželja 2007 – 2013. Priročnik o okviru skupnega spremljanja in vrednotenja. Napotki. 2006a. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti. http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/document_sl.pdf (5. apr. 2010)

Razvoj podeželja 2007 – 2013. Priročnik o okviru skupnega spremljanja in vrednotenja.

Napotek A - Izbira in uporaba kazalnikov. 2006b. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/note_a_sl.pdf (5. apr. 2010)

Razvoj podeželja 2007 – 2013. Priročnik o okviru skupnega spremljanja in vrednotenja.

Napotek B - Smernice za vrednotenje. 2006c. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/note_b_sl.pdf (5. apr. 2010)

Razvoj podeželja 2007 – 2013. Priročnik o okviru skupnega spremljanja in vrednotenja.

Napotek C – Smernice za predhodno vrednotenje, vključno s strateško okoljsko presojo. 2006d. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/note_c_sl.pdf (5. apr. 2010)

Rural Development 2007 – 13. 2005. DG AGRI. European Commission. Directorate General for Agriculture and Rural Development. Europa Publications Office.

<http://ec.europa.eu/agriculture/capreform/rdguidelines/presentations/axis3.pdf>
(7. okt. 2008)

Rural Development 2007 – 2013. Handbook on common monitoring and evaluation framework. Guidance document. Guidance note D - Hierarchy of Objectives. 2006a. European Commision. Directorate General for Agriculture and Rural Development. Europa Publications Office.

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/note_d_en.pdf (5. apr. 2010)

Rural Development 2007 – 2013. Handbook on common monitoring and evaluation framework. Guidance document. Guidance note F - Common indicator list. 2006b. European Commision. Directorate General for Agriculture and Rural Development.

Europa Publications Office.

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/note_f_en.pdf (5. apr. 2010)

Rural Development 2007 – 2013. Handbook on common monitoring and evaluation framework. Guidance document. Guidance note J - Impact Indicator Fiches. 2006c. European Commission. Directorate General for Agriculture and Rural Development. Europa Publications Office.

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/note_j_en.pdf (5. apr. 2010)

Rural Development 2007 – 2013. Handbook on common monitoring and evaluation framework. Guidance document. Guidance note N - Glossary of terms. 2006d. European Commission. Directorate General for Agriculture and Rural Development. Europa Publications Office.

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/guidance/note_n_en.pdf (5. apr. 2010)

Sklep Sveta z dne 20. februarja 2006 o strateških smernicah skupnosti za razvoj podeželja (programsko obdobje 2007 – 2013). 2006. Evropska unija. (20. feb. 2006)

<http://eur->

[lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0144:SL:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0144:SL:NOT)

(7. okt. 2008)

Skupni kazalci za spremljanje programiranja razvoja podeželja 2000–2006. 2004. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti.

http://ec.europa.eu/agriculture/rur/eval/guide_sl.pdf (14. Jan. 2012).

Slovenia's Rural Development Plan. 2007. European union. (25. jul. 2007).

<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/307&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en> (7. okt. 2008)

Sporočilo komisije svetu in evropskemu parlamentu. Zaposlenost na podeželskih območjih: zapolnjevanje vrzeli v zaposlovanju. 2006. Evropska komisija. Generalni direktorat za kmetijstvo in razvoj podeželja. Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti. (21. Dec. 2006).

http://ec.europa.eu/agriculture/publi/reports/ruralemployment/com857_sl.pdf

(7. okt. 2008)

Subvencije in druge oblike pomoči. 2008. Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji. Urad vlade RS za komuniciranje (7. avg. 2008).

[http://www.evropa.gov.si/si/vsebina/pogosta-](http://www.evropa.gov.si/si/vsebina/pogosta-vprasanja/vprasanje/news/dbd5419d4f/?tx_evropafaq_pi1%5Bq%5D=338)

[vprasanja/vprasanje/news/dbd5419d4f/?tx_evropafaq_pi1%5Bq%5D=338](http://www.evropa.gov.si/si/vsebina/pogosta-vprasanja/vprasanje/news/dbd5419d4f/?tx_evropafaq_pi1%5Bq%5D=338) (16. nov. 2008)

Zakon o ohranjanju narave (uradno prečiščeno besedilo) (ZON-UPB2). Ur.l. RS št. 96-4233/04

Zaščiteni kmetijski pridelki in živila. 2012. Inštitut za kontrolo in certifikacijo v kmetijstvu in gozdarstvu Maribor.

<http://www.kon-cert.si/zasciteni-kmetijski-pridelki-in-zivila.html> (4. mar. 2012)

Zgonc B. Priznavanje neformalno pridobljenega znanja. 2007. Andragoški center Slovenije.

<http://tvu.acs.si/datoteke/AK/2007/Zgonc.ppt> (22. apr. 2012)

ZAHVALA

Najprej bi se zahvalila doc.dr. Luki JUVANČIČU za mentorstvo, vse strokovne napotke, predloge in motivacijo pri nastajanju diplomskega dela.

Za strokoven in izčrpen pregled diplomskega dela in koristne nasvete se zahvaljujem prof. dr. Emilu ERJAVCU.

Iskreno se zahvaljujem prof. dr. Ivanu ŠTUHCU za temeljit pregled diplomske naloge, predlagane popravke in koristne nasvete.

Za dostop do gradiva za izdelavo diplomske naloge se najlepše zahvaljujem gospodu Mateju BEDRAČU.

Zahvaljujem se Jerneji BOGATAJ za vse nasvete pri oblikovanju diplomskega dela in navajanju virov, ter dr. Nataši SIARD za pregled angleškega izvlečka.

Za nesebično pomoč pri urejanju formalnosti ter za vse spodbude ter koristne nasvete v času študija se iskreno zahvaljujem gospe Sabini KNEHTL.

Zahvaljujem se mami Jožici in sestri Jasni za pregled in koristne nasvete pri izdelavi diplomskega dela. Predvsem pa bi se vama rada zahvalila za spodbudo, napotke in neskončno potrpljenje, ki sta mi ga izkazali v vsem času izdelovanja diplomskega dela. »Hvala, ker sta mi vseskozi stali ob strani in me spodbujali.«

Na koncu bi se rada zahvalila še vsem prijateljicam, sošolcem in sodelavcem za spodbudo in koristne nasvete.

PRILOGE

Priloga A: Karta LAS (Karta LAS – Zemljevid, 2009)

LOKALNE AKCIJSKE SKUPINE V SLOVENIJI

LAS

Priloga B: Podatki o LAS (Karta LAS – Podatki, 2009)

LAS Pri dobrih ljudeh Sedež LAS Ravenska cesta 30, SI - 9231 Beltinci Telefon +386 (0)2 53 81 664 E-pošta las.pridobrihljudesh@gmail.com Spletna stran www.las-pridobrihljudesh.si Občine 2 Beltinci, 15 Črenšovci, 187 Velika Polana, 86 Odranci, 156 Dobrovnik/Dobronak, 132 Turdaš, 59 Lendava/Lendva, 47 Kobilje Št. prebivalcev 31916 Površina 319,10 km²	LAS Goričko Sedež LAS Kranjska 3, SI - 9226 Moravske Toplice Telefon +386 (0)2 53 81 352 E-pošta las.goricko@ra-sinergija.si Spletna stran www.las-goricko.si Občine 152 Cankova, 78 Moravske Toplice, 10 Tišina, 33 Salovci, 31 Gornji Petrovci, 56 Kuzma, 105 Rogošci, 161 Hodoš, 97 Puconci, 158 Grad Št. prebivalcev 30363 Površina 565,10 km²	LAS Istre Sedež LAS Zupančičeva ulica 18, SI - 6000 Koper Telefon +386 (0)5 66 37 580 E-pošta info@rrc-kp.si Občine 40 Izola, 50 Koper, 90 Piran Št. prebivalcev 44739 Površina 358,50 km²	Društvo Bogastvo podeželja ob Dravi in v Slovenskih gorah Sedež LAS Ormoška cesta 28, SI - 2250 Ptuj Telefon +386 (0)2 74 93 643 E-pošta mojca.meticar@kgz-ptuj.si Spletna stran www.las-bogastvopodezelja.si Občine 18 Destrnik, 24 Dornava, 185 Trnovska vas, 159 Hajdina, 96 Ptuj, 42 Juršinci, 45 Kidričevo, 168 Markovci, 182 Sveti Andraž v Slovenskih gorah Št. prebivalcev 28273 Površina 303,80 km²	LAS Jabolko Sedež LAS Slovenski trg 4, SI - 2352 Selnica ob Dravi Telefon +386 (0)2 67 30 202 E-pošta las.jabolko@selnica.si Občine 178 Selnica ob Dravi Št. prebivalcev 4587 Površina 64,50 km²	Društvo Raznolikost podeželja Sedež LAS Trnovelska cesta 2, SI - 3000 Celje Telefon +386 (0)3 42 65 779, (0)3 49 07 586 E-pošta info@raznolikost-podezelja.si Spletna stran www.raznolikost-podezelja.si Občine 11 Celje, 57 Laško, 127 Store, 139 Vojnik Št. prebivalcev 35862 Površina 373,10 km²
LAS Lastovica Sedež LAS Nad izviru 6, SI - 2204 Miklavž Telefon +386 (0)2 46 05 080 E-pošta las.lastovica@triera.net Spletna stran www.egida-vita.si Občine 160 Hode - Slinvica, 115 Starše, 169 Miklavž na Dravskem polju Št. prebivalcev 19499 Površina 100,20 km²	LAS za razvoj Sedež LAS Trg svobode 2, SI - 5222 Kobarid Telefon +386 (0)5 38 41 500 E-pošta info@prc.si Spletna stran www.prc.si Občine 6 Bovec, 14 Cerkno, 36 Idrija, 44 Kanal, 46 Kobarid, 84 Nova Gorica, 128 Tolmin Št. prebivalcev 45671 Površina 1678,40 km²	LAS Prelekija Sedež LAS Prešernova 2, SI - 9240 Ljutomer Telefon +386 (0)2 58 51 340 E-pošta goran@prelekija.com Spletna stran www.prelekija.com/lasprelekija/ Občine 195 Apače, 87 Ormož, 166 Križevci, 63 Ljutomer, 100 Radenci, 176 Razkrižje, 188 Veržej, 116 Sveti Jurij, 202 Središče ob Dravi, 29 Gornja Radgona, 205 Sveti Tomaž Št. prebivalcev 55611 Površina 601,10 km²	LAS Loškega pogorja Sedež LAS Spodnji trg 2, SI - 4220 Škofja Loka Telefon +386 (0)4 50 60 220 E-pošta info@ra-sora.si, info@las-pogorje.si Spletna stran www.ra-sora.si Občine 27 Gorenja vas-Poljane, 147 Ziri, 122 Škofja Loka, 146 Železniki Št. prebivalcev 28360 Površina 507,90 km²	Društvo za razvoj podeželja LAS Ovtar Slovenskih gor Sedež LAS Trg osvoboditve 9, SI - 2230 Lenart v Slov. gorah Telefon +386 (0)31 66 99 49, (0)51 66 08 65 E-pošta rasg.si@gmail.com Občine 148 Benedikt, 153 Cerkevjak, 58 Lenart, 181 Sveta Ana, 210 Sveti Jurij v Slovenskih gorah, 204 Sv. Trojica v Slovenskih gorah Št. prebivalcev 17571 Površina 204,50 km²	LAS Po poteh dediščine od Idrije do Kolpe Sedež LAS Trg zbora odposlancev 72, SI - 1330 Kočevje Telefon +386 (0)1 89 50 610 E-pošta info@trc-kocevieribnica.si Spletna stran www.kocevje.si/rp Občine 150 Bloke, 13 Cerknica, 66 Loški potok, 20 Dobropolje, 48 Kočevje, 165 Kostel, 134 Velike Lašče, 65 Loška dolina, 64 Logatec, 104 Ribnica, 179 Sodražica Št. prebivalcev 64307 Površina 1811,70 km²
LAS Posavje Sedež LAS Cesta krških žrtev 46, SI - 8270 Krško Telefon +386 (0)7 48 81 052 E-pošta las.posavje@ra-posavje.si Spletna stran www.ra-posavje.si Občine 149 Bistrica ob Sotli, 9 Brežice, 197 Kostanjevica na Krki, 54 Krško, 99 Rače, 110 Sevnica Št. prebivalcev 74741 Površina 968,20 km²	TOTI LAS Sedež LAS Pobreška cesta 20, SI - 2000 Maribor Telefon +386 (0)2 33 31 311 E-pošta mra@mra.si, las@mra.si Spletna stran www.mra.si Občine 26 Duplek, 55 Kungota, 70 Maribor, 89 Pesnica, 118 Sentij Št. prebivalcev 42394 Površina 339,70 km²	LAS Mežiške doline Sedež LAS Center 101, SI - 2393 Črna na Koroškem Telefon +386 (0)2 87 04 816 E-pošta nada.vacuna@rcna.si Spletna stran www.las-md.si Občine 16 Črna na Koroškem, 74 Mežica, 175 Prevalje, 103 Ravne na Koroškem, 26451 Številco prebivalcev 303,90 km²	LAS Obsotelje in Kozjansko Sedež LAS Aškerčev trg 24, SI - 3240 Šmarje pri Jelšah Telefon +386 (0)3 81 71 860 E-pošta rasotla@siol.net Spletna stran www.ra-sotla.si/las Občine 51 Kozje, 92 Podčetrtek, 107 Rogatec, 106 Rogaska Slatina, 124 Šmarje pri Jelšah Št. prebivalcev 30027 Površina 369,10 km²	LAS Gorenjska košarica Sedež LAS Cesta Staneta Zagarja 37, SI - 4000 Kranj Telefon +386 (0)4 28 17 230 E-pošta las@bsc-kranj.si Spletna stran http://www.bsc-kranj.si Občine 3 Bled, 4 Bohinj, 163 Jezersko, 102 Radovljica, 12 Cerkle na Gorenjskem, 41 Jesenice, 52 Kranj, 53 Kranjska Gora, 207 Gorje, 82 Naklo, 192 Zirovnica, 117 Senčur, 95 Preddvor, 131 Trzin Št. prebivalcev 106220 Površina 1589,60 km²	LAS Jugoahodnega dela Severne Primorske Sedež LAS Mednarodni prehod 6, SI - 5290 Šempeter pri Gorici Telefon +386 (0)5 33 06 682, (0)5 33 06 684 E-pošta rra.sp@rra-sp.si Spletna stran www.ra-sp.si Občine 7 Brda, 75 Miren - Kostanjevica, 84 Nova Gorica, 201 Renče - Vogrsko, 183 Šempeter - Vrtojba Št. prebivalcev 36063 Površina 283,10 km²
Društvo za razvoj podeželja med Snežnikom in Nanosom Sedež LAS Bazoviška 14, SI - 6250 Ilirska Bistrica Telefon +386 (0)31 68 86 21 E-pošta info@razvoj-podezelja.si Spletna stran info@lasbarje.si Občine 38 Ilirska Bistrica, 91 Pivka, 94 Postojna Št. prebivalcev 34741 Površina 973,20 km²	LAS MDD-Mislinska in Dravska dolina – zadruga za razvoj podeželja z.b.o Sedež LAS Mariborska 7, SI - 2360 Radlje ob Dravi Telefon +386 (0)2 88 79 634, (0)2 88 22 420 E-pošta lasmdd@siol.net Spletna stran www.lasmdd.si Občine 25 Dravograd, 76 Mislinja, 141 Vuzenica, 93 Podvelka, 101 Radlje ob Dravi, 81 Muta, 177 Ribnica na Pohorju, 112 Slovenj Gradec Št. prebivalcev 46845 Površina 736,90 km²	LAS Dolenjska in Bela krajina Sedež LAS Ljubljanska cesta 26, SI - 8000 Novo mesto Telefon +386 (0)7 33 72 980 E-pošta razvojni.center.nm@siol.net Spletna stran http://www.rc-nm.si Občine 85 Novo mesto, 157 Dolenjske Toplice, 73 Metlika, 170 Mirna Peč, 109 Semič, 206 Šmarješke Toplice, 130 Trebnje, 17 Cernomelj, 199 Mokronog–Trebelno, 203 Straža, 119 Sentjernej, 211 Sentrupert, 193 Žužemberk, 121 Škocjan Št. prebivalcev 83362 Površina 1659,30 km²	LAS Društvo za razvoj podeželja Zasavje Sedež LAS Cesta 9. avgusta 78a, SI - 1410 Zagorje ob Savi Telefon +386 (0)3 56 34 380 E-pošta karmen.skalic@lj.kgzs.si, nada.gresak@lj.kgzs.si Spletna stran www.las-zasavje.si Občine 34 Hrastnik, 129 Trbovlje, 142 Zagorje ob Savi Št. prebivalcev 29146 Površina 251,10 km²	LAS Krasa in Brkinov Sedež LAS Partizanska cesta 82, SI - 6210 Sežana Telefon +386 (0)5 73 44 362 E-pošta info@ora.si Občine 19 Divača, 35 Hrpelje – Kozina, 111 Sežana Št. prebivalcev 19709 Površina 557,30 km²	LAS Društvo za razvoj podeželja Šaleške doline Sedež LAS Metleče 7, SI - 6210 Sežana Telefon +386 (0)3 89 61 690 E-pošta mojca.kodric@velenje.si Občine 125 Smartno ob Paki, 126 Šoštanj, 133 Velenje Št. prebivalcev 17752 Površina 184,70 km²
LAS Barje za zaledjem Sedež LAS Rakitna 46, SI - 1352 Preserje Telefon +386 (0)41 73 78 45, (0)41 35 33 64, (0)31 33 72 52 E-pošta info@lasbarje.si, cerpok@gmail.com Spletna stran www.lasbarje.si Občine 8 Brezovica, 5 Borovnica, 162 Horjul, 21 Dobrova – Polhov Gradec, 208 Log – Dragomer, 140 Vrhnika Št. prebivalcev 40215 Površina 409,70 km²	LAS Srce Slovenije Sedež LAS Kidričeva 1, SI - 1270 Litija Telefon +386 (0)3 89 62 710 E-pošta las@razvoj.si Spletna stran www.razvoj.si/ Občine 22 Dol pri Ljubljani, 43 Kamnik, 60 Litija, 68 Lukovica, 77 Moravče, 194 Smartno pri Litiji Št. prebivalcev 47221 Površina 742,70 km²	LAS dobro za nas Sedež LAS Kolodvorska ulica 10, SI - 3210 Slovenska Bistrica Telefon +386 (0)2 84 31 829 E-pošta LAS@ric-sb.si Občine 198 Makole, 200 Poljčane, 113 Slovenska Bistrica Št. prebivalcev 29285 Površina 334,50 km²	LAS Društvo za razvoj podeželja Zasavje Sedež LAS Cesta 9. avgusta 78a, SI - 1410 Zagorje ob Savi Telefon +386 (0)3 56 34 380 E-pošta karmen.skalic@lj.kgzs.si, nada.gresak@lj.kgzs.si Spletna stran www.las-zasavje.si Občine 34 Hrastnik, 129 Trbovlje, 142 Zagorje ob Savi Št. prebivalcev 29146 Površina 251,10 km²	LAS Sožitje med mestom in podeželjem Sedež LAS Smartinska cesta 134a, SI - 1000 Ljubljana Telefon +386 (0)1 54 45 446 E-pošta info@ciza.si Občine 32 Grosuplje, 39 Ivančna gorica, 61 Ljubljana, 37 Ig, 123 Škofljica Št. prebivalcev 48804 Površina 614,10 km²	LAS Haloze Sedež LAS Cirkulane 56, SI - 2282 Cirkulane Telefon +386 (0)2 79 53 200 E-pošta info@halo.si Spletna stran www.halo.si/las_haloze Občine 196 Cirkulane, 28 Gorišnica, 69 Majšperk, 172 Podlehnik, 135 Videm, 143 Zavrc, 191 Zetale Št. prebivalcev 19632 Površina 317,30 km²

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Danica POŽENEL

**PREDLOG KAZALNIKOV ZA VREDNOTENJE
PROGRAMA LEADER V SLOVENIJI**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Domžale, 2012